

بهار ۱۳۷۲

صافی: ۸۸-۱

وابریق

پانزده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی

سال پانزدهم

اون بخش یاشیندا

تور کجه و فارسجا فرهنگی مجموعه

اون دؤردونجو ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جوان هیئت

قیمت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۳

۱- سونقور تورکجه سی : دوکتورجواد هیئت

۲- آذر بايجان ائل ادیاتیة. ان آتالارسوزو ومنلره غاید بیر اورویونال (تمل)

۱۲

اثر : م. ع. فرزانه

۱۷

۳- شهریار کنگره سی باکی دا : دوکتورجواد هیئت

۶۲

۴- کلبه جرفاجه سی : حاضر لایان : ح، م. غریب

۷۱

۵- قارا باغ بایاتیلاری : احد فرهمندی (تبریز)

۷۲

۶- تبریک و تشکر

۷۳

۷- بیر محمد امتی : نریمان حسن زاده

۷۴

۸- گؤروشدوم « آراز » ایله : رضا پاشا زاده

۷۶

۹- پرفسور عباس زمانوف وفات اتندی : وارلیق

۷۷

۱۰- گنجه دؤیولن قاپیلار : (ایکینجی حصه) : ن. خزری

۹۸

۱۱- آنادیلی : بهرام اسدی

۹۹

۱۲- وحدت ملی و کثرت قومی - تباری : دکتر ض. صدر (پاریس)

۱۱۳

۱۳- پاشا ای حق (۳) رومانیندان : ناهید حاجی زاده - د. ابراهیم پور

۱۲۵

۱۴- پستی چیخان کنا بلار : عزیز محسنی

۱۳۳

۱۵- د'اغلاز - آداغلاز : محمد رضا مقدسی

۱۳۴

۱۶- گنیر میثم : ح - م - ساوالان

۱۳۵

۱۷- سونددن بیر مکتوب : اسد صادقی

۱۳۷

۱۸- حناب آقای هاشمی مدیر عامل صد' و سیما : ن - الف (تبریز)

۱۳۸

۱۹- تبریز در نهضت تنباکو : صمد سرداری نیا

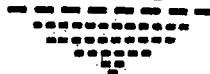
وارثيق

فصلنامه فرهنگى فارسى و تركى
توركجه - فارسجا فرهنگى دركى

۱۵ اينجى ايل باهار ۱ - ۸۸-۱۳۷۲ شمسى

○ يازان : دوقتور جوادهيئت

سونقور توركجهسى (۱)

سۇنقور توركجهسى ايراندا سۇنقور (فارسى تلفوظويله سۇنقور) شھرىندە
باشا يان توركلرين دىلى دىر .

سۇنقور ايرانين غربى حدودنا ياخين اولان كرمانشاھ شھرى نىن ۸۳
كىلومترلېگىندە وقۇزنى دۇغۇسوندا كىچىك بىر شھردىر . آ پىرىجى
اطرافىندا كى قلعە فرها دوغۇره كندلرىندە دە سۇنقورجا دانىشپىرلار .
سۇنقور شھرىندە ايران - عراق ساواشىندا مىنلرلە كۆردگلىب يىرلە شىب
اىلگىكى ، بۇگۇن شھردە توركدن چوخ كۆرد وآزسا يى دا دافارس واردىر .
فارسلار يىن چوخونو حكومت ما مورلارى تشكىل ائدىر .
شھرىن اھالىسى هرايكى ويا اوچ دىلى بىلىرلر ويا شقا توركدىللىسى
شھرلر يىمىزدن چوخ فارسلاشما جريا نىنا معروف دىرلار .

۱- بوتتحقيقى مقاله كئچن ايل ۲۶ سپتا مېردان بىر اوكتىيا براقدە رانكارا
دىل قۇرومو طرفىندىن برپا ائدىلن ملتئر آراسى توركدىلى قۇرولتا -
يىندا مؤلف طرفىندىن تقدىم ائدىلمىشدىر .

سۇنقورلەھجەسىنى ايلك دفعە پروفىسور ويندفور *L. WINDFUHR* ۋاۋندا ن سۇنرا پروفىسور گ. دورفر (۱) *G. DOERFER* (آلمان تۇركولوگو) تىدقىق اىتمىشىدىر. بۇگۇن بۇلەھجا يىلە اللىمىنە ياخىن آدام دانىشىر .

بىز پروفىسور دۇر فرىن نىشرا تىدىكى ماقالەنى اۇخويا ندىن سۇنرا سۇنقور داشخما" آراشدىرما آ پارىدىق ۋاۋندا ن سۇنرا بۇيا زىنى حاضىرلا دىق .

سۇنقور توركلرى ايلەدا نىشىقلار يىمىزدا لەھجە ويا آغىزلار يىندا بعضى خصوصىتلىرى، پروفىسور دورفرىن تىشبيت و شرح وئردىگىندىن فرقىلى گۇردۇك . مثلاً "مصدر شكىلچىسى (اك = پسوند) هميشه "خ" "يوخ" ، "غ" دىر . بۇ فرقىلىرى سىراسى گلندە يازىمىزدا خاطرلادا جاقىق .

سۇنقور لەھجەسى نىن خصوصىتلىرىنى بۇشكىلدە خلاصە ئىدە بىلەرىك : فونملر : سۇنقور توركجەسىندە (ايش = i) و (اؤ = ö) اولما دىغىنا گۇرە بىئىدى فونم (صائت) ۋا ردىر . او = و ، او = ئ ، او = و ، او = ئا سىلرىنە دىكىشىدىكى اۋچون ايشلك دىگىل لىر .

پروفىسور دورفرىن يازدىغىنا گۇرە اسكى توركجە (تركى قىدىم) نى — اۋزون فونملرى قالمىشىدىر . خصوصىلە او = و ، او = ئ ۋا بىد فونملرىندە گۇرە چارپار . بىز تىدقىقلىرىمىز دە بۇ اۋزونلاشما حادىسىنى گۇرمە دىك . او = و فونمى بىئىرىنە او = و ، او = ئ فونمى بىئىرىنە او = ئ ، او = ئ بىئىرىنە اب = ئ تلفظ ائدىلىر . مثلاً "قۇل بىئىرىنە قۇل، گۇز بىئىرىنە گۇز، گۇل بىئىرىنە گۇل، گۇك بىئىرىنە گۇك ، ارىئىرىنە اير ۋا ئو بىئىرىنە ايو دىئىلىر .

خراسان ۋا يىناللۇلەھجەلىرىندە دە خصوصاً "گ = گ" دن سۇنرا ö ، ü و O دا U تلفظ ائدىلىر .

سۇنقور لەھجەسىندە دە يىناللۇدا اولدوغوكىمى ايكىنچى ھجادا (او = u) حاكىمىتى ۋا ردىر : آرتۇخ ، عاشۇخ ، يىئمەلۇ ، آرتۇخ ، بىز تاپدۇخ ، ياغلۇ . بىز يىم تىدقىقلىرىمىزە گۇرە او = و صائتى يالنىز (و = v) ، (او = u) و (اب = ا) دن قاباغ گلندە اولدوغوكىمى تلفظ اولونور . مثلاً :

تۇولاماغ ، قۇوماغ ، دۇنۇو (دۇنن) ، بىزۇو ، گۇوچان (عما) تۇۇخ ، قۇون ويا قۇون ، سۇۇخ ويا سۇۇوغ ، الوئى (الينى ، دىفتونگ كىمى ، $\vec{L}O\vec{i}$)

"اب = ا" بعضى سۇزلىردە بىرىنچى ھجادا (اب = ا) يىلە (ا = ا) آرا — سىندا تلفظ ائدىلىر ، بىز ، سىز ، $\vec{s}i\vec{z}$ ، $\vec{B}i\vec{z}$.

كسره \vec{e} خوخ ۋا خت (اب = ا) ۋخونور . لکن \vec{y} دن قاباغ \vec{e} سسى

وئریر: بئیراغ، قۇزئى، گونئجاغ (گۇنش نوتان) قئینماغ، گینہ آییری
یئرلردہ تک - تۆک کسرہ \acute{e} نین قالدیغینی گۇرۇروک: بئش، اۆزنگ .

$A = \acute{A}$ بیرجوخ سۇزلردہ فتحہ = \ddot{a} تلفظ ائدیلیلر: قرہ، قرقہ، یئستی،
اۇرتہ، قیسقہ (قیسا)، یارہ، آرہم (آدام)، یۇردہ، اۇردہ، سلخۇم، ایستہ،
نۇمۇرتہ (یۇمورتا) سققل، اروار (آرواد)، قئینہ .

$A = \acute{A}$ تبریژیوہ سیندہ اۇلدوغوکیمی ی = γ دن قاباخ گلندہ کسرہ \acute{e}
اۇخونور: ائیران، قئیتماغ، قئین، یئیلاغ، قئیماغ، بئیراغ، قئینہ ماغ
نادر اۇلاراق فتحہ = \ddot{a} اۇخونور: ایاغ .

سس سیزلر (صامت لر):

ک = k کلمہ لرین سۇنوندا اینجہ صامت لردن سۇنرای y وقالیبن
صامت لردن سۇنراغ = \dot{q} ویاخ = h اۇخونور: "اۇرہی، جۇرہی، گرجہی
(حقیقت)، اۇردہی، ایئہی، دۇراخ، قۇلاخ، جۇخ، یۇخ، قیرخ، اۇزاغ، اییراغ
دیرناخ، پیجاغ، تۇریاغ، پالجاغ (پالچیغ) آغ، مینجوغ، بالۇغ، بیلاغ (بۇلاق)
گۇننرماغ".

ب، پ بیرجوخ کلمہ لردہ و = v تلفظ ائدیلیلر: دیو (دیب یئرینہ)
داوان (دابان یئرینہ)، قاواغ (قاباق یئرینہ)، گۇوہی (گۇبک یئرینہ)،
ی = y آذربایجان تورکجہ سیندن داھا گئنیش شکیلدہ سۇزلرین باشیندا
حذف اولونموشدور. مثلا: "اۆز، اۇللوز، ایلان، ایل، اۇرہی.

د = کلمہ نین اورتا سیندا و سۇن هجا دا جوخ واختر = R اۇخونور.
آر (آد)، دارماغ (داماق)، دۇراغ (دۇداق)، اۇرین (اۇدۇن)، اروار (آرو-
اد، قادین).

اگر (د = d) دن اولن = m گلسہ د - ن اۇخونور. ل = گلسہ ل و س
گلسہ س اۇخونور:

گۇننۆز (گۇندوز)، یانیرماغ (یانیرماق)، ایئی (ایندی)، یستی (یاسدی
یا یستی).

بعضا "متا تزحا دشہ سینہ (یئرینی دگیشدیرمک) دہ راسلیریق. (آذری کیمی)
تۇریاغ (تۇپراق = تورکیہ تورکجہ سی)، ایرہلو، قۇشنى = قۇش، کۆرپی
(کۆپرو یا کۆرپو).

ن غنہ η بیرنچہ سۇزدہ قالمیشدیر: دۇنقوز، قارانقولوغ (قاران -
لیق)، دانقلاماغ (دانلاماق)، تیزانق (مئانہ)، ت = T آذری لهجہ سیندہ
اۇلدوغوکیمی بیرجوخ سۇزلرین باشیندا د = اۇلموشدور: دار (داد)،

دۆز (تۆز = توركبه توركجهسى).

○ مۇرفولوژى :

مصدرشكىلچىسى (پسوند) ھىمىشە ماغ دىر (تېرىز شىوھسىندە "خ" دىر) :
دا دماغ، گىتماغ، گلماغ، وشرماغ، قووماغ...

اسكى ئانا طولى و آذرى توركجه لىرىندە اولدوغوكىمى ايكىنچى ھجادا
وسۇن شكىلچى (اك = پسوند) لىردە او = لاسى حاكم دىر. مثلا: اولو
(ا ئولى)، دارلو (دادلى)، ايرهلو، گەرو (گىرى = دالى)، بالوغ، مینجوغ،
ارو، سانجو، قاووغ (قاپوق) آخووغ (آجىق) .

ردىف سايى لارى ھىمىشە جى دىر: اوچومجى، دوردومجى... جمع شكىلچىلىرى:
لىر ولە دىر. كىتابلىر .

دى (دىر) ، طنىن سىز ما متلردن سۇنراتى = T تلفظ اولونور :
پېستى ، طنىن لىلردن سۇنرا (دى) اوخونور : اشغدى. دى، (ل) ايلە
بىتن سۇزلردە (لى)، (ن) ايلە بىتنلردە (نى) و (ر) ايلە بىتنلردە (رى)
تلفظ اولونور مثلا: "تايىللى، يۆنگوللى، ياخوتى، قارىرى (قارى دىر) .
كللىم (گلىم) .

○ اسم و ضمير حالارى :

قدىم توركجەدە اولدوغوكىمى منسوبىت *GENITIF* شكىلچىسى
بوخدور: كىشى ايوى (كىشى نىن ائوى)، الېمېرماغى (الېمىن بارماغى)
مفعول صريح *AKUZATIF* شكىلچىسى مختلف دىر، ملكىت شكىلچىسىندە
سۇنرادوشەر: الېم توت (الېمى توت يىرىنە). لاکن الوو، الوئى (الېنى
يىرىنە) دىيىلىر .

باشقا يىرلردە ما متلردن سۇنرا (اب = ا) و صائت لردن سۇنرا (نى)
اولور (اينالولھجەسىندە اولدوغوكىمى) .

مفعول به *DATIF* و مفعول فيه *LOKATIF* شكىلچىلىرى ھم قالىن
ھمدە اينجە ھالاردا، (فتحه = عة، ده و تە) دىر: الوئە *ĀLOĀ* (الېنە
يىرىنە) بىزدە، ائودە، ائوردە، سۇردە، الوئە (الېندە يىرىنە) .
مفعول عنہ = *ABLATIF* شكىلچىسىندە (ن) بوخدور: ائودە (ا ئودن
يىرىنە) .

وسىلە شكىلچىسى = *INSTRUMENTAL* ايلە: لا "يىرىنە، اينە
دىر: قلمىنە (قلمىلە ويا قلمىن يىرىنە) .

ملكىت *POSSESSIF* شكىلچىلىرى ئىدە دىر: ائېم (الېم) او (الو)

اي = أ (الى)، ايميز (اليميز)، اؤز (اؤز)، ايله (اؤز)، ايندا (اؤز)، لى (اللى).

شخصى ضميرلر: مه (من)، سه (سن)، او، بيز، سيز، اولار، ملكى *POSESJF*
ضميرلر: منيم، سنو، اونو، بيزيم، سيزو، اولارو. تفضيلى صفت اوچون راخ و
تر (فارسجا) ايشله نهر، يا خچى راخ، يكه تر.

○ فعل صرفى :

خبرشكلى : *ATTRIBUT* :

منم، سن سه، اورى، بيزاخ، سيز سيز، اولارديله (سونقور)، منم، سن سنسگ،
اودى، بيزهك، سيز سينگيز، اولارديله (ايناللو) .
گلمك، فعلينين صرفى :

ايندىكى زامان (حال) : گورولن كنجميش زامان (ماضى مطلق)

گلمم	گلوورم، گلمم
گلمو	گلووسه، گلمسه
گلمى	گلوورى، گلمى (قروه)
گلموخ	گلووراخ، گلمراخ
گلمور	گلووسيز، گلمسيز
گلميله	گلووله، گلمله

مزارع (گئنىش زامان) اوچون گلمم ..

اؤگره نئيلن كنجميش زامان

(ماضى نقلى) :

<u>آرزوشكلى:</u>	<u>امزشكلى:</u>	
گلمم	گلمم	گلميشم
گلمسو	گمه، گلمگينه	گلميشوو
گلمه، گلمسى	گلمى، گلمه	گلمى
گلماخ	گلماخ	گلميشاخ
گلمه سيز	گلمون، گلموز	گلميشووز
گلمهله، گلملله	گلميله	گلميشله

اؤگره نئيلن كنجميش زامان حكا يهسى:

(*PLUSQUE PARFAIT*)

ايندىكى زامان حكا يهسى:

(*IMPARFAIT*)

گلمیشدیم	گلوودیم
گلمیشدۇ	گلوودۇ
گلمیشدى	گلوودى
گلمیشدۇخ	گلوودۇخ
گلمیشدۇز	گلوودۇز
گلمیشدىلە	گلوودىلە

گلهجك زامان شكيلجيسى يۇخدور (اينا للولهجهسى كيىمى). لاكلـــــــ
ايسيۇوم گلم. ويا ايسيۇوم گلم، ايسيۇوسا گلهسه شكلينده سۇيله نير .

گلهجك زامان : گره گليك (الزامى) منفى شكيل

ايسيۇوم گلم	گلمه لوام	gǎlmäluam	گلميووره م
ايسوسه گلهسه	گلمه لوسه		گلميووسه
ايسيۇوگله	گلمه لورى		گلميوو
ايسيۇورا خ گلاخ	گلمه لواخ		گلميوورا خ
ايسيۇورسيز گلهسيز	گلمه لوسيز		گلميووسيز
ايسيۇورلا گله	گلمه لورىلە		گلميوولە

سۇنقور لهجه سينده شرط شكيلجيسى سه ، سا وايپ وسئوال اشارتسى
يۇخدور .

سۇزدا غارچيغى : سونقور لهجه سينده اساس سۇزلر تور كچه دير . يال نيز
اجتماعى سۇزلر واصطلاحلار بين جۇخۇ فارسجا ويا عربجه دير . ايران - عراق
سا واشى سيرا سيندا شهره و اطرافينا جۇخلوك كۆرد گليب يئرله شيبه ايندى
هر كس ايكي ويا اۆچ دىلى دانيشا بىلير . بيز سۇرۇش دورما يۇلوا يله مينه
ياخين تۇركجه كلمه تشبيت ائتديك . بۇنلاردا ن بعضى نمونه لرى وئره -
جگيك : دادا = آتا ، آبا ، نهنه ، قارداش ، باجى ، اۇغل = اۇغول ، اۇغلان ،
قىز ، اۇشاغ ، اۆز = اۆز ، اۆز ، اۆزگه = اۆزگه ، باش ، گۆز = گۆز ، بۇرن ،
آغز ، الۆز = اۆز بۇين = بۇيۇن ، بىيل = بىئل ، دالباشى = جىيىـــــــ
كۆسك = كۇيوس ، امجى ، اۆرهى ، قارن ، دال ، قۇل ، ال ، برماغ ، دۆز = ديز ، قىچ
اياغ ، باغاروغ = باغبرساق ، دۇراخ = دۇداق ، گۆوئى = گۆبك ، سۇروى =
سودوك ، ايشهى = اشك ، ايت ، دۇوشان ، تا اۇق ، خۇرۇس ، ايلان ، گۆگرچين ،
قرقه ، اۆردهى ، بالوغ ، آغ ، قره ، سارۇ ، قيرميز ، گۆى ، ياشيل ، يئكه ، كۇچى =
كيجيك ، بىى = بىير ، ايكي ، اۆچ . . . اۇن ، بىيرمى ، اۇتۇز ، قيرخ ، اللى ، اۆز
= يۆز ، بيجه = بىرينچى ، تكجه ، ايكمجى ، اۆچومجى ، اۇنومجى . گهجه

گۆتۆز، گۈن اورتا، اينى، سۇرە (سۇنرا)، اوس = اوست، ايشايه = آشاغى،
ايو = ائو، اير = ار، گۇرماغ = گۇرماق، گۇرمەلو، ايجەرو، يازى = ائشيك،
گۆزەكلەماغ = گۆزلەمك، سۇكماغ = سۇكمك، اوتماغ، ياخچى، يئىنسى
بېس، نەمە، نەمەديرو (نەدئىيرسن)، نەما يىلترو (نەما ئىلەيىرسن)، بۇنسا -
سۇرە، يۇغون، اينچە، قشنگ، ائگىرى = ايرى، بىرك، بۇش = بۇش ...
سۇنقورلار تانرى يە خدا (فارسجا) دئىيرلر. يالنىزتارى وئردى بىردە
آتالار سۇزوندى تارى سۇزى قالمىشدير.

بىرىنچە جەلە نمونەسى: اۇنۇآرى نەمەرى، ھارا گىووسە (ھارا گئىدير -
سن) ھار دە گلىيووسە (ھاردا ن گلىرسن)، دۇنو ھار دئىيدۇ (دۇن ھاردا يد -
ين)، ھارچان گلووسە.

سۇنقور اتالار سۇزلىرىدىن نمونەلر:

اؤگدە باجى آردە قئىجى (اۇتدە باجى دالداقئىجى)
اۇنەقۇرخ كەخۇدارا قۇرخمز.

قارنىمىچى دە يۇل، قدرىمىچىنى.

نەبا غدە قۇ (قۇي) (الو) (الجە)، نەكۇردە دىنە خالۇ (داپى)

گىچ گلمى، ايسىيوو تىزگىيە (كئج گلمىش اىستە يىرتتۇگئدە).

قرقە قرقەيە دىيەر اۇزۇ قرە.

بىجاغ اوز دستەسىنى كسمەز.

بىزە گلن بىزە خوشەر (بىزە گلن بىزە اۇخشار).

خلق ماھنى لارىندا نمونە:

دامنەدا مەدا مىمىز ياخۇنى ايوانىمىز

سەاۇردە دۇمە بۇردە كۇر اۇسى دۇشمىمىز.

بىلاغ باشىندە دۇرمە بىلاغى بۇغلاندىرمە

سۇيارۇ بۇردە دئو (دگىل) قاش گۇزو اۇنادىرمە (اۇيناتما)

چاغداش (مەاصر) شاعرلىرىن شعرلىرىدىن نمونەلر:

○ شەرىمىز دىلى (شەرىمىزىن دىلى):

شەرىمىز شەم شىستانىنە پروانە منم
داغىنە داشلرېنە عاشىق دىوانە منم
گتى دۇنيا يە خدا چونكى بۇتۇرپا غدەمنى
بىرمىيەن تۇرپا غىنىنى مەك سلىما نەمنم;
چۇخ عزىزدى وطنىم، چۇخراخ عزىز ھومۇطنىم

بۇمحببتتە ۋەلەن عالمە افسانە منم
 ملتى خۇرد واپىرى گۈزلىرىمۇن ايشىغىرى
 دۇلەن باشلىرىن دۇوربىنە پىروانە منم
 جانىم ايران وطنىم سۇنقور اۇزوم تۆرك زىبان
 پاكباز عاشق اۇلان مېھنىم ايرانە منم
 منە شاعر دىمە مەجنونى بۇلىلايم مە
 شىنم اشكى وىرن (ۋىرەن) جۇگلىستانە منم
 يازمامى سۇنقورە تارىخ مدۇن بىرىسى
 بۇجەتدە گىچن ايا مېنە بىگانە منم
 خۇشنىوا بۇلبۇلى چۇخ وار بۇگلىستانۇن (امىر)
 مۇرى مىسكىن كى بىغەر زەمتىنە دانە منم .

بۇشا عرىن آدى روح الەامىرى وتخلۇصوا مىردىر . فارسجا ، توركجه و
 كۆردجه شعرلىرى واردىر . فارسجا شعرلىرى اوستا دشهريارين شعرلىرى قدەر
 قوتلى دىر ، لاکن مركزدن اوزاق كىچىك بىرشهردە ياشادىغى اۆچسۇن
 تانىنما مىشدىر .

على اكبر مظهرى دن بىرشعر :

دىرەم اى غۇسە گە ال جك جىگرىم قان ايلەمە
 بايە قوش قارىنىم اىچىننە آبۇجۇر لان (لانە) ايلەمە
 گۇسگۇمە بىيغەمە ورم اۇت وۇرۇسە خرمانىمە
 ياننىرەن (ياندىران) درد وغمى جانىمە فرمان ايلەمە
 اۇغارە (اوقدەر) گلۇۋ گىدۇيۇلىمى صاف ايلەرۇ (اىلەدىن) .
 خلكە (خلق) ياخى دىمەز بۇيىنمى رە (دە) بان (امىرى) ايلەمە

ايەسىز (صاحب سىز) قلىبىمى دۇنيا ايشى وىران ايلەمى
 كىشى اۇل سئەايوىم باشىمە وىران ايلەمە
 ھۇرمىشۇو اۇخلو (ھۇرمۇسن اۇخلا) بۇغازىم گۇتە (گۇتور) بۇقانلوالو .
 اۇلمىشم اۆز قانىمە بۇننا بتەر قان ايلەمە
 قاتوغىم كىسەيە تۆكمى گۆجىنە چرخ فلک
 سئە بۇ پىس قانىمى قىزقۇرەن ائىران ايلەمە
 تاكى دۇنيا وارىمى گۆجلۇضعىف حقگى يئمى
 سنى دۇورۇننى بۇگون ظولمىنە دۇوران ايلەمە
 چىللەلر قارى قۇرۇ باشىمە اى غم بۇلوتى
 قار سۇوى گۈزلىرىمە آزگىتى تۇفان ايلەمە
 باش بۇلاشدىرمە بۇجور مظهرىيە ظاقتى بۇخ

اۇنۇ حقيقينه خراولوغ آسان - آسان ايله مه .

سۇنقورتور كجهسى آذرى واينا نللوللهجه لرى آراسيندا بئرلهجه كيمى
قبول ائتمك اولار. فونملر جهتيندن O - U، Ö - U تلفظ اولوندوغو
اوجون ايناللو لهجه سينه داها ياخين دير .

1- G. DOERFER. Das Sungur-Türkische
(Ein vorläufiger Bericht). Studia Orien-
talica, vol. 47, Helsinki. 1977.

يئنه فاجهه، يئنه قيرغين، يئنه ماتم، يئنه ياس (1) ..

ارديبهشت آيينين اوتوزوندا جمعه آخشامى گونو تهرانين قصرالدشت
خيابانيندا خا منه ليرين حسينيه سينده آذربايجان جمهوريسى نين بئر
چوخ يئرلرينده خصوصيله كلبهجر منطقهسى و كلبهجر شهرينده مظلوم
و مسلمان باجى قارداشلاريميزين، وحشى اثرمنيلرين ايله گونا هسيز
و مظلوم جاسينا قيريليب و شهيد اولما قلارى اوجون شهادت لرينين
قيرخ اينجى گونو مناسبتيله بئر ترحيم و ياس مجلسى كئچيريلدى.
بو مجلسده هر صنف و طبقه دن كلميشديلر. چوخ طنطنه لى و جلاللى
بئر قيرخ و ياس مجلسى تشكيل اولموشدو. ساعت ۳ دن ۶ عيا كيمى
اوزاندى. مجلسده عالم، يازيجى، شاعير و چوخ آگاه اولان قلم
صاحبلىرى قارداش ماتمين غميله اوره كلرى دولموش مسلمانلار چوخ
ايدىلار. بو اوچ ساعت سورهن ياس مجلسينده قرآن اوخويوب، مظلوم
شهيدلريميزين رۇخونا حمد و سوره اوخونان سۇنرا تريبون
آرخاسينا كئچيب دانيشانلار عموميتله اثرمنى وحشليكلرينين و
جنايتلرينى محكوم ائديب دئيبيرديلركى بيزيم داها صبير كاساميز
بو اوز باشيناليق، وحشليكلرين قارشى سيندا دولوب. داها دوزوموموز
قالماييب دير .

۱- باش حصه ۶۲ - نجي صفحه ده . خبر - ح . م . سا والاندان

آذربایجان ائل ادبیاتیندان آتالار سۆزو

و مثلره عاید بیر اورژینال (تمل) اثر

ایللردن بری آذربایجان ائل سۆزلیریندن آتالار سۆزو، مثللر، تعبیرلر و اصطلاحلارین تاریخی کلیشمه سینی منیمسه رکن، ایستر شمالی و جنوبی آذربایجاندا و ایسترسه ده تورکیه ده نشر ائدیلمیش بیر پارا قایناقلا باش ووردوغوم زامان، آذربایجان آتالار سۆزو و مثللری نین تاریخی آراشdırما سینا بؤیوک یاردیم گؤستره بیلن و حتی تکجه فولکلور ساحه سینده یوخ، هم ده دیلچیلیک ساحه سینده اؤزلوگو-نده اؤنملی و اورژینال بیر اثر ساییلان "آتالار سۆزو" عنوانی ایله تورک فولکلورچوسو ولد ایزبوداق طرفیندن حاضیرلانیب و ۱۹۳۶-نجی ایلهده استانبولدا تورک دیل قورومونون یاردیمی ایله بوراخیلمیش بیر اثرله تانیشاؤلموشدوم.

ولد ایزبوداق، ۸۸۵-نجی هجری ایلینده یازیا آلینمیش و بیئددی یۆزه یاخین آتالار سۆزو مثللی اؤزونده بیئر وئرمیش بؤ قیمتلی اثر حقینده بیئله ایضاحات وئرمیشدیر.

"... وسیله لرین (داها دؤغروسو وثیقه لرین - ف) بیرینجیسی قدیم نسخه لر دیر. بؤ استنساخ، شرح و ایضاح ائله دیگیم (آتالار سۆزو) کیمی کی، فاتح کتابخاناسیندا طب موضوعوندا مولانا شمس الدین آدلی بیر طب عالمینین یازدیغی (تسهیل) کتابینین سونونا قدیم ثلث خطی ایله و اسکی املا و حرکه لی اولراق یازیلیب آتیریلیمیشدیر. کتابین نمره سی (۳۴۴۳) دیر. ظنیمه گؤره بؤ کتاب بیزده ان قدیم یازیلان آتالار سۆزو کتابیدیر. اؤنون اؤچون ده کتاب حدیث علمی نین نجاریسی کیمی چوخ قیمتلی و دؤغرو دؤزگون بیر اثر دیر. تألیف تاریخی ۸۸۵ھ (میلادی) و کؤچورمه تاریخی ده تخمیناً اؤ عصر ایچینسده دیر. بؤ کتاب "دده قورقود کتابیندان" دا اسکی دیر. اؤندا (دده قور-قوددا) عثمانلیلار حقینده اشاره لر گؤستریلدیگینه نظرًا بؤ کتابین یازیا آلیندیغی اؤلکه لرین اؤ زامانلار عثمانلیلار ایینه کئچدیگی

صراحت آنلاشيلير. حتى ديگر كتابلاردا عثمانلييلار حقينده بىر چوڭ
 آتا سۆزلىرى يايلىدىغى حالدا، منىم نىسخەدە (يوخارىدا آدى چكىلىن
 آتالار سۆزى نىسخەسىندە) عثمانلىلىغا و عثمانلىلارغا عايد ھىچ بىر
 بىر يۇڭدور. بلكە تورك حقينده مىثلر واردىر. ھا بىللە كىتاب بارىتى
 و تىنكى دە تانىماز. اوخدان قىلىنچىدا ن بىر ائدر. آتا سۆزلىرىنىن
 سايىسى ۶۹۵ دىر. كىتابىن اۇنۇندەكى (تسھىل) كىتابى ايسە عثمانلى-
 لىغىن اوللىرىندە تاليف ائدىلىمىشىدۇر. دىمكى ايسىردىمكى، آتالار سۆز
 تسھىل كىتابىنىن سۇنۇدا بىر قىدىم نىسخەدن عىنا" نىل ائدىلىمىشىدۇر.
 ايكىنچىسى: آيرى - آيرى كىمىسەر تارقىنىدىن، بلكەدە باشقا - باشقا
 اۆلكەلىرىمىزدە توپلانمىش آتا سۆزلىرى دىر. بۇ قىبىل سۆزلىرى بىر-
 بىرىنە بىرە ھەم لىقىنىن ھەم مەناسىنىن دوغرىلۇغونىغا و
 تواتورونە خىدما ئىتمىش اولۇر.

اوجونجوسو: توركىيە توركلىرىندىن باشقا مىثلا" آذرى، اوزبىك، تاتار،
 قىرقىز اۆلكەلىرىندىن توپلانان آتالار سۆزلىرىدۇر. ھلە بونلار بىزىم
 آتا سۆزلىرىمىزى تائىد ائدرسە اۇ. مىثلن دۆزگونلۇگونىدە شېھە و
 تردىد اولماز...

ولد اىزبوداق بۇ اىضا خاتدان سۇنرا باش سۆزە آرتىردىغى معلوما-
 تدا آتا سۆزلىرىنىن مىلى و اتنىك اھمىتىنى قىدا ئىتمىكلە و بىر
 سۆزلىرىن خلقىن مىلى و مەنوى و ارلىغىنىن درىنلىرىندىن سىزىب گلىن
 دۇلغون و بىنىلمز سۆزلىرى اۆلدوغونا بىر آزادا ار كۇيون جىنىنە يانا -
 شىدىغى حالدا بۇ اثرىن ھانسى تورك دىللى اۆلكەيە و ھانكى تورك
 دىللى خلقىغا عايد اۆلدوغو بارەدە آرتىق بىلگى و شىمىر و بونونلا
 دا اثرىن " ددە قورقود بويلارى" كىمىن بىر طرفدىن تورك مەدىنىتى و
 فولكلورونون مومى بىر شاھلىرى اۆلدوغو حالدا اۇ بىرى طرفدىن
 سۆز قورولوشو، افادە طرزى و ھامىدان چوخ كىتابدا درج اولان مىثللىرىن
 بىر چوخلارىنىن ائلە بۇگۇن عىنى ايلە و يا آشاغى - يوخارى
 دگىشىكىلىكلەر ايلە بۇ گۇنكو آذرى آتالار سۆزى و مىثللىرى آراسىندا
 يايغىن اۆلدوغو مىثلەنى كۆلگەدە بۇراخىر.

بىز بۇرادا اثرىن تارىخى و مەدىنى اھمىتىنى، اۇنون سۆز قورولوشو،
 دىلى و اسلوب خصوصىتلىرى بارەدە دانىشماغى آيرى فرصتە بۇراخىر و
 يالنىز كىتابدا درج اولان مىثللىرىن بۇ گۇنكو آذرى بىجان دىلىنىدە

اۆلان آتالار سۆزو و مثللرین بنزه ییشلرینی و بیر جوخ حالدا عینی- لیگینى گۆسترماک اۆچون اۆنلرین بیر سیراسینی هم کتابدا وثریلن اسکی املا، هم بۇ یازیلیش ان اویغون بیر شکیلده لاتین حرفلری، ایله هم ده اۆنون آشاغاسیندا مثلین دیلدرده دۆلاشان بۇ گۆنکو- نمونه سینی وثریریك : مثلرین یانیندا وثریلن سا بییلار، کتابی- اصلینده وثریلن گۆستریجی سا بییلارا اشاره دیر :

بۇ قیسا آچیقلاما یا سۆن قۆیماقدان اول، بۇنو دا قید ائتمک لازیمد- یرکی شهبه سیز شمالی آذربایجانین علم اوجاقلاری وها بئله- فولکلورشناس عالمری بۇ اثرله تانیش دیرلار. لکن اشرین بیرتاریخی و کلاسیک متن کیمی آذربایجان خلق ادبیاتی خزینه سینده با غلیلیغی اثره داها دا جدی یاناشماغی و اۆنونو داها دا هر طرفلی منیمسه مگی ایجا بائدیر .

۶- طاغ نه قدهر بوجه ایسه یۆل اۆستوندن آشار .

6- *Tağın qədər yuca isə, yol üstündən apar.*

(داغ نه قدهر اوجا اولسا، بیئنه یۆل اۆستوندن آشار) .

۷- آناسین گور قیزین آل، قییسین گور بئزین آل !

7- *Anasın gör qızın al, qıysın gör bezin al !*

(آناسین گور قیزین آل، قیراغین گور بئزین آل !)

۴- اولولار اؤگۆدین طۆتمیان اولویو قالور .

4- *Ulular ögüdin tutmayan uluyu qalır.*

(اولولارین "بۆیوکلرین" اؤبودون ائشیتمه یین اولویا - اولویا قالیر) .

۲۰- اگری اۆتور، طوغری سۆیله !

20- *əgri otur, doğru söylə!*

(ایری اۆتور، دۆز دانیش ! ایری اۆتوراق، دۆز دانیشاق !)

۲۵- ایتین ایسی وار ایسه، طاوشانون دخی تنکریسی واردیر .

25- *İtün issi var isə tavşanın daxi tənrisi vardır.*

(ایتین اییه سی (یئیه سی) وارسا، دؤوشانین دا تانریسی وار) .

۳۱- نه ایدرسن ایتانصافی الدن قۆیما !

31- *Nə idərsən it, insafı öldən qoyma!*

(هر نه ائلیرسن ائله، انصافی الدن وثرمه !)

۳۲- طوغرى سۇيلىنە اولوم يۇقدور.

32- Toğru söyləyərmiş ölüm yoqdur.

(دۆز دانىشانى اۆلدورمزلىر).

۳۶- سون پشيمانلىق آسى ايتمز

36- Son pəşimanlıq əssə itməz

(سون پشيمانلىق فايذا وئرمز (بره بيتيرمز).

۴۵- قۇش اولالاتىن بيهلر، قۇش اولالات بئدورهلر .

45- Quş ola stin yiyələr, quş ola st yidürələr.

(قۇش وار اتىن بيهلر، قۇش وار ات بئدورهلر).

۴۸- خبرين طوغروسين اۇغلاندىن آل !

48- Xəbərini toğrusin oğlandan al!

(خبرين "سۇزون" دۇغروسونو (دۆزونو) اۇشاقدان سۇرۇش !)

۵۵- كۆچدۆك يۇردون قدىرى قۇندوق يۇرتده بيلينور

55- Koçduk yurdu qədri qonduq yurtda bilinür.

(كۆچن يۇردون قدىرىنى قۇنان يۇرتدا بيلرلر).

۵۷- دوستله يى ايچ ساتۇ بازار ائلمه !

57- Dostla ye, iç, satu bazar elmə!

(دوستايله يه، ايچ آل - وئر (آليش وئريش ائلمه !)

۷۷- درزيه كۆچ ديميشلر ايگنه سين باشينا سۇقموش .

77- Dərziyə köç demişlər iğnəsin başına soqmuş.

(درزيه كۆچ دئديلر ايينه سين ياخاسينا (بۇركونه) تاخدى).

۸۵- بال طوتان بارماغين يالار .

85- Bal tutan barmağın yalar.

(بال توتان بارماق يالار).

۸۹- گۆل ديكنسىز اولماز .

89- Gül dikənsiz olmaz.

(گۆل تيكانسىز اولماز).

۹۵- وارديغين يئر كورايسه سن دخى گۆزون قيب

95- Vardığın yir korisə sən dəxi gözün qır.

(گئدىن بئر يئرله هامى كۆر، سن ده كۆر).

۹۷- قۇردايله قۇيون دوست اولمز

97- Qurd ilə qoyun dost olmaz

(قۇردونان قۇيونون نە دوستلوغو، قۇردونان قۇيونون دوستلوغو تۇتماز).

۹۸- آغاچ نە قەدەر اۇزانسا، گۆگە ایرجگی یوق.

98- Ağac ne qədər uzansa, gögə irərgi yox.

(آغاچ نە قەدەر اۇزانسا، باشی گۆیه چاتماز) دیمز .

۱۱۰- یالقۇز طاش دیوار اولماز.

110- Yalquz taş divar olmaz.

(تگ داشدان دۇوار اولماز)

۱۱۲- قۇرى تۇروا ایله آت دۇتولماز.

112- Quru torva ilə at dütulmaz.

(بۇش تۇربا ایله آت دۇتولماز).

۱۳۳- آچوق بوغاز آج قالماز.

133- Açıq boğaz ac qalmaz.

(آچیق آغیز آج قالماز).

۱۳۸- بۇینوز ایستركن قۇلاقدان چیقیدیم.

138- Buynuz istərken qulaqdan çıqdim.

(بۇینوز آختاریردیم، قۇلاقدان اولدوم).

۱۸۰- هرکیمین باغی وار، یۆرهگینده طاغی وار.

180- Hər kimin bağı var, yürekində tağı var.

(هرکیمین باغی وار، اۆرهگینده داغی وار).

۱۹۱- یوغن اینجهلینجه اینجه اۆزولور.

191- Yoğın incəlinə incə üzülür.

(یوغۇن اینجهلینجه، اینجه اۆزولور).

۲۰۷- ایل ایچون آغلیان گۆز چیقسون .

207- İl için ağlayan göz çıqsun.

(اشل اوجون آغلیان گۆزدن اولار).

۲۲۸- صاقینان گۆزه چۇپ دۇشهگن اولور.

228- Saqınan gözə çöp düşərgən olur.

(قۇرویان گۆزه چۇپ دۇشر)

۲۴۵- كئچیه جانو قايۇسى، قصابا ياغ قايۇسى.

245- Keçiye canu qayusu, qassaba yağ qayusu.

(كئچى جان ها ييندا، قصاب بيه آختارير).

شهریار کنگره‌سی

باکیــدا

ایرانداندا و آذربایجاندا دائمی فعالیت گؤسترهن "شهریار کنگره‌سی" کمیتهلری، آذربایجان علملر آکادمیاسی، یازچییلار بیرلیگی ومدنیت ناظیرلیگی "شهریار پوئزیاسی قایناقلار و عنعنهلر" موضوعوندا بین الخلق علمی کنگره‌سی کئچیریر. بین الخلق علمی کنگره‌نین آجیلیشی مارت آیینین ۳۱ نده جمهوریت سرائیندا اولدو. کنگره‌نی علملر آکادمیاسی‌نین پرزیدنتی ائلدار سالایف آچدی.

طنطنهلر مراسمده آذربایجان جمهوریتی‌نین رئیس‌ی ابوالفضل ائلچی بیگ - ین، ایران اسلام جمهوریتی‌نین رئیس‌ی حجت الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی‌نین و ایران اسلام جمهوریتی رئیس‌ی‌نین بیرینجی معاونی فارس دیلی و ادبیات آکادمیاسی‌نین پرزیدنتی دوکتور حسن حبیبی- نین کنگره‌نین اشتراکچیلارینا تبریکلری اوخوندو. کنگره‌نین ماتریاللاری تقدیم ائدیلدی.

ایران اسلام جمهور رئیس‌ی‌نین فارسجا پیغامینی ارشاد اسلامی ناظری معاونی آقای دوکتور جنتی اوخودو، سونرا ایران اسلام جمهور رئیس‌ی‌نین بیرینجی معاونی آقای دوکتور حبیبی- نین پیغامینی ایسران تحصیل ناظری معاونی آقای دوکتور حداد عادل اوخودو. سونرا آذربایجان علملر آکادمیاسی پرزیدنتی ائلدار سالایف و اوندان سونرا ایران ارشاد ناظری مشاوری آقای شعر دوست معروضهلرینی اوخودولار. سونرا دوکتور جواد هیئت شهریار- ین آنادیلینده یارادیجیلیغی باره ده معروضه‌سینی اوخودو و دیگر ناقلر سیرا ایله شهریار حقینده یازدقلاری مقاله و شعرلرینی اوخودولار.

آذربایجان جمهوریتی‌نین پرزیدنتی ابوالفضل ائلچی بیگ - ین شهریار کنگره‌سینه تبریک مکتوبو

محترم کنگره اشتراکچیلاری (عزیز قوناقلار!)
بو محتشم سالوندا ایکی قارداش خلقین ایرانین و آذربایجانین

ياخين و قديم مدنيتى تاريخينه قيزيل حرفلرله حك انديله جك چوخ مهم حادشه باش و ثرير. مستقل، سؤوثره ن (حاكم) آذربايجان رسپو – بليكاسى نين پايتختى با كيدا هرايكى اولكه نين ايلك مشترك شهريار كنگره سى آچيلير. آذربايجان وفارس شعرى عنعنه لر ينى قوروما قلا هر ايكي خلقه مخصوص سؤز صنعت مدنيت ينى زنگينلشديره ن شهريا رشعري نين شاه دامارى هوما نيزمى، عدالتى، آزادلىغى، معنوى صافلىغى و نيك بين- ليكي ترنم ائدير. سيد محمد حسين شهريا ر- ين آدى تكجه ايراندا و آذربايجاندا دئيبيل، بؤتون اسلام، تورك دؤنيا سيندا، بديعى سؤزه قيمت و ثريلن هر يشرده بؤيوك حؤرمت و احتراملا چكيلير. شرقه مخصوص بديعى دهير و ثروتلرين ۲۰ – جى عصرده ان پارلاق داوامى اولان شهريار شعرى دؤنيا سؤز صنعتى خزينه سى نين نادر اينجى لر يندن ديسر. او، فردوسى، نظامى، رومى، خيام، سعدى، حافظ و فضولى كيمي صنعتكارلار يىن لايقلى دوامچيسى اولموش و هله سا غليغيندا ۲۰ – جى عصرين جانلى كلاس يكي، شرقين سؤنونجو داھى شاعيرى كيمي بؤكسك قيمت لر آلميشدير.

شهريار – ين ايستر ليрик، ايستر سه ده اجتماعى، عرفانى و فلسفى مضمونلو اثرلرى انسانا محبتله يوغرولموشدور. اونون ياراديجيلىغى آنا تۇرپاقدان آنا اوْجاغيندان ملي تاريخدن تيريزدن حيدر باسا دان نشأت آلميشدير. بؤگۆن ۱۸۰ ايلليك امپريا اسارت يندن قورتو – لاراق آزاد اولموش و مستقل دولت قوروجولوغونا باشلاميش آذربايجان جمهوريتى اوْچون، بؤتون آذربايجان ليلار اوْچون انسان و وطن سؤزلىرى خصوصى معنا كسب ائدير. انسان ائولادى يالنيز آزاد وطنده خوشبخت دير. وطن تۇرپاغى دايالنيز آزاد اولموش انسان ائولادى نين نفسى ايله شرافتلى بركتلى دير. شهريار پوئزيا سى (شعرى) و صنعتى بيزيم آزادلىق و مستقل ليك مبارزه ميز اوْچون ده بير اورنگ و خير – دوعا دير.

من بؤ بؤيوك تاريخى حادشه نين اشتراكچيلار ينى، قوناقسارلارى و اونلار يىن سيعا سيندا بؤتون شهريار سئوه لر يىن، ادبى – علمى اجتماعى عيتى كنگره نين آچيلىشى مناسبتيله تيريك ائديره م. امينمكى شهريار كنگره سى بؤيوك اوستاد يىن معنوى اولمزليگينه ادبى تحفه اولاجا قدير.

ابوالفضل ائلچي بيگ

✽ متن پیام حجت الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی رئیس جمهوری اسلامی ایران به مناسبت برگزاری کنگره بزرگداشت شاعر بزرگ استاد سیدمحمد حسین شهریار در باکو.

زمان : ۲۲/۱/۱۲

مکان : کشور آذربایجان شهر باکو

قرائت‌کننده : دکترعلی جنتی معاون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

بسم الله الرحمن الرحيم

برگزاری کنگره بزرگداشت شاعر بزرگ استاد محمدحسین شهریار، فرصت خوبی است که تبریكات صمیمانه و برادرانه خود را به مناسبت فرا رسیدن عید باستانی نوروز و آغاز سال نو، به مردم و مسئولان جمهوری آذربایجان تقدیم نمایم و از خداوند متعال برای مردم آذربایجان فتح قله‌های دیگر استقلال و آزادی را که موهبت الهی و حق مسلم بشری است مسئلت نمایم.

پاسداری از شاعر و مشترکات دینی، ملی، فرهنگی و تاریخی از عوامل مهم تجدید و احیاء بیوندهای دیرین ما می‌باشد. تجلیل از حکماء، علماء، شعرا و عرفای پیشین ما، یادآور عظمت و شکوه گذشته فرهنگی است که باید همچنان حفظ گردد.

بزرگداشت مردانی چون نظامی، حافظ، سعدی، ابن سینا، خواجه نصیر-الدین طوسی و دیگر بزرگان خواه در باکو یا تهران نمایش تمدن اصیل همیشه سربلند ما ست و برگزاری بزرگداشت روانشاد سید محمد حسین شهریار نیز از مصداقی عمده این مهم است.

اینک با تحلیل صحیح از سلوک فکری و عقیدتی شهریار می‌توان از آرمانهای فکری او بهره شایسته برد و با تدقیق و بررسی همه‌جانبه ابعاد گوناگون شخصیت ایشان می‌توان به دقائق علل تعالی و رموز تفوق وی پی برد و راههای فتح قله‌های رفیع فکر، اندیشه، عشق و خیال او را شناخت.

شاید یکی از پایگاههای پروازهای پرسوز و بلند او این بود که شهریار به عنوان وارث ادبیات هزار و چهارصد ساله ما، بسا ارادت داشتن به تراژنامه دیوان حافظ که هرچه دارد همه از دولت قرآن دارد، عصاره اشعار فردوسی، مولوی، نظامی و سعدی را درجان شیفته‌اش

جاری ساخته و سهم عظیمی از شعر فارسی را که با خود به میراث برده است، با اکسیر اعظمی بنام قرآن و کلام نبی اکرم و عترت مطهرش در هم آمیخته و اینچنین بر عمق و گستره فردا سفر کرده است.

دریغ که همگان زبان قاطبه اشعار شهریار و فرهنگ روحی وی را نمی‌شناسند تا بدانند که آن استاد فرزانه قریب به هشتاد سال حیات پربرکت خود را در تعلیم و تعلم فرهنگ اسلامی گذراند تا متون دینی و احادیث ائمه (ع) و نهج البلاغه مولا و قرآن کریم را آنچنان بخواند که دیو نفس از او بگریزد، او قرآن را به خط زیبای نسخ خود نگاشت و عمری را با عبادت و بندگی سرکرد تا بدان پایه که خود گوید:

من اگر چه بندگی را به خدا رسانده باشم

همه بنده ام خدایا به تو میرسد خدائی

در خاتمه از خداوند متعال در این روزهای سخت و سنگین برای مردم مسلمان، غیور و دلیر جمهوری آذربایجان موفقیت، شادکامی، سعادت و نیکبختی مسئلت می‌دارم و با آرزوی استحکام روزافزون پیوندهای ناگسستنی دو کشور مسلمان، دعای خیر و سلامهای خویشاوندی مردم و دولت جمهوری اسلامی ایران را به مردم و مسئولین جمهوری آذربایجان ابلاغ می‌کنم.

والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته

اکبر هاشمی رفسنجانی

رئیس جمهوری اسلامی ایران

ایران اسلام جمهوری تیتین رئیسی حجت الاسلام والمسلمین
هاشمی رفسنجانی - نین بئویوک اوستاد سید محمد حسین
شهریا رین باکیدا کئچیریلن خاطیره کنفراسینا مراجعتی:

بسم الله الرحمن الرحيم

کؤرکملی شاعیر اوستاد سید محمد حسین شهریار - بین خاطیره کنفراسینا -
نسنین کئچیریلمه سیندن استفاده ائده رک قدیم نوروز بایرامی و

يىئنى ايلين باشلانمىسى مناسبتىلە ئازىباچان جەمھۇرىيىتىنىڭ خەلقىنىڭ
 ۋە رەھبەرلىرىنىڭ مەخپىي تەبىرىكلىرىنى يىتتىرىپ، ئازىباچان خەلقىنىڭ ئاللىبىن
 تەخەسسى ۋە بىرلىكتەن ئازادلىق ۋە ئازادلىق يۇرتلارىنىڭدا
 يىئنى - يىئنى زىرۋەلەر فتح ئىتمەسلىكىنى ئارزۇلايدۇم .

دىنى - مىلى، مەدەنى ۋە تارىخىي ئەنئەنىلىرىنىڭ ئۇخشار كۆڭلىرىنى قۇرۇنۇپ
 ساخلىنمىسى بىزىم ئان قەدىم باغلىقلىقلار ئىمىز بىن يىئنىلشەسسى ۋە دېر جەلد -
 يەلمەسلىكىنىڭ ئان مەھەم غەملىرىنىڭ بىر يىدىپ، كۆچمەش فېلۇسوفلار ئىسنى،
 غەلىملىرىنى، شاعىر ۋە غەزەللىرىنى ئىزىز تۇتۇلما لارى ئۆلكى تىك قۇرۇنۇپ
 ساخلىنمىسى مەدەنى ئىمىز بىن ئەزەمەت ۋە جەللىنىڭ قەد قۇرۇنمىسىنىڭ
 يىفادەسى دېر .

نەزمى، قەدە، سەدى، ئابىن سىنا، خەنەن خەلىقلىرىنىڭ ئىسنى ۋە باشقا
 داھىللىرىنى ئىستىرا باكىدا، ئىستىرا دە تەھراندا خەلىقلىرىنىڭ مەخپىيلىرىنىڭ
 كۆچىرىلمەسسى بىزىم ھەمىشە باشى ئۇچا مەدەنىيىتىمىزنىڭ نەمەش دېر ۋە بۇ
 باخەمدەن ئۆلۈ اوستاد مەھمەد سىن شەرىپار - بىن خەلىقلىرى كەنگرەسسىنىڭ
 كۆچىرىلمەسسى بۇنۇن بۇيۇك نەمۇنەسى دېر، شەرىپار - بىن خەلىقلىرى ۋە ئەقىدە
 يۇرتى دۇغرى - دۇزگۈن تەھلىل ئىستىك، ئۆنۈن نەزمى ئىستىك ۋە ئارزۇ -
 لارىنىڭ ئىقتىسادى بىر ھەلەنە بىلەر، شەخسىيىتىنىڭ جەھەتلىكى كەملىكىنىڭ
 تەدقىق ۋە تەھلىلدىن كۆچىرىك، بۇ بۇيۇك ئىنساننىڭ ئىسنى ئىقتىسادى ۋە ئالى -
 لىك سەللىرىنىڭ ئەدەبىي تەفكۈر، دۇشۇنچە، ئەشقى ۋە تەخىل زىرۋەللىرىنىڭ
 نەتىجە فتح ئىستىدىگىنىڭ ئالى ئۆلۈرى .

شەرىپار - بىن بىئە ئۇچا ۋە پارلاق زىرۋەلەر فتح ئىتمەسلىكىنىڭ ئاساس
 غەملى بىلكە دە بۇندا دېرىكى، ئوستاد شاعىر مەن دۇرد بۇز ئىقتىسادى
 ئادىبا ئىقتىسادىنىڭ ئارشى كەمى، يار تەدلىقلىرىنىڭ ھەممىسى قەردان گەن -
 قەدە دىۋانىنىڭ روھىنىڭ ئىقتىسادى ئۆلما قەلەردەسسى، مەلۇمى، نەزمى،
 سەدى كەمى داھىللىرىنىڭ ئىسنى شەرىپار سىنە جەننىنا ھۇدۇرد مەش، فارىس
 شەرىپار ئۇزۇ ئىلە مەراث ئاپاردىغى بۇيۇك قەسەت پەيىنى قەردان ئادىلى
 ئەزەمەتلىكى كەسەرە، پەنئەمىر كەلامى ۋە ئۆنۈن نەزمىنىڭ ئۆلۈمى كەملىكىنىڭ ئىلە
 بۇغۇر ئارقى بىئە جە مەبا خەن دەرىن ۋە ئىقتىسادى مەكەننىنا كەملىكى
 ئىستىمەش دېر .

تەسەككى، ھەمى شەرىپار - بىن شەرىپار ۋە ئۆنۈن روھى مەنەۋىيەتلىكى ئىلە
 بۇتۇرۇلۇدە ئىشەنە دىئەللىر، ئۆلما دىئەللىر، بىلەر دىئەللىر، بۇ مەدەنىي شاعىر

اؤزونون سکمان ایله یاخین معنالی حیاتینی اسلام مدنیتی‌نی اؤیره-
نمیه و اؤیره تمیه صرف ائتمیش و چالیشمیشدیرکی، دینی متنلر،
اما ملارین حدیث لری، حضرت علی‌نین "نهج البلاغه" سی و قرآن کریم
ائله قرائت اولونسون کی، نفس شیطاننی بدن دن دیدرگین دؤشسون. شاعیر
قرآنی اؤزونون گؤزهل نسخ خطی ایله رسمه چکمیش، مؤمرونو عبادت و
اطاعتله باشا وورموشدور. شاعیر دئتمیشدیر:

من اگرچه بندگی را به خدا رسانده باشم،

همه بنده‌ام خدایا، به تو میرسد خدائی .

ترجومه: (من اگر اطاعت کارلیغی آلله درگا هیئا، چا تدیرا

بیلسم ده یئنه من بنده‌ام خدایا، آلله لیک

ایسه سنه چاتیر).

آلله تعالی دان آذربایجانین مسلمان، غیرتلی و رشادتلی خلقینه
اؤنون اوچون آغیر و مرکب اولان بو گؤنلرده موفقیت، سعادت و
خوشبختلیک دیله بیر، ایکی مسلمان اولکه سی آراسیندا قیریلماز
تئلرین گؤندن گؤندن داها دا محکمنه سیننی آرزولاییر، آذربایجان
جمهوریتی‌نین خلقینه و رهبرلرینه بیر داها اسلام جمهوریتی خلقی‌نین
و رهبرلری‌نین دؤغما خیر- دوعا سیننی و سلاملارینی بیئتیریره م.
والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته

پیام جناب دکتور حسن حبیبی معاون اول رئیس جمهور
و رئیس فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی

بسم الله الرحمن الرحيم

اکنون که همزمان با ایام عید نوروز و عید سعید فطر کنگره بزرگداشت
شاعر ارجمند و ادیب توانا مرحوم استاد محمدحسین شهریار در جمهوری
آذربایجان برگزار میشود فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی جمهوری
اسلامی ایران به حضور ملت شریف جمهوری آذربایجان خاصه شاعران و
ادیبان آن کشور این اقدام شایسته را تبریک میگوید و به روح پاک
و تابناک شهریار درود می‌فرستد. تجلیل از مقام شاعران بزرگی مانند
نظامی گنجوی و شهریار نشانه آن است که دولت و ملت جمهوری آذربایجان
در سپیده دم استقلال نویافته خود به اهمیت زبان و ادبیات

در تحکیم و تقویت پایه‌های استقلال کشور خودتوجه‌کافی دارند و در صددند تا با معرفی چهره‌های درخشان فرهنگ و ادب دیروز و امروز به نسل جوان خود، آنان را با اندیشه‌ها و آرمانهای اصیل ملت خود، که در زبان و قلم آن چهره‌های درخشان تجلی یافته است آشنا سازند در این میان تجلیل از شاعر توانائی مانند شهریار که توانسته است با اشعار زیبا و دلنشین فارسی و ترکی خود، دل‌های مردم دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان را به سوی خود جلب کند، نه فقط گامی در راه تقویت میانی استقلال بلکه اقدامی جهت تحکیم روابط دوستی و برادری این دو ملت همسایه بشمار میرود.

علاقه و احترام فراوان مردم در جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان نسبت به شهریار به معنی آن است که این دو کشور دارای اندیشه‌ها و ارزشهای مشترکی هستند و شهریار را ترجمانی امین و دقیق برای بازگوئی آن اندیشه‌ها و ارزشها می‌شناسد که گاه آنها را در قالب زبان فارسی و گاه در قالب زبان ترکی بیان کرده است.

شعر شهریار گنجینه‌ای سرشار از عشق و احساسات لطیف انسانی و اعتقادات اسلامی است و بزرگداشت او در حقیقت هم‌تجلیل از شخصیت

ادبی و شعری او و هم تکریم عقیده پاک و خالص‌وی به معنای معنوی و دینی است. عشق و ارادت شهریار به قرآن و مقام ارجمند پیامبر گرامی اسلام و اهل بیت بزرگوار وی همانند عطری دلپذیر در بوستان شعر او موج میزند. در عصری که استقلال واقعی همه ملت‌ها در معرض خطر تهاجم فرهنگی تمدنهای مادی غربی قرار دارد تأثیر جهان بینی معنوی این شاعر بزرگ در تحکیم میانی استقلال کم‌تر از تأثیر جنبه ادبی و زبانی او نیست.

فرهنگستان زبان و ادب فارسی با ادای احترام نسبت به مقام شامخ شهریار و دیگر شاعران بزرگی که مخصوصاً مورد توجه دولت هستند امیدوار است بتواند در آینده با گسترش همکاریهای ادبی حلقه‌های ارتباط و اتصال این دولت هم دل و همسایه را مستحکم‌تر و پیوندهای دوستی و برادری را ریشه‌دارتر سازد.

اٹلدار سالایف

هله ایگیری می دؤرد یا شلی گنج ایکن، بؤیوک متفکر شاعیر مملک۔

الشعرای بهار اُونو تکجه ایرانین دثییل، بلکه بۆتون شرقین افتخاری آدلاندیرماسی تصادفی دثییل. بهار دا، وحید دستگردی ده پڑمان بختیاری ده آذربایجان تورکلری نین بطنیندن دؤغولموش گنج شاعیرین بشریت اۆزه رینه اۆز ذکاسی ایله نور ساچا غیننی قاباقجسادان گؤروردو. دؤغرودان دا اوستاد شهریارین پوئزیاسی طمطراقلی سارایلارا زینت وثرمک اۆچون دثییل، ملتینه، ایران خلقلرینه و عمومیتله مترقی بشریته خدمت نامینه یارانمیشدیر. اۆز دؤغما یوردو خوشگنابی سئوه عادی کندچی بالاسی بؤیوک شاعیر دا هی انیشتین - نه مراجعتینده آتوم (اتم) محاربه سی نین قارشینی آلماق چا غیریشی ایله بئش قطعه نین بئش نیننده صمیمی ترجمانی اۆلدوغونو شمسوت ائتمیشدیر. "استالینگراد قهرمانلاری" پوئیماسیندا آلمان فاشیزمی - نین، "حقین سی" مننوی سینده امپریالیزمی دامغالایان صنعتکار امپریالیزمین دا غیدییچی ماهیتینی گؤسترملکه یاناشی صلحون، علمی تکنیکی ترقی نین و گۆزه للیگین خلاص ائدیجی رولونو دا قارباریق نظره چارپدیریدی. اؤ درین فلسفی مضمون داشییان پارلاق پوئتییک اثرلرینده دؤنیانین اصیل حاکمینی گۆزه للیک اۆلدوغونو دؤنه - دؤنه تکرارلاما غی خوشلاییدی. هانسی پارتیادان (حزبدن) اۆلدوغونو خبر آلاندا ایسه هومانست شاعیر "محبت پارتیاسی" نین عضویم، دئیسه جاواب وثرمیشدی. اربشیندن آرغاجینادک آللهها و انسانا محبتدن یوغرولموش شهریار پوئزیاسی بؤگۆن ده هامینی بشرین خوشبختلیگی، ساغلام گلهجهیی اؤغروندا بیرلیگه سلهمکده دیر. آذربایجان تۇریا - غی نین ارمنی آدام بیین لری، بؤسنیاسی مسلمانلارین صربییا - فاشیستلری، فلسطینین اسرائیل تاجا وزکارلاری و مختلف اۆلکه لرده مظلوملارین ظالیم لر طرفیندن تاپداغا، ایشکنجه لره معروض قالدیغی بیر واختدا اوستاد شاعیرین شری افشاء ائدیبلعننت لهین، خیبری آلقیشلایان شعرلری داها آکتوآل معنا کسب ائدیر. بؤ بیر طرفدن اُونون هومر، فردوسی، نظامی، خاقانی، دانته، فضولی، شکسپیر، ویکتور هوگو لئو تولستوی سۆیه سینده دایانان مشهور اثرلری نین مختلف دیل لرده چاپینی طلب ائدیرسه دیگر طرفدن ده بیزی اُونون گؤستریدی دؤغرو یؤللا محاربه لرده ماراغی اۆلان امپریالیست لر طرفینده تبلیغاتلا، یؤللا، سلاحا قیزیشدیریلان، معنویتدن محروم تاجا وزکارلاری جلولاماق

يۇخسا مەندە بېرىكسايىلە غرض يۇخ،
سياست آدلى مەندە بېر مرض يۇخ

حق نە دىئىير؟ كفرە قارشى گىتتەمەييز،
نوردان چىخىب ظلمت ايچرە ايتتەمەييز،
فيريلىداغا فيرفيرا تىك بېتتەمەييز،
گۇردوز يىشەنە اولمادى كفرون دىيىبى،
پۇل دا وئرسە، آلمانغا تىكىمىش جىيىبى.

حيدر با با، گىلىشلىكەن نە چىخار؟
ظولمون ائويىن صبر و تحمّل يىخار،
درويش اولان صبرين الين بىرك سيخار
گل قايبيداق چىخاق آغا دۆزۈنە
كئچك يىشەنە محبتين سۇزۈنە

من باھار، طبيعتين اۇيانماق فصلى، بۇيوك نوروز بايرامى، ھەم دە
فطر بايرامى مناسىتىلە سىزە تىرىك عرض اتدېرەم و بۇ گۈزەل كۈن-
لردە آذربايجان شھيدلىرىنىن خاھىرەسىنى عزىز سايبىرام. يا نىسوار
خادىشەسىندە شھيد اۇلانلارنى، ھابىشلە محاربەدە شھيد اۇلانلارنى و عزىز
آذربايجان باجى- قارداشلاريمىزا گۆنۈ-گۆندىن آرتىق غلبە دىلەيىرم.
وفاتى عرفەسىندە ائوز مرثىەسىنى دە اۇخساما سىنى دا يا زىب حياتا
بېر يۇللوق وداغ ائلەين شھريار چىركىن دۇنيا يا دالغىن گۈزلىرىنى
يۇمدو. او، بۇ دارلىغا ائوز انگىن اوفوقلو خولياسىنى سىغىشىدىرا
بىلمەيىب ابدى وارلىغا دۇغرو آخىشىدى گىتتى دۇنيا گۇرەن گۈزلىر
و باخىشلار قارشىسىندان ايتدى و بايىردان ائوز ايچەرىسىنە كئچىن
شاعىر ائوزوندىن دە آللهينا دۇغرو سفر ائتتى. شھريارين ابدى
سفرىندىن سۇنرا، نىجەكى، اۇنون حياتى دۇوروندىە ايراندا جوخ بۇيوك
خۇرمىتى ورايدى، اونا ائوز مەاتىندىن سۇنرا دا بۇيوك خۇرمىت
بىلىنىشىدىر. ھەرايل بۇيوك و طنطنەلى يوبلىشلىر كئچىرەمكە شھريارين
آدىن و يادىن عزىز سايمىشىق. آما شھريار رحمتلىين دۇردونجو
اىلى، دۇنيادان گىتتىن سۇنرا اۇنو عزىز سايماق اۆچۈن، تىكجە
اۆزۈمۈز يۇخ، ھەم دە عزىز قونشوموز- قارداشىمىز آذربايجان
جەھورىتىندىن بۇيوك بىر عاليملىر، يازىچىلار و شاعىرلىر چاغىردىق

شهریاری ستوهن آذربایجان جماعتی بۇ اییل ایراندا شهریار حاققیندا کئچیره ن یوبلئیده اشتراک ائله دیلر آما بیز هئج اینا نمیردیق کی اوندان بیر آز زامان سونرا بئله بیر طنطنه لی مجلسه آذربایجان- دا و باکیدا شاهد اولاجاغیق .

من بۇ بۇیوک مراسیمده ،بۇ بۇیوک طنطنه لی گۆنده اؤزومه بسورج بیلیره م کی آذربایجان علملر آکا دمیا سنین پریزیدنتی،جناب پروفوسور ائلدار سالایف ،هابئله پروفوسور یاشار قارایف ،پروفوسور بکیرنییف و باشقا دوستلاریمیزا ،آذربایجان مدنیت ناظری،جناب پؤلاد بولبول اولغونا ،آذربایجان مطبوعا ت کمیته سی نین صدری جناب آقای صابری رستمخانلی- یه کی،آذربایجان نین هم ده گؤرکملی و تانینمیش شاعیر و یازچی سیدیر،هابئله باشقا دوستلاریمیز و عزیزلریمیزه کی،هم تهران کنفرانسی نین طنطنه لی کئچیریلمه یینده ،هم ده باکی کنفرانس- ییندا بیزیم اشتراک ائتمه گیمیزده بۇیوک روللاری اولوبدور ،اؤز منت- دارلیغیمی و ایرانین مدنیت ناظرلیگی نین منت دارلیغینی بیلدیریم. هابئله ایرانین فوق العاده سفیری،جناب آقای نهاوندیان کی، تهراندا و باکیدا شهریار گؤنلری نین عظمتلی کئچمه یینده بۇیوک روللاری اولوب ،من اؤز منت دارلیغیمی بیلدیریرم. آرزوم بۇدور کی انشالله،آذربایجانین محاربه سی غلبه ایله تئز سونا چاتا و بیز آذربایجانا بۇ سفر گلنده انشالله آذربایجان داها آرتیق چیچک لنمیش اولاد.

دکتر جلیل تجلیل

○ ایکی دانه بهشت قوشی

شهریارین فارسجا و تورکجه چاپ اولان دیوانیندا شاعرلرین بیرى بیرى ایله دانیشمالاری چوخ ائشیتمه لیدیر،من بۇ مقاله ده شهریارین ایکی تاییسز اثرین شرح و ترمیشم.بیری تورکی دیوانیندا "شهیدی جان" آدی ایله یازیلیمیشدیر و شاعرین نفسین نئی سیننه و اؤزونو ده بیز قوشا اوخوشادیر کی دار قفس ده دیر،گئجه لر او قفسدن اوجسور و عارفانه فکیرلری ایله بۇخاری عالمه قاناد آچیر قوشلار سیزیلدارکن حقیقت ده شاعیرین پیامین اؤخورلار. شهریار عبدالواسع شهیدی زنجانلی شاعره باخین نه گؤزه ل سویله پیر:

شهیدی جان نه آشینا دیر سسین
 ده گولی دیر نئیلر کیمی نفسین
 چوخ گنجهلر قفس ایچره اؤچموشام
 روح قانا دین زنجان دییب آچمیشام
 قوشلار سیزین ترانه زی اؤخورلار
 سؤسن سنبل تلی تله توخورلار
 شهنامه تک شعرین بیزی بئجه رتدی
 همت لرین باشین آرتیق اؤجان دی
 اما جاواب و شرمک منی گنجهلتدی
 تورکی شعرین خالین اؤزه ناقیشلار
 حافظ اؤنا سمرقندیین باغیشلار (۱)
 شیراز سنی تبریز کیمی آلقیشلار
 بیر طوطی سان زنجان سنه هندوستان
 سعدی کیمی یازدیقلارین گلستان
 قوی قلمین هئی قان ایچسین آغلا سین
 قیزیل ورق یازسین کتاب باغلا سین (۲)

بۇندان سۇنرا آقاي دوكتور تجليل اوستاد شهربارين فارسجا
 یازدیغی دومرغ بهشتی (ایکی جنت قوشو) آدلی شعرینی اؤخودو و
 اۇنون باره سینده ایضاحات وئردی. بۇ شعر آقاي دکتور تجلیلی نی
 مقدمه و ایضاحاتی ایله جمهوری اسلامی غزتی نین ۱۳۷۲/۱/۲۵ سا پسیندا
 نشر اولونموشدور.

۱- حافظ - بن بۇ شعرینه اشاره دیر.

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را
 به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

۲- دیوان شهربار ترکی، کنگره بزرگداشت محمدحسین شهربار ص ۴۴

خلاصه سخنرانی اسما عیال حاکمی در کنگره استاد شهربار

○ سبک عزلسرائی شهربار

در دیاری که در او نیست کسی یار کسی
 کاش یارب که نیفتد به کسی کار کسی

هر کس آزار من زار پسندید ولی
 نپسندید دل زار من آزار کسی
 سودش این بس که به هیچش بفروشد چو من
 هر که با قیمت جان بود خریدار کسی
 سود بازار محبت همه آه سرد است
 تا نکوشید پی گرمی بازار کسی
 لطف حق یار کسی باد که در دوره ما
 نشود یار کسی تا نشود یار کسی
 گر کسی را نفکندیم به سر سایه چو گل
 شکر ایزد که نبودیم به پا خار کسی
 شهریارا سر من زیر پی کاخ ستم
 به که بر سر فتمد سایه دیوار کسی

اشعار عاشقانه و غنائی فارسی از اواسط قرن سوم یعنی از نخستین روزگار پیدایش شعر دری آغاز شد و نخستین آنها را در ابیات بهاز مانده از حنظله بادغیسی (متوفی ۲۲۰ هجری) می‌یابیم. لیکن دوره کامل اشعار غنائی از قرن چهارم هجری آغاز شد. در این عهد است که شاعران به سرودن نوع خاصی از شعر که غزل می‌نامند و جای دادن تغزلات دلپسند در تشبیب قصائد آغاز کردند. از اختصاصات غزل در آن روزگار - ران آن بود که با نغمه‌های موسیقی خوانده می‌شد. در این نوع شعر همواره سعی شده است در آنها به کوتاه‌هی سخن، نرمی و لطافت کلام، رقت و باریکی معانی و مضامین توجه شود تا بتواند در مفاصله بیان عواطف و شوقهای عاشقانه و حالت‌های عاشق بکار رود. نخستین غزل‌های دل‌انگیز و آبدار پارسی را رودکی سرود. شاعر معاصر رودکی شهید بلخی نیز دارای غزل‌های لطیف است. پس از دوره سامانی یعنی عهد غزنوی، عالیترین و مطبوع‌ترین تغزلات این عهد را در قصاید فرخی سیستانی می‌بینیم. توجه به غزلسرایان در نیمه دوم قرن ششم و اوایل قرن هفتم رواج بیشتری یافت. متصوفه از اوایل قرن پنجم به بعد غزل را وسیله سرگرمی و تهذیب نفس سالکان در خانقاهها و مجالس خود قرار داده بودند. نخست سنائی و بعد از وی عطار نیشابوری غزل را به حد کمال رسانیدند.

در ابتدای سده هفتم هجری دو نوع غزل را در راه کمال قطعی

می‌بایم: یکی غزل عاشقانه و دیگر غزل عارفانه، غزل عاشقانه به وسیله سعدی به کمال رسید و غزل عارفانه توسط مولوی و حافظ از غزلسرایان قرن هشتم می‌توان سلمان ساوجی، خواجه کرمانی، حافظ شیرازی و کمال خجندی را نام برد. مهم‌ترین نوع شعر در عصر صفوی غزل بود. ماثب و کلیم و عرفی و طالب و غنی در این راه توانسته‌اند سرآمد دیگر شاعران آن عهد باشند.

در دوره قاجار نیز شاعرانی همچون فروغی بسطامی، مجمر اصفهانی نشاط اصفهانی و چند تن دیگر شیوه سعدی و حافظ را در غزلسرایانی دنبال کردند. در عصر مشروطیت نیز غزلسرائی دنبال شد و شاعرانی مانند: عشقی، عارف، فرخی یزدی و ملک‌الشعرا بهار گوی سبقت از دیگران ربودند.

در عصر حاضر، بهار - استاد شهریار - استاد امیری فیروز کوهی و رهی معیری از غزلسرایان استاد به شمار می‌روند.

غزل‌های فارسی استاد شهریار را می‌توان به چند دسته تقسیم نمود، از این قرار:

غزل‌های مذهبی - غزل‌های سیاسی و وطنی - غزل‌های عرفانی - غزل‌های عاشقانه - غزل‌های طبیعت و غزل‌های درون وطنی .

۱- نمونه غزل‌های مذهبی شعر مناجات اوست که بسیار مشهور است:

علی ای همای رحمت تو چه آیتی خدا را
که به ما سوا فکندی همه سایه‌ها را
دل اگر خداشناسی همه در رخ علی بین
به علی شناختم من به خدا قسم خدا را
برو ای گدای مسکین در خانه علی زن
که نکین پادشاهی دهد از کرم گدا را
بجز از علی که آرد پسری ابوالعجاب
که علم کند به عالم شهدای کربلا را
نه خدا توانمش خواند نه بشر توانمش گفت
متحیرم چه نامم شه ملک لاهتی را
و نوای مرغ یا حق بشنو که در دل شب
غم دل به دوست گفتن چه خوشست شهریارا

یک نمونه دیگر از غزل‌های مذهبی شهریار کاروان کربلا نام دارد:

شیعیان دیگر هوای نینوا دارد حسین (ع)
 روی دل با کاروان کربلا دارد حسین (ع)
 از حریم کعبه جدش به اشکی شست دست
 مروه پشت سر نهاد اما صفا دارد حسین
 میبرد در کربلا هفتاد و دو ذبح عظیم
 بیش از اینها حرمت کوی منا دارد حسین
 سیرت آل علی با سرنوشت کربلاست
 هر زمان از مایکی صورت نما دارد حسین ...
 اشک خونین گو بیا بنشین به چشم شهریار
 کاندربین گوشه عزائی بپریا دارد حسین

۲- از میان غزلهای وطنی و سیاسی استاد می‌توان به : عید خون -
 بازگشت وطن و بیاد میرزاده هاشمی اشاره کرد: چند بیت عید خون از
 این قرار است :

نوجوانان وطن بستر به خاک و خون گرفتند
 تا که دربر شاهد آزادی و قانون گرفتند
 لاله از خاک جوانان می‌دمد بر دشت و هامون
 یا درفش سرخ بر سر انقلابیون گرفتند
 خرم آن مردان که روزی خائنین در خون کشیدند
 وان سپس آن روز را هر ساله عید خون گرفتند ...
 خاک لیلای وطن را جان شیرین برسر افشان
 خسروان عشق درس عبرت از مجنون گرفتند .

۳- از میان غزلهای عرفانی شهریار، غزلهای : دل شکسته، مقام انسانی
 غنای غم، در راه زندگانی، درس محبت، حافظ جاویدان و حاتم
 درویشان در خور ذکر است. اینک چند بیت از غزل مقام انسانی:

خلوتم چراغان کن ای چراغ روحانی
 ای ز چشمه نوشت چشم و دل چراغانی
 سرفرازی جاوید در کلاه درویشی است
 تا فرو نیارد کس سربه تاج سلطانی
 تا به کوی میخانه ایستاده ام دربان
 همتم نمی‌گیرد شاه را به دربانی ...
 وقت خواجه ما خوش‌کز نوای جاویدش

نعمه ساز توحید است ارغنون عرفانی

۴- بیشتر غزلهای استاد شهریار غزلهای عاشقانه اوست از قبیل: غزال
رمیده، غزال و غزل، حالا چرا، نی محزون، کاش یارب و غزلهای دیگر.
چند بیت از غزل معروف حالا چرا:

آمدی جانم به قربانت ولی حالا چرا
بیوفا حالا که من افتاده‌ام از پا چرا
نوشداروشی و بعد از مرگ سهراب آمدی
سنگدل این زودتر می‌خواستی حالا چرا
عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست
من که یک امروز مهمان توام فردا چرا
نازنینا ما به ناز تو جوانی داده‌ایم
دیگر اکنون با جوانان نازکن با ما چرا
شهریارا بی‌حبیب خود نمی‌کردی سفر
این سفر راه قیامت میروی تنها چرا

هـ از میان غزلهای درون وطنی و یاد شهرها، به یاد تهران، شمیران،
آذربایجان، میگون و صفائیه قابل ذکر است. چند بیت از غزل به یاد
تهران:

خوشا تهران و طرف لاله‌زارش
خرامان شاهدان گل‌فدارش
دیار عشق و شهر آشنائی است
خدای عشق دارد پایدارش
خوشا نزهتگه شمیران که خیزد
خروش بلبل از هر شاخسارش
خوشا دریند و گلگشت سربند
نم آب و سرود جویبارش
به کوی بهجت آبادم سلامی است
صبا گرفتند از آن سو گذارش ...

هـ برخی از غزلهای استاد شهریار غزلهای طبیعت است از قبیل: —
بهار آمد بهار آمد خوش آمد

بهارى دلگشا و دلکش آمد
شکوفه با کلاه ترک دوزى
بنفشه با قبای زرکش آمد
مرا با یاد ایام جوانى
به سر سودای یار مهوش آمد...

استاد شهریار بیشتر فزلهای خود را به اقتضای سعدی و حافظ سروده است. سبک سخن شهریار به شیوه عراقی نزدیک است. لطف سخن شهریار، چیرگی بی نظیر او در سرودن شعر به دو زبان فارسی دری - آذری شهرت ویژه‌ای به این پیر استاد عرفان بخشیده و صیبت نام او از مرزهای جغرافیائی ایران به سرزمینهای دیگر راه یافته است...

سُونرا دو قنور غلامعلی حداد عادل جنابلاری اَوُزونون آتش " عنوانلی شعرینی اَوُخودو:

○ آتش

می بارد از چشمان او دریای آتش
می‌ریزد از لبهای او گلهای آتش
چون پیچ و تاب شعله آتش، سبکبال
می‌آید و بر دوش او، شولای آتش
می‌سوزم و می‌گیریم و سودی ندارد
باران آب دیده بر دریای آتش
پروانه آسا گرد او می‌گردم و نیستم
پروانه را در عاشقی پروای آتش
از من چه می‌ماند اگر با او نیاشم
جز توده خاکستری بر جای آتش
با روی او، روز من و آتش پرستی
با یاد او، شام من و رؤیای آتش
از ما کجا دارد خبر آن کوه که دارد
دستی دراز از دور بر بالای آتش
تادل نسوزاند کسی در مجمر عشق
"عادل" خبر کی دارد از معنای آتش

شهریارین آنادیلینده یارادیجیلیغی

محمدحسین شهریار (بهجت تبریزی) ۱۹۰۶ دا (هجری ۱۲۸۵) تبریزده آنادان اولموش آتاسی آقای میرآقا خشکنا بی تبریزین مشهور عدلیه وکیللی اولوب عینی زاماندا غلط اییدی. اوشا قلیق ایللی مشروطه انقلابینا راسلادیغی اوچون عاقله سی ایله بیرلیکده بابا یوردو اولان خشکنا با گندیب اوشا قلیق جاغینی اورادا گنجیرمیشدیر. خشکنا بیدریبا داغینین انگینده بیر کنددیر و تبریزین یوز کیلومترلیگینده و تبریز-تهران یولوندا قاراچمن قصبه سینده باغلیدیر.

شهریار ایلك تحصیلینی تبریزه قاییداندان سونرا اورادا آلمیش و ۱۹۲۱ ده تهرانا گلیب لیسه نی دارالفنون دا اوخوموش سونرا طب فاکولته سینده گیرمیش و سون صینیغه قدهر داوام ائتمیشدیر. سون زامان بیر عشق ماجراسینا توتولموش فقط سئودیکی قیزلا اولنسه. بیلمه دیگی کیمی تهرانی و تحصیلینی ده ترک ائتمگه مجبور اولموش و مشه دین اطرافیندا نیشابورا گندیب حکومت ماؤرلوغوندا گیرمیشدیر. ۱۹۳۵ ده تهرانا قاییدیب زراعت بانکاسیندا چالیشماغا باسلامیشدیر.

شهریار ایلك ایکی مصراعینی آنادیلینده سؤیله دیگی حالدا اوزون مدت یالینز فارسجا شعر یازمیش و فارس شعرینین زیروه سینده چیغمیش و حافظ دوران، چاغیمیزین حافظی عنوانینی آلمیشدیر. او ایران ادبیاتیندا حافظی اوزونه، مورش و پیر سئجدیگی حالدا کنجه لی نظامینی ان بؤیوک شاعر بیلیردی.

۱۹۵۲ ده تهراندا آتاسی وفات ائتدیکن سونرا شاعر اوزونتسو و کدردن تهراندا قالابیلمه میش و تبریزه کؤچموشدور.

تبریزده اوز قوهوملاریندان عزیزه خانیملا اولنمیش و اوندان هادی آدیندا بیر اوغلو و شهرزاد و مریم آدیندا ایکی قیزی اولموشدور.

۱۹۵۳ ده آتاسینین توصیه و تاشیری ایله آنادیلینده شعر قوشماغا

باشلامیش و "حیدر با با منظومه" سینی یا زمیشدیر، بؤ خصوصدا اؤزونندن بئله روایت اولونور: بیر گون آناسی اونا دئییرکی: "اؤغلوم دئییرلر سن بؤیوک شاعر اولموسان، آما من سنین دئدیگین شعرلری باشا دوشورم، بس نیه منیم دیلمده دئمیرسن، بیر آز دا منیم دیلمده سؤیلهکی من ده باشا دوشوم."

شهریار حیدر با با منظومه سینی یازدیغی ایلرده دیلمیز یاساقلار- لاجچیرلنمیش وتورک سوزو باغیشلانماز بیر تابو اولموشدو. بؤ زامان دیل و ادب با غجامیزی پاییز بیلی وورموش، گوللری سولموش، دال- بؤداقلاری قیریلیب دوشموش، هر طرفی قورو و وحشی اولارلا دولموش، قوشلاری سوشموش، بايقوش سی بولبوللری نین نفسینی سینده بوشوشدو.

شهریار آنا یوردونا قاییداندا بونلاری گوروب سئیزینجه باغری سیخلمیش اورهگی بانمیش و وجدانی سیزیلدا میش و زار- زار آغلا- میشدیر، سونا قلمینی الینه آلیب آنا سیندان آلدیغی الهام و تکلیفله حیدر با با منظومه سینی یازمیش و حیاتی نین هم ده آذری شعرى نین شاه ثرینی یاراتمیشدیر.

حیدر با با منظومه سی آذری تورکجه سی نین خلق دیلینده وهجا وزنسی ایله یازلمیشدیر. بومنظومه ده شهریار حیدر با با داغینا ختابا "اوشاقلیق خاطر لرینی ساده بیر دیلده و بدیعی بیرشکیلده آنلانا راق گوزه ل و بدیع تابلولار یاراتمیشدیر. حیدر با با داغی، منظومه ده، خلقین و یوردون رمزی و سمبولو کیمی ترنم اولونموشدور، اثرده لیری ک- دویغولار، شاعرین وطن حسرتی و آرزو و خیالاری ائل- اوبا محبتی، خلقین یا شاییشی، آنا یوردون طبیعی گوزه للیکلری، چایلارین، بولاقلارین چنلی- دو مانلی داغلارین و مئشه لرین جاذبه سی ترنم و تصویب- اشدیلیمیشدیر.

حیدر با با منظومه سی نشر اولوندوقدان سونا بیر بومبا کیمی سلندی و آذری تورکجه سی نین ادبی و مدنی محیطینده ولوله سالدی. آز بیر مدتده خلق طرفیندن سئویله رک اوخونور، ازبرله نیب و شاعرلر طرفیندن اونا نظیره لر و جوابلار یازیلیردی. حیدر با با آز بی- زاماندا سرحدلری آشاراق قوزئی آذربایجان، تورکیه و عراق تورکلری آراسیندا یاییلدی و آرا زین هر ایکی تایییندا درین تا شیرلس- بورا خدی. مشهور شاعرلریمیز، سه ند، سلیمان رستم، محمدر ا حیم و باشقا- لاری شهریارا خطابا "دویغولو معنالی شعرلر یازدی لار. شهریارین سی بیر چوخ شاعرلریمیزده عینی عیسی نین نفسی کیمی تاثیر گؤستردی.

حیدر با با منظومه‌سی ایراندا تورک ادبیاتیندا بیر دؤنوم نقطه‌سی یاراتمیش و آذری شعرینده یئنی بیر دؤوره آچدی. شاعرلریمیز اؤنو اؤخویاندان سؤنرا آنا دیلینده شعر یا زماغا هوسله نیب، حیدر با با اُسلوبوندا منظوملر یازدیلار و شعر خزینه‌میزی زنگین لشدیردیلر. حیدر با با منظومه‌سی ایکی آذربایجان آراسیندا ادبی بیر کؤرپو یاراتدی و شاعرلریمیز بیر-بیرلرینی گؤرمه‌میش. بیر-بیرلرینه شعرلر یازدیلار و بیر-بیرلرینه اولان شوگی و حسرتلرینه نیسگیلرینی بدیع بیر دیلله بیان ائتدیلر. حیدر با با ایلردیر عاشیقلاریمیزین دیلر ازبری اولوب توی و شنلیک مجلس لریجیزده اوندان سجدیکلری بندلری ساز جالراق اؤخویورلار. حیدر با با منظومه‌سی نین آرمده سرعتله یاییلما سی و دیلله ازبری اولما غی اؤنون ساده و خلق دیلینده یازیلما سی و شاعرین خلق یا شاییشیندان الهام آلاق، سؤزلری داهیانه بیر اوستالیقلا سنجیب یئرینده ایشلمه‌سی، خلق فولکلور و آتالار سؤزلری و دئیملریندن فایدا لانس، و طبیعت گؤزهللیکلری و اوشا قلیق خاطرلری ایله مصراعلرینی بزهییب هر بیتینده جاذبه‌لی و شاعرانه تابلولار یارادا بیلمه‌سی اولموشدور. مثلا:

با یرام یئلی چاردا غلاری بیخا ندا
نوروز گولو، قار چیچهگی چیخا ندا
آغ بولوتلار کؤینکلرین سیخا ندا
بیزدن ده بیر یا دایله‌ین ساغ اولسون
دردلریمیز قوی دیکه‌لسین داغ اولسون.

حیدر با با گون دالووی دا غلا سین
اؤزون گولسون. بولاقلارین آغلا سین
اوشاقلارون بیر دسته گول با غلا سین
یئتل گلنده وئر کتیر سین بویانا
بلکه منیم یا تمیش بختیم اویانا

اؤستاد شهریار بیر مدت سؤنرا شخما آتا-بابا یوردونا گئدیپ حیدر باننی زیارت ائتمیش و ایکینجی حیدر با با منظومه‌سینه یازمیشدیر.

حیدر با با منظومه‌سی بیرچوخ دیلله او جمله‌دن نئچه دفعه فارسجا یا ترجمه اولونموش و ایراندا و خارجه نشر اولونموشدور لکن بونو اعتراف ائتمه‌لی‌یم کی ترجمه‌لرین هئج بیر اؤریژینالی کیمی اولما بیلمه‌میشدیر. حیدر با با تورک دونیاسیندا اوقدهر اعتبار قازانیش-دیرکی تورکیه‌نین مشهور تورکولوژی عالمی پرفسور محرم ارگین آذری تورکجه‌سینی تدقیق ائتمک اوچون اؤنو "آذری تورکجه‌سی" آدلی

اشیتەمۇ خذ قزار وئرمیشدیر .

اوستاد شهربار حیدر با با منظومەلریندن سۇنرا گینه آنادیلیمیزده شعر یازدی بو ایشده اونون آذری دوستلارینین خصوصیلە پرفسور رستم علیف - یین دا تا شیرى اولموشدور .

اوستاد شهربار اساساً غزل شاعری اولدوغو حالدا شعرین دیگـر شکیلرینده ده ذوقینی سینا میس و شعر خزینه میزی قیمتلی اینجی لرله زنگین لشدیرمیشدیر .

اونون خلقینه و بۇ تاییلی قارداشلاریمیزا اولان با غلیلیغی، سئوگی و حسرتینی گؤسترمک اوچون رستم علیفه یازدیغی " دؤوؤنمسه و سئوییمه " آدلی شعریندن بیرینجی، و سونونجو بندى اوخومساق ایسته بیرهم :

بیر قرن ده قارداشان اوزا قلاشماق اولورمو (اولورموش)
قارداش دییه بیر عمر سورا غلاشماق اولورمو
بیردن ده بۇ قارداشلا قوجا قلاشماق اولورمو
بۇنلار بیله کی عرض ائله دیم گلدی و اولدو
من هر نه محال فرض ائله دیم گلدی و اولدو

بیز آیریلالی قرن دی قارداشلاریمیزدان
لش لر (جنا زه لر) کیمی آپری دوشه لی با شلاریمیزدان
اوزموشالی قافقازلی قارینداشلاریمیزدان
گؤر من نه حال اولام بیله دستانی گؤره نده
بیردن ده علیوف کیمی اصلانی گؤره نده

.....

بیر گون اولوکی فاتحه بیز ساغ - سولا وئریک
دوניה هامی بیرملت اولوب قول قول وئریک
دوشمن ده محبت تاپا بیزلر بولا وئریک
قارداش اوزونه حسرت اولوب چکم او گون آه
خلفی او دایان دیرما غا بیر تک قالی آلاه

اوستاد شهربار بۇندان ۲۲ ایل قابق بۇگونکو گونلریمیزی وحتی داها دا ایره لینی گؤره بیلمه سی دؤغرودان دا معجزه کیمی دیـر .
کاشکی اوزوده ساغ اولسایدی و بۇ گون سئودیکلرینی بییـر ارادا گورسیدی .

اوستاد شهربارلا ۵۰ ایللیک دوستلۇغوم وارايدى. ۲۰۰۰-اۋاسلام انقلابى-
ندان سۇنرا اۇن بئش ايلدن بىرى چىخاردىغىمىز وارلىق درگىسىنە دە
چوخ باغلى ايدى. اۇ ايلك سا بىدان وارلىق درگىسىنە با غلىغىغىنى
يازديغى " وارلىق قۇشۇ " شعرى ايله گۇسترمىشىدى. وارلىغىن ھىر
سا بىسىندا اۇنون شعرلرىندن چا پائتدېرمگە چالیشاردىق . وارلىق دا
دوقتور نطقى اۇنون آنا دىلېمىزدە يارادىجىلىغى حقىندە ھنر شهربار
آدلى سلسلە مقاله لرى چىخىمىشىدىر .

شهربار ۱۸ سېتامبر ۱۹۸۸ دە تھراندا مھر خستە خاناسىندا وفات
اىتتى . اۇستادىن جنازە سىنى اۋز وصىتى ايله تېرىزە آپاردىلار
و مقبرة الشعرا دا باسدېردىلار. تھراندا و تېرىزە حكومت و ملت
طرفىندىن اۇنا لايىق طنطنەلى مراسم لر گىچىرىلدى و مطبوعات دا بىر
چوخ مقاله لر يازىلدى. وارلىغىن دا بىر نىسخەسى اۇنا خىمىر
اىدىلمىشىدى . شهربارىن وجودو بۇ گۇن آرامىزدا يۇخسادا اۇنون
آدى، خاطرەسى ھا مىمىزىن حافظە مىزدە و قلىبىمىزدە دىر. اۇ سۇزون
تام معنا سىلە ابدىتە قا وۇشمۇشودور. نە قەدر ايران، آذربايجان و
تورک دۇنياسى وارسا شهربار و اۇنون حىدر با باسى قالاچاق و شاعر-
لرېمىزە الهام قايناغى اۇلاچا قدىر .

شهربارىن دىلېمىزە و ادبىا تىمىزە خدمتلىرى حدسىزدىر. اۇ
اۇلوموندىن سۇنرا داحى آذرى تورکجه سىنە خدمت اىتدىر. بۇندان اۇچ آى
اول تھراندا و تېرىزە گىچىرىلن شهربار سىنارلارى و بۇ گىمىن
باكىدا گىچىرمگە اۇلدۇغوموز سىنار و يىغىنچاق دا اۇنو خاطرلا يىب
عزىزلە دىگىمىز كىمى ، شاعر و ادىب لرېمىز بىر- بىرلىرى ايلە
گۇرۇشمك و دانىشماق فرصتىنى تاپىر و دىلېمىز و ادبىا تىمىزدا بۇ
يىغىنچاقلاردا ن سىقل لەنىر و آرامىزدا كى قارداشلىق با غلارى دا ھا
دا محكم لەشېر .

من قۇرولتا بىن قىمتلى وقتىنى بۇندان آرتىق تۇتماق اىستە مىرم .
سۇزلىرىمە سۇن وئىرىكن تانرى دان اۇ بويوك اۇستادىن رۇحونسا
مغفرت و قۇرولتا بىمىزا باشارى اىستە بىرم . آلاھ اۇنون رۇحونو
شاد اىتسىن .

شہریارین فارسجا شعریندہ تورکیزملر

زامانہ میزین حافظ شانیسی اولان اوستاد شہریار مجلسینین عزیز
و حورمتلی قوناقلاری .

بیر نئجه گون اول باکییا تشریف گتیره ن گورکملی جراح واستعداد۔
لی فیلولوق دوشتم، م، رسولزاده آدینا یاکی دولت اونیورسیتہ تی نین
فخری دوکتورو ون۔ طوسی آدینا آذربایجان دولت پداگوژی اونیور۔
سیتہ تی نین فخری پروفیسورو جوادھیئت له گوروشدوم. منہ بیرینجی
سئوالی بو اولدو: "اوستاد شہریار پویزییاسی گونلریندہ هانسی
موضوعدا معروضہ ائده جکسینیز؟" آنجا ق دینلہ بیجی کیمی اشتراک
ائده جکیمی دئدیکه ناراضی قالدیغینی بیلدیردی و مصلحت گوردوکی
هر هانسی موضوعدا معروضہ ائدیم. من تکلیفی قبول ائدیپ "شہریارین
فارسجا شعرلریندہ بدیعی صنعتکارلیق خصوصیتلری" موضوعوندا
معروضہ حاضرلاما ق نیتیندہ ایکن آذربایجاندا "شہریار کنگرہ سی نین"
تشکیلات کمیته سی نین صدری پروفیسور یاشار قاریف دئدی کی، کمیته
منیم "شہریارین فارسجا شعرلریندہ تورکیزملر" موضوعوندا معروضہ
حاضرلاما غیمی تکلیف ائدیر. البته من همین تکلیفی قبول ائدیم.
دئمه لی، من اوستاد شہریارین الیمده اولان ایکی جیلدلیکه عمومی
حجمی ۲۰۰۰۰ بیت دن بیر قدهر آرتیق فارسجا شعرلریندہ تورکیزملر
حاققیندا دانیشمالییم. آیدین مسئله دیرکی، ۱۵ دقیقه لیک بییر
جیخیشدا بو مسئله نی تام احاطه ائتمک ایمکان خاریجینده دیر. بونا
اساسا" تقدیم ائدیلن معروضه ده اوستاد شاعرین فارسجا شعرلرینده
تصادف اولونان تورک منشالی سوزلرین یالنیز بیرحیصه سی حاققیندا
دانیشیلاجاق دیر .

یاخشی معلوم دورکی، دیلر آراسیندا کی علاقہ لر همین دیلده و یا
دیللرده دانیشان خلقلر آراسیندا کی اجتماعی سیاسی، اقتصادی، علمی
مدنی، دینی، معنوی علاقہ لر، همده بو علاقہ لرین سویه وسجیه سی ایله معین

اىدىلير بۇ باخىمدان تورک - ايران و عرب دىللى خلقلارین آراسیندا كى علاقه لرین تارىخى چۇخ قديم دیر و بۇ قديم ليک وياخىنليق اۇز عكسینی مختلیف عالمله ره منسوب اولان تورک ، فارس و غرب دىل لرینین سۇز دا غا رجي عيندا دا تاپیر .

خۇرمتلى قۇناقلار ، معروضه مله بلاواسيطه باغلى اولما سادا سيزین ها مينيزين دقتینی چوخ واجيب ، چۇخ ساده ، عمومي ديلچیلیک اوچون گره کلي ، بلکه ده هئچ بيريميزين اينديه قدهر فيکرينه بئله گلهمين بير مسئله يه يۇنلتمک ايسته ييرم : اينسانلار آراسیندا اونسيپتسه خدمت ائدهن جانلى ديل آخار سۇ کيمي دیر . منبع سینی دۇرنا گۇزلو شفا بۇلقلاردا ن گۇتورموش آخار سۇلار مۇردار قبول ائتمه ديگى ها مييا بللى دیر . ديل لریميز / من بۇ مفهوم آلتیندا فارس ، عرب و تورک ديل لرینی نظرده تۇتورام / صاف و پاک دیر . بۇ ديل لرین هسر بيرينده بشریتین ان قابا قجیل نماينده لری نین ياراتدق سولاری مختلیف علم ساحه لرینه عاید يا زيلميش هرچور مرکب فيکری چتینليک چکمه دن ایفاده ائتمک ممکوندور . حاققیندا دانیشدیغیم بۇ ديل لرده همين ديل لرین داشييجیسی اولان خلقلرین اۇزلى کیمی ، عزیز قۇناق صفتی ایله گلن ائله سۇزلى وارکی ، همين سۇزلى باشقا ديل لره مخصوص اولان دا ، بۇ ديل لر ، خصوصی طراوت ، گئنىش ایفاده ایمکانلاری و رنگا رنگ ليک و ثریر ، آغوشونو باشقا ديل لره آچميش فارس ، غرب ، تورک ديل لری بۇ و يا ديگر فيکیرى داها دۇلغون ، داها منطقی ، داها بيغجام ایفاده ائده بيلمک نامينه ياد وياخين ديل لر دن موافیق سۇزلى آلیر و لازیم گلديکده خسیلیک ائتمه دن عینی شکیلده بۇ ويا ديگر لئکسیک (واژه) واحیدینی باشقا ديل لره ده و ثریر . البته ، بئله لئکسیک واحیدلر ديلین رۇحوا ، طبیعتینه ، اونون فۇنه تیک قۇرولوشونا ، ایلک نۇبه ده ديلین ايسته تیک روحونا او یغون اولمالی ، ديلین معنوی وارلیغینا خلل گتیرمه مه لیدیر . ديل ائله بير وارلیق و اوبیئکتیو گرچکلیک دیرکی ، اونون اۇزونه مخصوص انکشاف قانونا او یغونلوقلاری وار . ديل اونون صافلیغینا ، اونون معنوی پاکلیغینا ، اونون آهنگینه و ملودیکلیگینه ياد اولان هئچ بير عنصرو قبول ائتمیر . بۇ معنا دا فارس ديلی ده ، عرب ديلی ده ، آذربایجان ديلی ده بۇ ديل لرده دانیشان خلقلرین اۇز لریندن داها پاک ، داها صافداها

مدریک دیر، هئج کس منی گونا هلانديرما غا تلمه سين، دونيا ديلچیلیگی ديللرين بير- بيريندن سوز آلما پروبلئم يله مشغول اولارکن، بـو ديللرده دانيشان خلقلربين اراضي يا خينليغي نى، اولار آراسيندا کى مختلف علاقه لرين سويه سيني اساس گوتورور، بو مدعا نين علمي ايگيني و تکذيب ائديلمز اولدوغونو هله ليک هئج کس اينکار ائتمير، اجازه وئرين ايندى ده فاکتلارا مراجعت ائدهک: ايرانلى دوست و قاردا - شلاريميز، عرب لرين جوخو، بيز آذربايجان ليلار و آنا دولو تورکلرى دونه نه کيمي ياراماز قونشولاريميز اولان ارمنى لرى گوزلريميزين اوستونده ساخلايرديق، وظيفه لي آداملاريميزين جوخلارى ارمنى خانملار ايله عائله قوروردلار و س. بير سوزله آراميزدا هر جور علاقه وار ايدى، حالبوکى، سيز، بو ديللرين هئج بيرينده عصرلر بويو داوام ائدن بو علاقه لرى اوزونده عکس ائتديره ن بير دانه ده ارمنى منشالى سوز تا پا بيلمز سينيز، ارمنى ديلينده، فارس، عرب و آذربايجان ديللريندن آلينان سوزلرين سايى مين لرله اولدوغو حالدا، آراشد- يرما لار گوسته ريرکى، بو ديللرده ارمنى ديليندن آلينان بير کلمه بئله ادبي ديل سويه سينده بوخودور، هر حالدا گومان ائتيره م کى، بونون اوبيکتيو (عيني) سبب لرينى ديلچي ليگين طلب لرى باخميندان آراشديرما غا دئير.

تورک خلقلرى نين چوخونون، ايلک نوبه ده آذربايجان خلقي نين - ايرانلى هر جور، علاقه سى نين تاريخى جوخ قديم اولدوغو اوچون هم فارس جادان تورک ديللرينه، اولدوغونو آذربايجان ديلينه، هم ده تورک ديللريندن فارس ديلينه خيلى سوز و شكيلچى کئچميشدير، يعنى فارس ديلينه تورک ديللريندن کئچن سوزلرين بير چوخو فارس ديلي - نين لغت ترکيبينده اولدوغو دوغمالاشميشدير کى، اولارين بير چوخونون تورک منشالى اولدوغونو آنجاق بوساحه ايله مشغول اولان عالimler معين لشديره بيلرلر، ائله سوزلره ده تصادفائديرکى، اولارين تورک منشالى اولدوغونو ثبوت ائتمک اوچون خصوصى ائتمولوژى آراشديرما لار آپارماق طلب اولونور.

تورک ديللريندن فارسجا يا کئچميش سوزلر حاققيندا ايران، آذربايجان، تورکيه، اوروپا و امريکا ديلچي لرى نين بيرسيرا قيمتلى تدقيقات اشرلرى وار، بورادا من بو اشرلردن آنجاق بيرى نين آدينى

چمك له كفايت له نيرم .من استعدادلى آلمان توركولوغو گرهاردت -
دورفرين "توركجه

نظرده توتورام .

رودكى دن باشلايا راق دؤوروموزه قدهر فارى ادبى ديلينده وطنداش -
ليق حقوقو قازانميش تورك منشالى چراغ ،چمن ،ساغر ،چادر ،غلام ، ترك
ارمغان ، داغ ،خواجه سؤزلىرىن ،سنگلاخ ،خيلتاش .قهوهچى ،سؤزلىرىن -
تركيبيندهكى لاخ ،تاش ،جى كيمى سؤز دؤزلىدىجى شكيلجىلر حاققىندا
دانيشماغا او قدهر ده احتياج يۇغدور ،چونكى بوقبيل دن اولان سؤزلىر
زامان كئچدىكجه فارس ديلينده تامام دؤغما لاشميش وحتا "شاهنامه"
مؤليفىنين ديلينده ده ايشله ديلير .

معاصر آذربايجان دىلى اوچون تام آرخايك لشميش ميللى منشالى
اياغ سؤزوان قديم دؤولردن اون سگگيز اينجى عصره كيمى "جام"
معناسيندا گئنىش ايشله ديلميشدير .ماراقلى ديركى كلاسيك فارس و عرب
عروضوندا اولدوغو كيمى تورك عروضوندا دا سؤزلىرىن اؤمؤنيم معنا -
لاريندان شاعيرلر اؤز اثرلرينده چوخ بؤيوك مهارتله استفلاده
ائدهرك شعرين اعجازكار قدرتينى گوجلنديرميشلر . "جام" معناسيندا
ايشلهنن (اياغ) سؤز ائتيمولوژى باخيمدان اياغ / فارسجا - پا /
سؤز ايله باغلى اولدوغوندا ،بو سؤزلىر آراسيندا ائله بىر -
آسسوياتيو علاقه واركى ،بو علاقه ايستهر - ايسته مز "ال" سؤزونو
يادا سالىر .اونا گوره ده كلاسيك پؤيزيادا "جام" معنالى "اياغ"
سؤز ايشلهنن بيتده مطلق اينسان بدنينين بير عضونو ايفلاه
ائدهن "اياغ" سؤز و اونا موافيق اولراق "ال" سؤز ده ايشله -
ديلىر .بؤيوك فضولى - نين بير بيتينه نظر سالاق :

محرم اولماز رندلر بزمينده مى نوشاشتمى ين

اى فضولى چك اياغ اول بزمدين يا چك اياغ

گؤرونديو كيمى ،فضولى بۇرادا بيرجه ميصراعدا اياغ چمك بىرلش -
مهسنىنى ايكي دفعه ايشله دير .حالبوكى فضولى شعرى بديعى جهتدن او
قدهر مكممل ديركى ،شاعير هئج واخت بىر سؤز نه اينكى عينى ميصراعدا
عينى بيتده حتا عينى غزلده خصوصى احتياج اولمادان ايكي دفعه
ايشله تمير .اونا گوره ده نظرده تۇتماق گرهك ديركى ،بۇ بىرلشمه لردن
بىرى "رندلر مجليسيندن اوزاق اولماسى ايكينجى سى ايسه ،"مى دولو

جامی بیر باشا ایچمک " معناسی وثریر .

ایندی ده اوستاد شهریار- بین بیر بیتینی گؤتورهک :

ساقی گردش ایام مریزادش دست

که پر از خون جگر کرد ایاغ دل من

گؤرونديوو کیمی،شهریار بۇرادا فارسجا اولسادا،دست سؤزونو—
تصادفی ایشلتمه میشدیر،اؤ جوخ گؤزهل بیلیردی کی،"ایاغ" سؤزو فا-
رسجا آنجاق "جام"معناسیندا ایشله دیلمه ده،آذربایجان دیلینده
اؤنون ایاغ / یعنی - پا / معناسی دا وار،بۇنو دا علاوه ائدیم کی،
اوستاد اؤزونون "سبکها ومکتبهای شعر ایران"باشلیغلی یازیسیندا
میرزه عبدالحسین خازین آدلی بیر شاعیرین مشروطه دؤورونده فعالیت
گؤستردیگینی تصدیق ائتدیگدن سونار یازیرکی،اگر خازین-ین تحصیل
آلماق ایمکانی اولسایدی،دؤوروموزون حافیظی اولای بیلردی(هئج سواد
نداشته اما یک شخصیت ادبی عجیبی دارد که اگر تربیت شده بود
حافظ میشد).

سؤنرا شهریار خازین-ین آذربایجانجا نیر غزلیندن اؤچ بیست
نمونه کتیریرکی،همین نمونه ده بیرینجی بیت بئله دیر:

ایاغدان دوشمیشم ساقی ایمن دوت ایاغ ایله

ایینده ساغر زرین گؤروم همواره وار اولسون

بو بیتینی اوستاد اؤز آدی چکیلن یازیسیندا فارسجا یا بو جـ
ترجومه ائدیر:

از پا افتاده ام ساقی دستم را با یاغی بگیر

الهی که ساغر زرین همواره در دستت باشد

شهریار- بین بیر قدهر یوخاریدا مثال کتیردیگیم شاعیرین
باشلیغلی شعریندن گؤتورولموشدورکی،همین شعرین مطلع بیتینی بئله
دیر:

تا غم هجر تو آمد به سراغ دل من

خون شد ای گل جگر لاله بداغ دل من

گؤرونديوو کیمی،بو بیتده کی هم "سراغ" هم ده "داغ" سؤزلسری
فارسجا یا دیلیمیزدن گنچمیشدیر .

خاقانی ده ، سوزنی هه وبیر جوخ باشقا تورک منشالی شاعیرلری
دیلینده اولدوغو کیمی،شهریارین دیلینده ده اوکا زیونال سبیه

داشیان تورک منشالی سۆز بیرلشمه لرینه، حتا جۆمله لره ده تصادف اولونورکی، بو دا بئله شاعیرلرین اۆز دوغما دیل لرینه باغلیلیقلایا ایضاح اولونا بیلر.

شهریارین بیر بیتینه نظر سالا ق :

هی قُرُقُر کاشی است که ته بندی ما کو

هی غُرَش ترکی است که دُور نوبه منیمدور

عینی مسئله ایله باغلی اولدوغو اوچون من اوستاد شاعیریه ———
" استخمسر " آدلی شعریندن بیر نئجه بیت نمونه گتیریره م :

ما به سبک قهوه خانه دور هم

کیفها کوک است و قلیا قلقلی

سامکوخان کوکه دارد از قلم

تیغ تیموری وتیر ظفر لسی

خان مفتون ترک مست لندهور

قلجماقی نام او یاردا نقلی

خان مفتون خرج امشب پای کیست

باخ گوروم بیر بؤشدی جیبون یا دؤلی

بو دؤرد بیتده کوکه، تیمور، طغرل، قلجماق سؤزلری، کیفها کوک است بیرلشمه سی " باخ گوروم بیر بؤشدی جیبون یا دؤلی " جومله سی تورک دیل لرینه مخصوصدور، بورادا غینی زاماندا ماراقلی بیر آد دا وار. اسلام شرقینده چوخ گئنیش یا بیلمیش غرب منشالی عبدالله کیشی آدی ایله یاناشی، تورک دونیا سیندا، خصوصاً " آذربایجاندا آلله قولسی و تنکری قولی گئنیش یا بیلمیش کیشی آدلاریندا ندیر. شخص آدلاری ایله خصوصی مشغول اولدوغوما و بو پروبلئم له باغلی بیر نئجه بینازی چاپ ائتدیردیگیمه باخما یاراق صمیمیت له اعتراف ائدیره م کی، من یارادان قولی کیشی آدینا ایلک دفعه اوستاد شهریار-ین دیلیندن تصادف ائتمیشم کی، همین آد، گورونور، شعرده وزنین طلبینه او یغنون اولاراق یاردا ن قلی شکلینده و ثریلمیشدیر. (۱)

حاققیندا صحبت گئنه ن قصیده بو بیت ایله باشلا ییر :

شهر تبریز است و طرف شاه گلی

ذوق من سرشار و یاران سوگلی

بیر قدهر سؤنرا همین قصیده ده بو بیت لر ده ایشله دیلیر :

قايقى ھم بار كرده دختران
ميھرد باسینه قرقا ولسی
گا و چرخ افشانده از مھتاب شير
اختران چون گوسفندان آغلی

آيدين دبركى، بو بيت لرده كى، سوكلى، قايق، قرقا ول ديليميزده كى
سوكلى، آغیل / حيوانلارين گئجه له ديگى يئر / قيرقا ول، سۇز لر يندن
باشقا بير شئى دئيبيلدير .

بوخاريدا گۇستريلدی كى، "چمن" سۇزو فارس ديلينه چۇدان كئچميش
و خصوصى تدقيقات طلب ائندهن سۇزلردن بيريدير . ھم ين سۇز حاقيندا
دانيشان استعدادلى فين تۆركۆلوگو مارتى رسنن اؤزونون "

كتابيندا ، چمن سۇزونون فارسجادان تورك ديللرينه كئچميش سۇز
اۆلدوغونو تصديق ائدير . اصلينده ايسه عكس ينه دير . اؤنو دئيه
بيله ره م كى، تورك ديللرينده سۇزون كۆكو "چام" ويا "چيم" اۆلما -
ليدير . بو كۆكدن عيني زاماندا جامير سۇزو يارانميش ، چيم سۇزو
ايسه بو گون ده ديالكتلر سويه سينده اؤلسا دا ، ديليميزده ايشله -
ديلير . ماراقلی دبركى، چام " سۇزونه بير اوستاد شھريارين فارسجا
يازدیغى شعرلرينده ده تصادف ائدير يک .

گمره مشو ای ماه كه از شاهد گمراه

در هر قدمی راه زند چاله و جامی

گؤرونديوو كيمي، بيتده قۇشا سۇز كيمي چاله و چام بيرلشمه سينين
هر ايكي طرفى تورك منشاليدير . يئرلى گلميشكن اؤنودا دئمك لازيمدير
كى، رودكى دن باشلاميش ۱۳- جو عصره قدهر ، داها دقيق دئسك ، ادبى
ديليميزين يازىلى تاريخينين باشلانغيجينا قدهر اؤلان دؤورو احاطه
ائدهن بير نئجه يۆز ايلليكدە فارس ديللى شعرده تورك منشاللى
سۇزلر اۆزه رينده آپاردیغيم آراشديرمالار اساسيندا بۇ قناعتسه
گلميشمكى، فارسجا يا تورك ديللريندهن، ايلك نؤبه ده آذربايجان
ديليندن گئچن سۇزلر آراسيندا "چ" سى ايله باشلايان سۇزلر چوخلوق
تشكيل ائدير . بۇنو تصديق ائتمك اوچون بير نئجه نمونه وئيريم :

به گرد او نرسی جز به همعنانی دل

اگرچه جان من از چابکی به باد رسی

شر آن کوبنده چکش از سرما کنده شد
 لیکن از رو مشکل این سائیده سندان میروید
 هنوزم پای من جلد است و جالاک
 اگر پای تنم لخت و لش آمد
 سر دستۀ این شیره کشان چاق کنانند
 افتاده بر شعله چو موسی زبر طور
 عمر ما دائم به تشویش و تباهیها گذشت
 که چماق قاضی و گه چکمه قزاق بود

بو نمونه لرده کی چابک، چکش، چالاک، چاق، چماق، چکمه، سؤزلری، هنج
 شبهه یوخ کی، فارسجا یا بیزیم دیلیمیزدن کئچمیشدیر. بیئری گلمیشکن
 اُونو دا قئید ائدیم کی، تورک دیللی نین فونته تیک قورولوشونون
 انکشافی پروسئسینده بۇ دیل لرده، اُو جومله دن آذربایجان دیلینده
 "ج"، "س"، "ش" سسلری نین بیر - بیرینه کئچمه سی ویا بیر - بیرینی
 عوض ائتمه سی طبیعی بیر خال کیمی قبول ائدیلیلر. بونا اساسا "بیز
 تورک منشالی چوبان چاققال سؤزلری نین فارسجا شبان و شغال کیمی،
 ساغ سؤزونون فارسجا چاغ کیمی / بۇ فونته تیک واریانت آذربایجان
 دیلینده ده وار. مقایسه ائت : کیفین کؤک، داماغیم چاغ / بۇ
 فیکره اساسلاراق من گو مان ائدیره م کی فارسجا داککی سبک سؤزو
 ده ائتیمولوژی باخیمدان یوخاریدا بیرینجی بیتده کی جابک سؤزونون
 فونته تیک واریانتیندان باشقا بیر شئی دئییلدیر.

خلقین حیات طرزینی و معیشتینی عکس ائتدیره ن سؤزلر دیلیجیلکده
 ائتنوگرافیک لئکسیکا آدلاندیریلیر. بۇ باخیمدان آشاغیداکی
 بیتده کی چماق سؤزو ایله یاناشی قووه ائله همین بیتدن بیر قده ر
 سؤنراکی بیتده تصادفا ائتدیگیمیز قشو سؤزلری اساسا "کؤجری حیيات
 کئچیره ن و مالدارلیقلا مشغول اولان اولو بابالاریمیزین معیشتی
 ایله بلاواسیطه باغلی یارانمیشدیر و گؤره جه گیمیز کیمی حتا فارس
 دیلینه ده نفوذ ائتمیشدیر. بیئری گلمیشکن اُونو دا قئید ائدیم کی
 "قو" و "قشو" سؤزلری ائتیمولوژی باخیمیندان "قاو" و "قاش"
 کؤکلریندن قدیم مرکب - آغوشکیلچی سینین آرتیریلما سی ایله عمله
 گلمیشدیر. فونته تیک انکشاف پروسئسینده قاواغوشو سؤزو قوو، قاشاغوشو
 سؤزو ایسه قاشووشو شکلینه دوشموشدور:

نام پدر چه سود که امروزه فی‌المثل .

مهتر شود وزیر و قلمدا شود قشوق

خود بدان جرقه چخماق فرض کن

کودک خود آن جرقه بقار بسان قوق

اوستاد شهریار - یین فارسجا شعرلرینده عینی زاماندا یوغ، تتق، چوب ایلات، کودک، جوجه، بانک، شلاق، طغرا، آماج، آش، دوغاب، تاراج، قرق، دگمه، یغما، کوته، سنجا ق، بور، سنجا ب، ایلخی کیمی تقریبی حسابلاما لارا گؤره ۲۰۰ - دن آرتیق تورک منشالی سؤز ایشله دیلمیشدیرکی، اگر بونلارین شاعیرین پوئتیک نطقینده ایشله نمه تزلکیگینی ده نظره آلساق، دئمک اولارکی، اونون غزل، قصیده، رباعی، قطعه و باشقا فورمالاردا یازیلیمیش فارسجا شعرلرینده ۲۰۰۰ - دن آرتیق تورک منشالی سؤز ویا سؤز - فورما مشاهیده اولونور کی، اولارین جوخونون دا آذربایجان دیلیندن گنجه سی بیزده شبهه یاراتمیر .

آیدین دیرکی، معروضه نین آدی ایله باغلی پروبلیمی قیما بیچار چیخیشدا حل ائتمک مومکون دئییل . بونا باخما یاراق من شهریار مجلسی نین اشتراکچیلاری نین دقتینی بیر مسئلهیه جلب ائتمک ایستردیم: بیزیم فیلولوگیا میزدا بئله بیرغیری علمی وغیری - جدی مثال وار . فارس دیلی پوئتیانین انکشافیندا خصوصی رولسی اولان قطران تبریزی، خاقانی، نظامی کیمی صنعتکارلارین میلی منشا - اعتبار - ریه آذربایجانلی اولدوقلارینی ثبوت ائتمک اوچون بعضی "اوزدن ایراق فیلولوقلاریمیز بئله بیر غریبه حؤکم وئربلر: خاقانی و نظامی آذربایجانجا / تورکجه / دوشونوب فارسجا یازمیشلار . ماراقلیدی کی، بئله فیکری، بیر قاعده اولاراق دیلین، خصوصاً "پسیخولوژی (روانشناسی) الفباسیتدان خبرسیلر وهنچ بیر دیلین پوئتیک روهونا واقیف اولمایانلار، دیلده تفکرون علاقهلریندن بیخبر اولانلار سؤیله بییرلر . بۇ غیری - علمی مدعانین تام علییهنه اولاراق تام تصدیق ائدیرم کی فارس دیلینی آنادیلی سویه سینده بیلن صنعتکارلاریمیزدان قطران تبریزی ده، خاقانی ده، نظامی ده، نسیمی ده، برهان الدین ده، شاه - قاسیم انواردا، و اوللاردان سونرا گلنلرده، عینی زاماندا زامانه - میزین بؤیوک پوئتیان اوستادی شهریار دا اثرلرینی - اوز اولمز صنعت اینجیلرینی هانسی دیلده یازمیشلار، ائله اولاندا همین دیلده

ده دوشونوبلر. اگر بئله اولما سایدی، بیز فارس و عرب دیلرینده یازیب- یارادان اولمز شاعیرلریمیزین اثرلرینده چوخ نقمانلار تاپا بیلردیک. شخما" اوستاد شهریار- یین اوز حاققیندا اونو دئییه بیلرهم کی، بوتون وارلیغی ایله شودیگی و دوغما آنا دیلی سویه- سینده بیلدیگی فارسجا ائله کلاسین شعرلر یازیب- یارتمیشدیرکی، معاصر دونیا پوئزییاسیندا حافظ ثانی ویا فارس دیللی شعرین سون کلاسیکی کیمی تانینمیشدیر. شاعیر اوچ بیتلیک بیر شعرینده یازیر:

سؤال کرد رفیقی به سادگی از من
ترا که اینهمه افکار نغز و باریک است
چرا به سان دیگر شاعران نه سنگولی
افق همیشه برای تو تنگ و تاریک است
پس از تأمل بسیار گفتمش ای دوست
خجالتم چه دهی شعر من کلاسیک است

بیت لریندن بیرینده ایسه حافظ ثانی اولدوغونو شاعیر اوزو ده اعتراف ائدیر:

شهریارا چه ره آورد تو بود از شیواز
که جهان هنرت حافظ ثانی دارد

عشق درسینی، پوئزییا درسینی فارس دیللی پوئزییایین کلاسیک لری- یندن آلان، ایلك نؤبه ده حافظ - یین الهی پوئتیک استعدادیندا تا پینان شهریار تصدیق اشدیرکی، بجز در شعر حافظ درس عشق از بر نمی دانم، که از حافظ کسی را من گرامیتر نمیدانم
خواجه حافظ یا رادجیلیغینا حصر اولونموش قلاق - قلاق کتا بلاردا شرق پوئزییایین و پارلاق اولدوزو حافظ حاققیندا دئیلین فیکیر- لرین دها چوخ یاد دا قالاتینی شهریار ایکیجه مصراعدا دایانه بیر ساده لیکله بئله وئرمیشدیر:

تا جهان باقی و آئین محبت باقی است
شعر حافظ همه جا ورد زبان خواهد بود

غزل لریندن بیرینین مقطع بیتینی شهریار بو سؤزلرله بیتیریر:

اثر بگذاز از خود شهریارا عمر اگر خواهی
که عمر جاودان دارد کسی کزوی اثر باشند

بو فیکیر عومرو بویو شاعیرین یا رادجیلیق معیاری اولممنوشو.

اؤنون عومبرو، دؤغرودا ن دا، ابدی لشمیشدیر، بؤ ابدیلیگی شاعیرفازسجا و آذربایجانجا یازدیغی میشلیسیز پوشتیک صنعت اینجیلری ایله قازانمیشدیر.

نتیجه اولازاق ۵۰ ایلدن بیر قدهر آرتیق باش وثره ن بیرحاشه نسی یادینیزا سالماق ایستهردیم: ۱۹۴۵- جی ایلترین اوللرینده بؤیوک ایران شاعیری ملک الشعراء بهار تبریزه گلره کاکاؤ زمان تبریزه ایشله ن سئوملی شاعیر ویازیجیمیز سیدمحمد اوردوبادی - نی و ۳۶- ۳۵ یاشلی شهریا - ی تهرانا دعوت ائدیر. بیر گون ملک الشعراء بهار اؤز قوناقلاریسی تهران یا خینلیغینداکی کرج یا یلاقینا آپاریر و اوزونو - کرجه توتاراق، بؤ رباعینی دئیر:

ای کرج سویتسه تن از شهریار آورده ام

اوردوبادی و بهار و شهریار آورده ام

مردمان گویند بایک گل نمیگردد بهار

زان سبب سویتدو گل با یک بهار آورده ام

آیدین مسئله دیرکی، شهریار هله شاعیرین گنجلیگینده اؤز ایله برابر توتان، شهریار فارس دیلی پوژییا گولوستا - نین قیزیل گولو حساب ائده ن ملک الشعراء بهار - ا اوستاد شاعیرین خصوصی محبتی و سئوگیسی اولمالی ایدی. بو محبتی شهریار ملک الشعراء بهار - یین اولنومونه حصر ائتدیگی بیر شعرینین ایلک بیتیندن بؤ شکیلده بئله ایفاده ائدیر:

ای باغ، خزان شو که بهاران همه رفتند

خوش باش به زاغان که هزاران همه رفتند

شهریار باکینی، آرازین بؤ تاپینداکی آذربایجان تورپاغینی گؤی گولو، گئنجه نی گورمک، بؤ تورپاغین اولادلارینی دؤغما بیر قارداش کیمی باغرینا باسماق آرزوسو ایله دونیادان کؤچموشدور - اگر شاعیر ایندی اولسایدی، بؤ مجلسی اؤز و بزه یه ردی و هئج شبهه ائتمیره مکی نبی خزری، بختیار و اها بزاده و یا خلیل رضا کیمی اوستاد شاعیرلر - ییمیز شهریار استعدادینا تاپیندیقلارینی تجسوم ائتدیرمک اوجون آذربایجانا، خلقیمیزا گؤز آیدینلیغی و ثره دیرکی، آنا تورپاق، دؤغما خلق سئوینین کی، مقدس یوردوموزا مقدس شاعیریمیز اؤز مباح - رک و مقدس قدملرینی باسادی.

آرزو ائديرهم كي، شهریار پوئزییاسینین قایناقلارینین و عنعنہلر-
بینین تدقیقینه حصر ائدیلهجک نؤوبتی ایللردهکی تدبیرلره خاریجدن
و قارداش ایران اسلام رسپوبلیکاسیندان گلن قوناقلار و باشق-
اشتراکچیلار اوچون ترتیب اولونا جاق پروگرامدا " عیسی بولاغی " ندا
ناهار بیرلشمه سینده عیسی بولاغی دیرناق آراسیندا یازیلما سین و
نؤوبتی طنطنه دؤغما و گؤزو یولدا شوشا میزین صفالی عیسی بولاغی-
نین باشیندا اولسون .

شهریار کنگره سی

ایران نماینده لری تازهبیر مسجده آذربایجان روحانی اداره سی
رئیس شیخ الاسلام یاشازاده ایله گؤروشده .

شهریار کنگره‌سی

ما بر رستمخانلی (مطبوعات ناظری) عزیز دوستلار، خورمتلی قوناقلار شهریار اوستادیمیز بیزه چوخ آغیر بیر گونوموزده قوناق گلیب .
ها میمیزین یادیمیزدا دیر، بیر واخت واقفین یوبیلشی گنجیریلنده
آز قالا هر گون، هر ساعات گوزله بیردیک، شهریار باکییا گله‌جک و
واقفین یوبیلشی بیر یانا ایدی، شهریارین گلیشی بیر یانا، تأسف کی
اؤ واختین رژیم یونا امکان وثرمه‌دی. اما شهریارین سؤزو گلدی ،
شعری گلدی، کتابلاری گلدی. ایندی ده دؤغولدوغو تورپاقدان اونسون
سیرداشلاری، اونسو تانییانلار گلیب و هاهیمیزین قوناغیمیزدی—
شهریار .

نه‌یه گوره آغیر گون دشیریم، اونا گوره کی، بؤ گون سالوندا اوتور—
انلارین بیر حیصه سیندن — من هاهیمین دشیریم، باغیشلایین منی بئله
اؤتکم دانیشدیغیما گوره — سوروشاق کی، بؤ گون هانسی گوندور، بلکه
اوتورانلارین سکسان فایزی، دؤخسان فایزی بیلمز هانسی گوندور، اونسو
بیلیریک کی، سرحدلریمیزده دؤیوش گئدیر. محاربه‌دیر، آغیر گوندور .
اما تام ۷۴ ایل بوندان اول، مارت آیینین ۳۱— ده باکیدا بیزیم بؤ
گونکو دوشمنلریمیز، هم ده اؤ واخت کی دوشمنلریمیز اؤن ایککی مین
دن چوخ، بعضی منبع‌لرده اؤن سککیز میندن چوخ باکی‌لیمیزی—
آذربایجانلیلاریمیزین قانیننی تۆکموشلر. بؤ گون همین گونون اییل
دؤنومودور. یاس گونوموزدور. شهریار داسانکی بیزیم بؤ دردیمیزه
شریک اولماغا، بیزیم ماتیمیزه اؤز شعری ایله قوشولماغا گلیب ،
باشقا بیر بؤیوک شاعریمیز صد وورغونون اساس صورتلریندن
بیرینین سؤزلی وار :

قیلینجلار توققوشوب ایش گوره ن زامان

نشیلر دئدینیز قورو بیر وجدان ؟ !

سرحدلرده، غرب رایونلاریمیزدا، کلبه‌جرده بؤ گون چوخ آغیر گوندور .
من ایستردیم بؤ گون بؤ سالوندا آذربایجان — کورد خلقلرینین—

بۇيوك شاعرى، من ايناملا دئىيرم، شاميل عسكروف اولسون، اولايدي كاش
 و اونون شهريارا يازديغي گوزهل جاواب سلسله نئىدى، نظيره سلسله—
 نئىدى. تاسفكى، بۇ گون بۇ مۇمكون دگيل ايندىكى محاربه شرايطينده
 و قىلينجلار بۇ گون بىزيم دوغرودان دا وجدانيمىزى چوخ آغير بىر
 امتحان قارشىيندا قۇيوب، آنجاق حيات گۇستردى كى، بۇ قىلينجلار
 دگيشيلير، وۇدان آتوم بۇمباسينا كىمى بۇ قىلينجلار نوع — نوع
 شكل آلير، آما انسان وجدانين هميشه بىر شكللى اولوب وتارىخى،
 بشرىتى هميشه آنجاق او وجدان اولچولرى ياشادير. اونا گوره ده بۇ
 گون دونيانين اولچولرى شهريار اولچولرى ديو سرحدلريمىزده بىزيم
 اوستوموزه جومان دوشمىن آجى نيت لرى، اشغالچىلىق سياستى هئىچ
 واخت بىزيم خلقىمىزىن طالعىنى حل ائلهيه بيلمز و بىزىن خلقىمى—
 زىن طالعىنه ابدى بىر قارا لكه، كۇلگه سالابيلمز. تارىخ
 گۇستهرىركى، بىز بۇ يارالارى ساغالتىمشىق، هميشه ده اونلاردان
 بۇيوك اولموشوق — شهريارين سيما سيندا وئردىگىمىز بۇيوك داھى لرىن
 سيما سيندا، چوخ غريبه دىر، ايران ادبىياتىن سگىز عصر بۇندان اول
 بۇيوك ذىروهسى داھى آذربايجانلى، داھى تورك اوغلو نظامى گشنجهوى
 دى. سونرا دا — ايگىرمىنجى يۇز ايلده ده اونون ايكىنجى بۇيوك
 زيروهسى شهريار اولوب .

شهريار بىزيم بۇيوك عنعنهلريمىزى داوام ائتديرىب، شهريار بىزيم
 خلقىن داھىانه استعدادىنى گۇستهرىب، تارىخ بۇيو بىزىم ملتىن
 نماينده لرى، بۇيوك شخصىت لرىمىز، سىز بىلىرسىنيز، اوچ دىلنده
 يازىبلار، فارس دىلينده، عرب دىلينده و آنا دىللىرى اولان تورك
 دىلينده. و اونلار سانكى شرقىن اوچ بۇيوك خلقىن مديتتىنه خدمت
 ائله مكله اولزلىنن و ملت لرىن بۇيوك بين الملتچىلىك، بۇيوك
 انسانلىك خاراكتىرىنى آچىب گۇستهرىبلر. اونا گوره ده بىزىم ملتىن
 استعدادىن سرحدى يۇخدور. اونا گوره ده بۇ ملتىن گله جگى
 بۇيوك دور، بۇ ملت اولمزدير .

من گئچن ايلين پايىزىندا ايراندا گئچىرىلن شهريار كنگره سينده
 اشتراك ائله دىم و حثيران قالدىم، دۇرد گون تهراندا شهريارىن
 شعرلىرى و بىزىم چىخىشلاريمىز سئلدى و ايرانلى دوستلاريمىز بۇ

گۆن اۇنلارین بعضىلىرى بۇرادا اشتراك ائىلەيىر و بىزىم گىشىدن قۇناقلارین ، من اۇندا بىر داھا ايناندىمكى، دونيا معجزەلرلە دۆلو دۇر. دۇنيانىن ان بۇيوك معجزەلرىندىن بىرى اۇدوركى، دۇشونە دۇين سياستچىلرىن اۇچوردوغو كۇرپولرى شا عىرلر تزدەن تىكىر، بىرپا ائىلەيىر. دونيا نىن بۇيوك دىپلوماتيا سىنىن چكىدىكى سرحدىلرى شا عىرلر ياندىرىپ - يا خىر. سۇزون ، صنعتىن بۇيوك قدرتى بۇندا دىر. و ايرانلا بىزىم تارىخى قۇنشوموزلا عصرلر بۇيو طالعىمىز بىراۇلوب، دونيانىن بىر چوخ مدنيت آبيدەلرىنى بىرگە ياراتمىشيق زامانىن بىر چوخ آغرى - آجيلارىنا دا بىرگە سىنە گرمىشيك. بۇ قونشولارىمىزدا ، تصور ائىلەينكى، بىر چوخ سياست آداملارنىن آرايا سالىدىغى بىندلرى آرايا سالىدىغى سۇيۇقلوغو بۇيوك شىريار آرادان قالدىرىر. بۇيوك شىريار بۇ ايكى دولتىن ھىچ بىر بۇيوك دىپلوماتيا نىن حل ائىلدە بىلمەدىكى مسئلەنى حل ائىلدەي. بىز حسرت قالمىشدىق بىر - بىرىمىزە - ايلك كۇرپونو شىريار سالىدى. بىز حسرت قالمىشدىق بىر - بىرىمىزە - آما بۇ گون شىريار اۇزو اۇ ساحىلىمىزى بۇ ساحىلىمىزى بىر شكىلدە بىرلىشىدىرىرى.

من واختىنىزى چوخ آلماق ايستەيمىر. بىز ايراندا دۇرد گىشون عرضىندە گۇردوك تىھرانىن ان بۇيوك سارايىندا نە قدەر شىريار ايشىغىنا يىغىنشان آداملار وار. نە قدەرى سالونا گىرمەيە نۇبە گۇزلەيىردى. اگر آذربايجاندا بۇ گون وضعيت بئىلە اولما سايىدى، طبيعىكى، بۇ سالونا دا گىرمەيە نۇبە اولما ياقدى. آما وضعيتىمىز اوقاتىمىز بئىلدەيىر. من تىرىزدە شىريارىن عظمتلى مقبرەسىندە ، اۇ مقبرەكى، بۇيوك شا عىرلر خاقانى شىروانى دن اوزو بىرى - او قىر - ستانلىقتا باسدىرىلىپ ، اۇ مقبرەدە بىز اۇتايلى - بۇتايلى شا عىرلو بىر - بىرىمىزى عوضا ئىلەيە - ائىلەيە شىرلر اۇخودوق. تورك دىلىندە فارس دىلىندە و بۇ بىزىم ھامىمىزىن ياساق دا بۇخوموزا گىرمەين بىر مسئلەيدى. من اۇ يىغىنجا قدا حىن ائىلەدىمكى، ايرانىن اۇزو سۇن ايللردە ايراندا ادبىيات ، مدنيت ساحەسىندە نە قدەر جدى دموكراتىك انكشاف گىشىدىر. بونون اۇزو دە فاكىتىر. بىر واخت ، دئىككىكى، بو شىريار گىشەلرىنى بىز تصورموزە گىتىرە بىلمىزدىك. وشىريارلارىن سىماسىندا بىزىم ملتىمىزىن بۇيوكلوبيونو، اۇلمزلىگىنى بىر داھا

گۈرۈم و حسابا ئلەببىرمكى، بىزىم نىلىمىز بىرآز دا خوشبخت نىلىدىر
خوشبخت نىلىدىركى، بۇ سالوندا بۇ شكىلدە بىر- بىرىمىزى دىنلەمك
و اۇ طرفدن، بۇ طرفدن گىلنلرین جىغىشلارینا، ادبىياتىمىز حقىندە،
نىلىمىز حقىندە اۆرەك سۆزلىرىنە قۇلاق آسماق امكانىمىزوار.
سۆزۈمون سۇنۇندا دىمك اىستەردىمكى، آذربايجاننىن عمومىت لە چوخ
غرىبە طالعىوار، شىرىارىن طالعى دە گۇستەرىركى، بىز عمومىت لە ھلە
بىلىمىرىكى، كىمىك، نەچچىك بىز ھلە ھىچ نە دە اۆز سرحدلىرىمىزى
تاماىلە معین لىدىرە بىلىمەمىشك :

بۇ وطن دىئىلن دۇنيا م سړلىدىر،
بىر پايىتختى سئوینج، بىر پايىتختى غم.
بۇ وطن تۇرپاغى چوخ غرىبەدىر،
ھلە سرحدىنى تا پايىلمىرم
آرزو دا بىللەجە سرحدسىز اۆدور،
عمان دا بىللەجە، گۇى دە بىللەجە.
رۇحوموز سرحدسىز اۆلدوغو اوچون
پايىمىز گلىبىدىر گۇىدن بىللەجە...
بىللە سۇنسوز لۇغون سۇنسوز قايغىسى...
بلكە دە طالعىم دۆز ائلەمەبىر.
منە يۇردوموزون سۇن ساحىلىنە
بىتمەيە بىر غۇمور بس ائلەمەبىر.
دۇنيا نىن كۇكسوندن بىر عمان آخىر،
پايىلىر قۇللارى، دگىشىر آدى،
يۇللارى شوردادا دايانان خلقىن
قلىمى نىن پايىتختى كرىلادا دىر.
" اىروان چوخورو " آلىشىار سازدا،
سینەمە سىخماغا " گۇبچە "، " گۇلۇم " وار
دا غلارىن باشىندا علمىگر كىمى
بىزدن اۇزاق دوشن بىر كوسولوم وار...
دربند قبرىستانى اۆزوندىن بۇيوك

مُدريک باباميزا دايانا جاقدير .
بیرگون ددهم قورقود منه ایشیمجه
تزه آد وئرمهیه اویانا جاقدير .

گزه م اویا - اوبا قارا یازینی
سلیمان ساز چالا، آغلايام زار - زار
هرهسی یوردومون بیر پایتختی دیر
بۇرچالی ائلینده تۇتقون آنالار

هاردان تاپا جاقسان سرحدلرینی
امراهین سازیندان گئچیرسه اگر؟ ...
دربنده پروانه آدلانان قیزین
چاغلايان گۆزوندن گئچیرسه اگر .

قطه‌لر دولانان دیدهرگین لرین
پولوندا ن ، ایزیندن گئچیرسه اگر
اؤ حاکیم دیلرین بئلینی قیران
شهریار سۆزوندن گئچیرسه اگر .
شومئردن آدلایان اون مین ایل یاشلی
اؤلومسوز بیر دیلین سۆز قاتلاریندا
"ننه" کلمه‌سیندن گئچیرسه اگر ...
آرزو دا بئلهجه سرحدسیز اولور .
عمان دا بئلهجه ، گۆی ده بئلهجه
رؤحوموز سرحدسیز اولدوغو اوچون
پاییمیز گلییدی گۆیدن بئلهجه ...

پولاد بولبول اوغلو (آذربایجان مدنیت ناظری) :

عزیز دوستلار، عزیز صنعت سنوهرلر! حۇرمتملی و عزیز قوناقلاریمیز!
من چوخ شادامکی، بۇگون مدنیت ایشچیلری آدیندان بۇ گـ_____ـؤزهل
ساراییمیزدا شهریار گونلرینده سیزی سالاملاییرام . بۇگون شهریار
حقینده چوخ گۆزهل سۆزلر دئیلیدی، بییزیم دولت لرین رهبرلری دداؤز
سۆزلرینی دئدیلهر . شاعیرلر ده دئدی لر . بۇرادا من واختینیزی چوخ
آلماق ایسته‌میرم ، شهریار حقینده بۇندان سونرا داییلرله گۆزهل

سۆزلر دئيله جك، من آنجاق بئر مدنيت نا ظيرى كيمى ايران طرفينه تكليف ائتمك ايسته ردديمكى، بيزيم بو شهریار گۆنلری هر ایل گئچیریلسین وبلکه بیز بو گۆزل، مشترک شاعریمیزه مشترک تدبیر گئچیره که، بلکه بیز بئله ائله بیکكى، تهراندا، تبریزده باشلايق، سؤنرا باکیدا، گنجهده يئگون وۇراق، گلن ایل، او بیری ایل گنجهده، شکسى ده، - آیری شهرلرده، - باکیدا باشلايق، ایرانین او بیری شهرلرینده بیتیرهک .

کلین هر ایل عنعنه وی اولاراق شهریار گۆنلری گئچیرهک .
طنطنه لی مراسیمده رسوبلیکانین اینجه صنعت اوستا دلاری نیــــ
اشتراکی ایله کنسرت اولدو .

محمود شاهرخی:

- شهریار بؤیوک متفکر دیر. اونون شعرلری دوشون، آختاران بیــــ
بئینین محصولودور، اونا گۆره ده جوخ استقامت لی دیر. پیغمبریــــ
حدیثینده دئیلیرکی، کیم کی، آلاهی سئویر، اونون بویوردوغو یولــــ
گئدیر، الله دا اونو اوز نۇرنا بۇروریور باشقالاریندا ن فرق -
لندیریر. شهریارین شعر عالمینده کی محتشم شهرتی ده تانری تحفه سی
دیر .

مشفق کاشانی:

- آذربایجانین شمال سرحدی ائله ده اۇزاقدا دگیل، آنجاق شهریارین
شعرلرینین بو تایدا دا دیلر ازبری اولماسی اونون مثلیسیز بیــــ
سۆز اوستاسی اولدوغونو بئر داها ثبوت ائدیر. اونون شعرلری تکرار
اولونماز اۇریژیناللیغی، موضوع الوانلیغی حیات حقیقتینین تجسمو،
آخیجیلیغی، ایفاده لیگی، هارمونییاسی، اساساً ملی روحو ایله دقتسی
جلب ائدیر .

اسماعیل حاکمی:

- شهریار ایندیکی معاصر دؤوروموزده فارس شعرینده بؤیوک یئئنیلیک
لر ائدیپ. اونون یارادیجیلیغی موضوع رنگارنگلیگی ایله سئچیلیر .
شهریارین شعرلرینی قروپلاشدیرساق گۆره ریک کی، شاعیر هئج بیــــ
حادثه دن کناردا قالما ییب، هئج نهدن یان گئچمه ییب: دینی، اجتماعی
سیاسی، اخلاقی، ائتیک، پروبلئم لره توخونان شعرلر، ملی روحدا یازیلان

شعرلر، تېریز، محله شعرلری و ساییه .
بیز اُونو هم ده بۇیوک غزل شاعیری کیمی تانییریق - مارقلسی
بۇدورکی، شهریار غزل ژانرینا دا یئنیلیکلر کتیرمیش، بۇ ژانردا دا
وطن موضوعونا، اجتماعی- سیاسی حادثه لره توخونموش و اۇغسورلار
قازانمیشدیر .

میرهدا پت حصاری:

- شهریار بۇیوک و مستثنی بیر شخصیت دیر. هله شاه دؤورونده تورک
دیلیلنده یازیب- اۇخوماق، شعر قۇشماق قاداغان ایدی. اۇ، ایسه
اۇزونون ۱۹۵۳- نجو ایله یازدیغی "حیدر بابا یا سلام" منظومه سی
ایله نه اینکی بۇ قاداغلاری دارماداغین ائتدی، هم ده ادبیا تیمیمی
دیلمیزی دیرلئتدی. گنج لره قول - قاناد وئردی. ایندی ده اُونون
یولونو تقلید ائده نلر، بئله کی، "حیدر بابا یا سلام" منظومه سینده
نظیره یازانلار واردیر .

شهریار "حیدر بابا یا سلام" منظومه سینده قدهر چوخ اثرلر یازمیشدیر
لاکین اۇنلار فارسجا اۇلدوغو اوچون یالنیز ادبیات هوسکارلاری نی
دقتینی جلب ائدیردی. شهریارا دنیا شهرتینی ده آنا دیلینده
یازدیغی "حیدر بابا یا سلام" کتیردی. دئمک شهریار شهریار ائده ن
بۇ اثر اۇلدو .

شهریارین بیر "سهندیه" اثری ده وار. اۇ دا ائله "حیدر بابا یا سلام"
برابردیر. اطرافلی، گئنیش تدقیق اۇلونمالی اثر دیر. اُونو دا دئیم
کی، من شهریارلا سخما" تانیش ایدیم. چوخ تواضعکار آدم ایدی .

زکریا طرزی:

- من تئلویزییا ایشجی سیم، شهریارلا باغلی وئرلیش لرین تشکیلاتجیسی
و مؤلیفییم. اُونو دئییه بیلهرم کی، شهریار ایراندا چوخ سئویرلر .
اُونون اۇلومونون بیرینجی ایل دؤنومو ایراندا اُون گۆن عرضینده
قئید ائدیلدی. شهریار حقیقنده ایران رژیسورلاری فیلم چکیبلر. بۇ
سندلی فیلمده شاعرین اۇشاقلیق، یئنی یئتمه لیک دؤورلری و عؤمروونون
سۇن ایللری تصویر ائدیلیلر، فیلم ایران تئلویزییا سیندا بیر نئجه
دفعه گؤسته ریلیب .

شهریار فارسجا یازسادا بؤیوک تورک شاعیری ایدی. او، فارس دیلینده ده پارلاق استعدادی ایله اؤز رقیب لرینتی اؤسته له ییب. اؤنسون مختلف ژانرلاردا شعرلری چوخ دور. من مرثیه ژانرینداکی شعرلری خصوصی قئید ائتمک ایسته ردیم. آخی، او، هم ده بؤیوک دیندار ایدی. قرآنی گؤزه ل بیلیردی. خصرت محمد (ص)، حضرت علی-یه حصر ائتدیگی شعرلری وار. فارسجا علی علیه السلاما بیر مدحی وار. "علی ای همای رحمت" آدلانیر. عمومیت له، اؤنون یارادیلغی چوخ رنگین دیر و اطرافلی تدقیق اولونمالیدیر.

حسن مجیدزاده :

- دؤزدور، من ده محمد حسین شهریارین پوئزییا سینا حصر اولونان بو بین الخلق کنگره نین اشتراکچیلاریندا نام. آنجا ق دا هی ســـــــؤز اوستاسی شهریاردا ن دانیشما زدان اول قئید ائتمک ایسته ییرم کی، ایرانین تهران شهرینده قاراباغا یاردیم جمعیتی وار. من اؤنسون عضوی یم. کنگره دن ۱۵ گون قاباق باکیا گلمیشم. البته، الی بوش بوخ. طب لوازماتلاری و دیگر واسیطه لرگتیرمیشیک. بونلاری، آذربایجانین قیزیل آری پارا جمعیتینه وئردیک.

دئییم کی، شهریار هم ایران، هم ده آذربایجان شاعیری دیر. اؤنسون فارسجا یازدیغی شعرلری ده، تورکجه یازدیقلاری دا صنعتکارلیق، یارادیلغی خصوصیت لری باخیمیندا ن عینی برابرلیکده دؤرور. خلق "حیدر بابایا سلام"، "سهندیه" اثرلرینه ائله واله اولوب کی، بو اثرلرین تأثیری ایله هله ده اؤنلارا نظیره یازانلارین سایی آزالمیر، او، ایران ادبیاتیندا یئنی بیر جیغیر آچیب.

شهریارلا تانیشایدیم. هله ۲۲ ایل بوندان قاباق آذربایجاندا ن پروفیسور رستم علیوف ایرانا سفر ائدنده اؤنون شهریارلا گؤروشونو من مشایعت ائدیردیم. سؤنراکی سفرلرینده ده، همجنین، شهریار بؤیوک بیر استعداد صاحیبی ایدی چوخ ذکالی، هر سؤزون بیئرینی بیلسن، حاضر جاواب ایدی. شاه دؤورونده آذری تورکجه سینده یازیب- یارا- تماق قاداغان اولدوغو بیر واختدا او، فیشقیران الها می نیس- قاباغینی کسمه دی. "حیدر بابایا سلام" یازدی و نشر ائتدیردی. ائله بیل گونشی آذربایجانیندا بیرچئوریلش یاراتدی. او، اختا قده ر

ایراندا آذری تورکجه سینده علی تبریزی نین غزللری، منیم اسکسی الیفبا ایله نشر ائتدیردیگیم علی آقا واحدین غزللری جیخیمیشدی. بیر ده ایکی حیلده "آذربایجان ماهنیلاری کتابی چا با اولونمو- شدو . شهریار ادبیاتیمیزین سولموش باغچاسینا باهار کتیردی. ایندی گونئی آذربایجانیندا تکجه شعر یوخ، نثر ده دیرچلمه کده دیر. نئجه کی، ۵۰۰ ایلدیرکی، فضولی سوز صنعتیمیزین ان یوخاری یاشیندا دیر. شهریار دا همینین آذربایجانین ان ایسته کلی صنعتکاری کیمی صنعت خزینه میزده همیشه یاشایاجاق .

شهریار کنگره سی مناسبتیله باکیدا بیر اورتا مکتبیه اوستا دین آدی وئرله رهک اوستا دین مجمه سی قوبولدو . (مکتبین آجیلش مراسمی)

یوخاریدا مقاله لرینی نقل ائله دیگیمیز شخصیتلردن باشقا بئسر جوخلاری دا کنگره ده جیخیش ائله دیلر . اولارین مقاله لری الیمیزه گئجه دیگی اوچون بوزادا درج ائده بیلمه دیک .

○ از دودمان طاها

همای جان تو روزی که از صغیر نشست
شب از کرانه بدامان چرخ پیر نشست
سرشک دیده هر کوکباز دریچه ابر
بر آبیگینه زنگارگون غدیر نشست
خروش سینه آتش‌گداز خلوت کوه
از آبشار برآمد، بر آبیگر نشست
هزار باغ شقایق ببوی ناله شکفت
هزار داغ ز آلاله بر کویر نشست
شکوفه هنر از تندبادهای دریغ
پس از تو غمزده باگونه زریر نشست
گل آشیانه به خاشاک داد و پرده درید
بنقشه جامه سیه کرد و سربه زیرنشست
غبار حادثه از عرصه زمین برخاست
چو دوپاره بر آییننه ضمیر نشست
هوا بسردی دی زد که ماه شهریور
چمن فسرد و زمستان به زمهریرنشست
سخن چو در یتیم افتاد در تب و تاب
ادب به حلقه زنجیر غم اسیر نشست
چکامه نامه رنگین بدست باران داد
مقامه بست لب و خامه از صریر نشست
غزل بسوگ تو چون آهوی رمیده بدشت
گرفت کُنجی و بر مرگ خود دلیر نشست
ترانه در گلوی چنگ از طنین افتاد
نوای ساز از این زخمه ناگزیر نشست
سخن ز مرگ توای زنده همیشه خطاست
که جاودانه، هنرمند بر سریر نشست

تو زنده‌ای و نمیری که بر صحیفهٔ عشق
 شکوه نام تو چون آیت منیر نشست
 جهان به شعر توای شهریار ملک سخن
 ز شوق رشته به جان بست و دلپذیر نشست
 عطار از پی تقریر، هر کلام ترا
 به کارخانهٔ تقدیر چون دبیر نشست
 تو هر غزل که سرودی هوای مشک گرفت
 چو موج عاطفه بر بستر حریر نشست
 فروغ فضل تو چون آفتاب عالمتاب
 به عرش بر شد و برخاطر خطیر نشست
 بشور شعرتو حافظ سماع زهره شنید
 ز جوش جام تو سعدی پیاله‌گیر نشست
 مگر نواله‌ای از سفرهٔ تو بر گیرد
 بر آستان کریمانهات ظهیر^۶ نشست
 کسی که قدر تو ای اوستاد شناسد
 جو روبهی است که در رهگذار شیر نشست
 سنان خشم تو در آذرخش لاپیچید
 به جان دشمن ایران زمین چوتیر نشست
 کلام نغز تو در اعتلای دین و وطن
 سرود مردم ما بود و در عبیر نشست
 به آذری و دری گو سخن بلند افتاد
 ز طبع تست که با نقش دلپذیر نشست
 تو گوهر صدف دودمان ظاهای
 که همچو مهر براین ظارم اشیر نشست
 به خاک پاک تو سوگند می‌خورد "مشفق"
 که با خیال تو بنشست اگر چه دبیر نشست

۱- زریر: نام گلی زرد رنگ و نیز روی زرد ۲۰- اشاره به ماه
 شهریور ۱۳۶۷ است که استاد شهریار درگذشت ۳- زمهریر: شدت
 سرما، ۴- سریر: بانگ قلم، ۵- سریر: تخت، ۶- و رنگ ع- ظهیر: ظهیر
 فاریابی شاعر قرن ششم مدفون در مقبرهٔ الشعراء تبریز.

حاضر لایا ن:
ح. م. "غریب"

● کلبه جر فاجعه سی

قاراباغ دا قانلی ساواشلار قورتارمادان فروردین آیینین ۲ (سینده ارمنی قوشونلارینین کلبه جرہ باسقینلاری ایله کلبه جر فاجعه سی ده قارشیمیزا چیخدی. بۇ باسقینلاری دا ارمنی لر روس اوردوسونون اشتراکی ایله و غربین (فرانسه، آمریکا ...) کمکی ایله آپارا بیلدی لر و نتیجه ده کلبه جری قوشا تدیلار (محاصره ائتدی لر). آذربایجان قوه لری بیرچوخ تشبثلردن سونرا آنجا ق ۶۰ مین اهالینین یار یسینی محاصره دن چیخاردا بیلدی لر. قالان خلقین طالعی قاراباغ شهرلرینین مسلمانلاری کیمی باسقینچی ارمنیلرین انصافینا و داها دوغروسو انصاف سیزلیغینا بۇراخیلدی}

ارمنی لر عینی زاماندا قاراباغین جنوب بؤلگه لرینه یعنی فضولییه ده هجوم ائتدی لر. لکن اورادا قاباغ کئده بیلمه دی لر .

بۇ کؤزله نیلمز حادثه لر باکیدا و قوژشی آذربایجانین هر طرفینده نوروز بایرامینی کئچیره ن خلقیمیزده بویوک تاثیرات بۇراخدی و هرکسی ماتمه بۇرودو. بۇ حادثه عینی زاماندا ایراندا و خصوصاً آذربیلرده جوخ درین تأثیر بۇراخدی .

بۇ مناسبتله اسلام ایران جمهوریتی، اسلام شورا مجلسی مطبوعات، اؤز نفرت و تأثراتلارینی و اعتراضلارینی اعلام ائله دی لر. قم دا و تهراندا آیت الله مشکینی و آیت الله جنتی جمعه نامازی خطبه لرینده ارمنستانین مسلمان آذربایجان خلقینه و اولکه سینه تجا و زلرینه اعتراض ائدی ب مسلمانلارین بۇ آذغینجا حرکتلره دؤزه بیلمه یه چکلر۔ ینی بیلدی ر دی لر .

تهران اونیورسیتهلرینده اوخویان آذری طلبه لری تهران دانشگاهینین مسجدینده توپلاناراق بیر میتینگ کئچیردی لر. سونرا ارمنستان سفارتینه گئدی ب اؤز اعتراضلارینی و نفرتلرینی بیلدی ر دی لر و حاضرلادیقلاری قطنامه نی اورادا اوخودولار. بۇرادا بۇ مناسبتله چاپ اولونان یازیلارین الیمیزه کئچنلرینی نقل ائدی ریک :

" کیهان " غزیتی ۲۹ فروردین تاریخلی نؤمره سینده "مجلس شورای

اسلامی نماینده‌لری اثرمنیستانین آذربایجان جمهوریتینه حربی—
 تاجا وزونو محکوم ائتدیلر" باشلیغی ایله بئله یازمیشدیر:
 سلما س نماینده‌سی فتح الله رضایی درشکی اثرمنیستانین آذربایجان
 اراضیسینه تاجا وزونه اشاره ائدهرگ دئدی: " جنایتکار آمریکا
 ایسته‌ییر اسلامی مملکتلرین قلبینده سرطان غده‌اری و ایرینل—
 چیبانلار توره تمکله باشقا اسرائیل لر وجوده گتیرسین و مسلمان
 ملتلرینی قتل عام ائتسین. بیر گون اللاهدان خیرسیز صربلری مظلوم
 و دفا عسیر بوسنی و هرزگوین مسلما نلارینین جانینا سالیر... باشقا
 بیر گون اثرمنیستاننی آذربایجان جمهوریتینین مظلوم ملتی علییه‌ینه
 تحریک ائدیر، روس سلاهی و تانکلاری ایله بؤلگه‌نین مسلمان خلقینسی
 قیتردیریر، تورپاغینین بئشده بیریندن چوخونو اشغال ائدیر.
 سلما س نماینده‌سی فتح الله رضایی سوزونون سونوندا دئدی‌کی: آذربای—
 جان ملتی اوچون یگانه قورتولوش پولو اسلام‌دیر.

نقده نماینده‌سی رسول پورزمان دئدی‌کی: اؤلکه‌میزین شمالغرب
 سرحدلرینده خطری حادثه‌لر باش وئرمکده‌دیر، دونیا استکبارینین
 جنایتکار الی اثرمنیستان دؤولتینین واسطه‌سیله آذربایجان
 جمهوریتینه تاجا وز ائدیپ، هر بیر آزاده انسانین اویره‌گینی آغریدان
 وحشی عمللره، مسلما نلاری کوتله‌وی شکیلده قیرما غا ال قاتیدیر. بو
 حربی تاجا وز گوندن گونه تهله‌کی خا راکتر کسب ائدیر، منطقه‌نین
 وضعیتینی نهایت درجه‌ده پیسلشدیریر، بوجه‌دن مناقشه‌نی دینج بوللا
 حل ائتمک، ووروشون قارشیسینی آلقا ق ضرورت کسب ائدیر. ایران اسلام
 جمهوریتی دولتی منطقه‌نین صلح و امین — اما نلیغینی قوروماق
 خاطرینه بیانیه وئرمک و اثرمنیستان جمهوریتی سفیرلیگینین مسئول
 نماینده‌سینی جا غیریپ اثرمنیلرین آذربایجان جمهوریتی اراضیسینه
 جنایتکار تاجا وزو باره‌ده خبردارلیق وئریپ اثرمنی اشغالچیلارینین
 بؤلگه‌دن گئری جکیلمه‌سینی طلب ائتمکله بیرداها گؤسترده‌کی ایران
 اسلام جمهوریتی قونشو اؤلکه‌لر آراسیندا صلح و دینجلیگین برقرار
 اولماسینی اویره‌کدن ایسته‌ییر، هئچ بیر مملکتین زوراکیلیقلا باشقا
 مملکتین اراضیسینی اشغال ائتمکله دونیادا و منطقه‌ده ایشیقلسی
 کله‌جکی اولما بیلیمه‌جگینه اینانیر. اثرمنیستان جمهوریتی دولتی
 آذربایجان توندوغو یئرلری بوبا نمادان بوشالتمالی‌دیر. —

تجا وزون بوٲون زبانا لاری قارشیسیندا اثرمنیستان دولتی جوابده دیر .
اردبیل نمایندهسی نورالدین نوعی اقدم اثرمنیستان قوشونلارینین
آذربایجان جمهوریتینه باسقینی دوتنیا استکبارینین اسلام علییهینه
یؤنلتدیگی توطئه لردن بیر کیمی قیمتلندیریب دئدی: اثرمنیستان
آذربایجانا سؤخولماسی دا آمریکا ، روسیه و آل آتیلارینین انسان
حقوقوندا ن یالاندا ن حمایه ائتمه لرینین بیر نمونه سی دیر . . .

مشگین شهر نمایندهسی احمد همتی مجلسیده کی نطقین معین حصه سین
بو مسئله یه حصر ائدیپ دئدی: اثرمنیستان نین تجا وزکار دولتی
حیاسیزجا سینا اؤز جیزیغیندا ن چیغیب مسلمان آذربایجان مملکتینه
سؤخولموش ، مدافعه سیز اها لینی قیریب روس دولتی نین حمایه سی ایله
بیزیم دینی با جی - قارداشلاریمیزین قانینی آخیدیر . من اثرمنیستان -
نین فاشیست دولتی نی محکوم ائتمکله برابر آذربایجان جمهور
خلقیندن ، خصوصیه غیرتلی جوانلاردا ن ایستردیم ایمان وشهادت طلبلیک
روحیه سینا گوجلندیرمکله اثرمنی تجا وزکارلارینی شوم مقصدلرینسه
نائل اولما غا قویما سینلار ، آنا تورپا غی قاریش - قاریش قورویوب ،
اشغالچیلارین مۇردار وجودوندا ن تمیزله سینلر . بوٲون دوتنیا دا اسلام
أمتی ، خصوصیه عدالتپرور ایران دولتی گره ک آذربایجاندا اؤز دینی
با جی - قارداشلارینی یالقیز بۇرا خما سین ، اۇنلارا هر طرفلی یاردیم
گؤستر سین و تجا وزکار اثرمنیستان دولتی نی تنبیه ائت سین .

فروردینین ۲۷ سینده کی جمعه ناما زلاریندا ایرانین بیرچوخ شهرلر -
ینده امانلارین خطبه لرینده اثرمنی تجا وزو بیسنمیش و جنایتکارلارین
مسئولیتته جلب اولونماسیله بیرلیکده مناقشه یه صلح یولیده سؤن
قویولماسی طلب اولونموشدور .

آیت الله احمد جنتی تهراندا جمعه ناما زینین ایکینجی خطبه سینده
بو مسئله یه گئنیش یئر وئرمیش دیر: "اثرمنیستان بئله خیال ائدییرکی
اسلام دوتنیا سی اثرمنیلرین اشغال ائدییکلری یئرلری اونداجا قلار .
اۇنلار بو بؤلگه لری همیشه لیک اشغال ائتمک عزمینده دیرلر . آنجاق
اؤز حسابلاریندا یانیلیرلار ، بو گون زوراکیلیق ائده ن ، صاباح اؤنون
آلتینی چکمه لیدیر . . . من بیر داها خبردارلیق وئریپ دئییم -
رم: " مسلمانلارلا عداوتدن آل چکین ، بو ظلملر و جفالار بنووره قازان سئل
کیمی سیزی محو ائده جک " .

قُم امام جمعه سی آیت الله مشگینی اثرمنیستانین آذربایجاندا
 تجا وزینی محکوم ائدیباؤز خطبه سینده دئدی کی:
 " مسلمان اؤلکه سینده توره دیلن بؤ ووروش و قان آخیتما لار بؤتون
 مسلمانلار طرفیندن محکوم ائدیلیر. تجا وزکارلار گرهک تئزلیکله اؤز
 عملرینه سون قویسونلار. دونیا مسلمانلاری بؤسنى ده، هرزگوینده ویا
 آذربایجاندا اؤز همدینلرینین تجا ووزه و غارته معروض قالما لارینا
 دؤزمیه چکلر ".

ایران اسلام جمهوریتینین رئیس آقای هاشمی رفسنجانی اردیبهشتین
 اوللرینده آذربایجان جمهور رئیسین قائم مقامی پناه حسین اوف
 ایله گؤروشونده دئمشدیر: دونیا و منطقه نین مصلحتی اؤندا بیرکی،
 آذربایجان و اثرمنیستان قوه لری شهران موافقتنا مه سینه اساسا " اؤز
 قابقکی موضعلرینه قایدیب اؤز اختلافلارینین مذاکره لر یولو ایله
 حل ائتمه یه چالیشینلار. ایران اسلام جمهوریتى اؤز انسان سئوه ر
 نیتلرینه گوره و منطقه ده امین - اما نلیغین قورونوب ساخلانیلماسی
 مقصدی ایله اثرمنیستان ایله آذربایجان آراسیندا باشلانان بؤ
 ساواشین ائله ایلك گؤنلرینده اؤنون گئنیشلنمه سینین قارشیسینى
 آلیب، اختلافلارین دینج یوللارلا حل اولونماسینا چالیشمیشدیر...
 مستقل بیر مملکت هجم ائدیباؤنون اراضیسینى اشغال ائتمک یولو
 ایله موجود اختلافلاری حل ائتمک اولماز...

کلبه جرین اثرمنی تجا وزکارلاری طرفیندن اشغال ائدیلمه سی
 مناسب تیله تهراندا یاشایان آذربایجانلیلار آیری بیانیه نشر ائدیپ
 گناه سیز و مدافعه سیز انسانلارین قان ایچهن اثرمنیلرین وحشی-
 لیکلرینه معروض قالما لارینى محکوم ائدیلیر. بیانیه ده دئیلیر:
 " اثرمنیستانین مسلمان تورپاقلارینا، اؤ حمله دن کلبه جره تجا ووزی
 فاشیست اثرمنی داشناقلارینین منحوس نقشه لری- بؤیوک هایستمان
 (بؤیوک اثرمنیستان) خولیاسی اساسیندا روس دولتی نین تانک لاری
 و حمیا یه سیله باش توموش، اسلام عالمینده اسرائیله اؤخشار بیئنی
 بیر قرارگاه دوزه لتمک مقصدیله اولموشدور... اثرمنیستانین وحشی
 تجا ووزونو دایا ندیرما قدا ایران اسلام جمهوریتینین کسکین سیاستینى
 تأیید ائتمکله برابر، آذربایجان جمهوریتینین اشغال اولونموش
 تورپاقلارینین تمیزلنمه سی، صلح و امین - اما نلیغین بؤلگه یه

قايتا ريلماسى اوچون جدى، قىسمى و فورى تدبيرلرين گورولمه سينى
ايسته ييريك ... بونودا علاوه ائدككى، تاريخ بويو عا غيلسيرليق،
طا ما هكارلىق كوتكىنى يئميش تجاوزكار ائرمينلر يئنه ده بير شئيه
نايل اولاييلميه چكلر".

شرقى آذربايجانين تبليغات اسلامى سازمانى فروردينين ۲۱ نده نشر
ائتديكى بيا نيه سينده يازير: "شرقى آذربايجانين تبليغات اسلامى
سازمانى ائرمينيستانين يئنى ياراميش مسلمان آذربايجان جمهوريتى،
نه تجاوزونو محكوم ائدير، ائرمينيستان مملكتينين باشچيلاريني آتشي
دايانديرماغا و اوز سرحدلرينه دؤنمكى توصيه ائدير..."

كلبهجر فاجعهسى و عموميتله ائرميني قاتيللرينين آذربايجاندا
تؤره تديكلىرى جنايتلره قارشى اعتراض دالغالارى گوندن - گونسه
شدتله نير. تهران داشگا هلارىنين اعتراض ميتينگى و نمايشى بـ
جهتن دقته لايقدير. سه شنبه گونو فروردين آينين ۲۴- نده تهرانين
مختلف داشگا هلارىندا اولان داشجولار (طلبه لر) گون اورتلاندا
سونرا تهران داشگا هيئتين قباغيندا توپلانميشلار. اولار فاشيست
ائرمينيستان رژيمىنين آذربايجان تورپاغينا تجاوزلرينى و خوجالى،
لاجين و كلبهجر شهرلرينده قيرغين سالاراق مسلمان آذربايجانلارنى
اولدورمه سيني محكوم ائتميشلر. بو تظاراتدا آذربايجان شهرلرينين
اسلامى شورا مجلسينده كى نماينده لرى، اولمله دن اردبيل، خوى، ماكو
و زجان شهرلرينين نماينده لرى اشراك ائتميشلر.

مراسيمده اولجه داشگاهين مسجدينه كلام الله مجيددن آيه لر تلاوت
اولوندو، سونرا آذربايجان جمهوريتيندن گلن مسلمان قارداشلاردا
بيري ائرمينلرين خوجالى و كلبهجر شهرلرينده قانلى جنايتلر
تؤره ديب، پناه سيز و مظلوم آرواد - اولشاق و كيشيلرين وحشيه سينه
اولدورولمه سينه اشاره ائدره ك دئدى: مسلمان آذربايجان خلقى،
شهرلرينين ائرميني جنايتكارلارنين مينلى گورونمه ين قتل عا ملارى
ايله اولزه - اولدوغو بير شرايطده ايران اسلام جمهوريتى دولتى
و خلقىنين جدى حمايه سيني گوزله يير.

بو مراسمين داواميندا ماكو جماعتينين اسلامى شورا مجلسينده كى
نماينده سى سؤيله ديكى نطقينده، ايمانلى و انقلابچى ايران جماعتى-
نين، آذربايجان جمهوريتىنين مسلمان و مظلوم خلقىنين ائرمينى

قوله‌ری الیه اؤلدورولمه‌سینه نسبت‌درین نفرتینی بیلدیره‌رک، بو جنایتلری صلیب‌سواشلاریلا مقایسه ائتمیش و شدتله محکوم ائتمیش-دیر.

سؤنرا طلبه‌لر "الله‌اکبر، خامنه‌ای رهبر"، "سور، صیدا، کلبه‌چر-آزاد اولسون گره‌ک"، "سربستان و اثرمنیستانا اولوم!"، "آمریکا یا اولوم!" و... شاعرلارلا انقلاب‌خیا‌با‌نیندان خارک‌خیا‌با‌نینا ساری یؤللانیب، اثرمنیستان سفیرلیگی‌نین بینا‌سی قارشیسیندا اعتراض میتینگی کئچیرمیشلر. میتینگده بشش ماده‌دن عبارت قطنامه قبول ائدیلیمشدیر. قطعنامه‌ده آذربایجان جمهوریتینده اثرمنی قاتیللری‌نین توره‌تدیکلری جنایتلر و ایمبریالیستلرین فتنه‌کار-لیقلاری افشاء ائدیلدیکن سؤنرا یازیلیمشدیر: "...بیز ته‌ران دانشگاهلاری‌نین طلبه‌لری بونونلا بیلدیریریک: آذربایجان یالینیز اسلام دونیاسی‌نین مهم بیر بؤلگه‌سی دگیل، عینی زاماندا اسلامی ایران‌دان سؤنرا ایکینجی شیعه و آذری اؤلکه‌سی‌دیر. اثرمنی-بیلمه‌لیدیرلر، یارار نمیش وضعیتدن سوءاستفاده ائدیپ مسلمان تورپا-قلارینا حیا‌سیز تجا‌وزرلری ایله آذربایجان اراضی‌سینین بیرقاریشینی بیئله اؤز تورپاقلارینا بیرلشدیره بیلیمه‌جک، علاوه اولاراق بو اؤز باشینا لیکلارینین جریمه‌سینی ده وئرمه‌لی اولاجاقلار.

۱- ایران اسلام جمهوریتی دولتی‌نین اثرمنیستان سفیرلیگی نما‌ینده سینی جا‌غیریب تجا‌وزو دایا‌ندیرماق اوچون خبردا رلیق وئرمه‌سینی تأیید ائتمکله برابر، اثرمنیلرین آذربایجان تورپاقلارینا تجا‌وزونون قارشیسینی الماق یؤنونده دا‌ها کسکین و سرعتلی آددیملار آتماغی، محاربه دن ضرر گؤره‌نلره و دیدرگین دوشموشلره انسانسی یاردیم‌لارین تئزلیکله چا‌تدیریلما‌سینی ایسته‌ییریک.

۲- آذربایجان استقلالینی تضییق آلتینا آلیب، اونا رخنه‌سالما‌قدا اثرمنیستانا هر طرفلی و آچیق یاردیم ائده‌ن روس فاشیستلرینین سیاستینی و فرانسه دولتی‌نین تجا‌وزکار اثرمنیلری حما‌یه‌سی آلتینا آلدیغینا گؤره عملیتی پیس‌له‌ییر و درین نفرتیمیزی بیلدیریریک.

۳- مشروطه حرکاتی دؤورونده اثرمنی مزدورلارینین خیا‌نتلری، تاریخین باشقا مرحله‌لرینده، خصوصیه ایران اراضی‌سینی اشغال ائتمکده تزار روسیه‌سینه ساقینلیقلارینی خاطرلایما‌قلا، دانشاقلاریله

هم‌آواز اولوب، آذربایجان مسلمانلارینین قیرغینیندا تجا وزکار اثرمنیستان رژیمی ایله ال بیرلیک ائدهن عاغیلسیز و خوشا گلمه‌یین عمللرینین عاقبتینی دوشونمه‌یین اثرمنیلره قطعی خبردارلیق و ثریب دئییریک: اسلام جمهوریتی باشجیلارینین مصلحته او یغون سیاستلریندن و غیرتلی ایران ملتینین دؤزوموندن سوء استفاده ائتمه‌سینلر، ایگرنج عمللرینین قورخونج عاقبتینه فیکیر وئرسینلر.

۴- تجا وزکار اثرمنیستان دولتینه خبردارلیق وئریریک، یوبانمادان اؤز وحشی تجا وزلرینی دایاندیرسین، اشغال ائتدیگی یئرلردن اؤز قوه‌لرینی بین الخلق سرحدلره گئری چاغیرسین، کلبه‌جر بؤلگه‌سینده طالعی بللی اولمایان ۲۰ مین آذربایجانلی حقینده ایضاحات وئرسین. ۵- نهایت، بیز تهران دانشگا ه‌لارینین طلبه‌لری آذربایجانین مظلوم شیعه‌لرینه هر طرفلی حمایه‌میزی بیلدیریر، " وَمَنْ سَمِعَ وَجَلَّ" یُنَادِیْ بِالْمُسْلِمِیْنَ فَلَاجِبُهُ قَلْبٌ سَلَامٌ " حدیثینه اساساً ایران اسلام جمهوریتی دولتیندن مسلمان آذربایجانلی قارداشلاریمیزدان عملده حمایه ائتمک مقدماتینی حاضیرلاما غی تآکیدله ایسته‌ییریک.

اثرمنی نابود اولسون - مسلمان غلبه چالین!

" یا شا - یا شا آذربایجان - اولوم سنه اثرمنیستان "

جهاد سازندگی نزدینده مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره) (امام خمینی آدینا یوکسک تعلیم مرکزی) طلبه‌لری تهران دانشگا ه‌لاری طلبه‌لرینین میتینگی ایله هم‌رای اولدوقلارینی اعلامیه واسطه‌سیله بیلدیرمیشلر، اولاردا اؤز درین نفرتلرینی اثرمنی اشغالجیلارینا جا تدریبه حربی عملیاتین دایاندیریلما سینی و اثرمنیستان قوه‌لرینین اولکسی سرحدلره گئری چکیلمه‌سینی ایسته‌میشلر.

اثرمنی تجا وزونه قارشى عموم خلق نفرتی و اعتراضینی نظره آلاق " سلام " غزتینین خبر وئردیگی کیمی، شورای اسلامی مجلسینین ۱۵۰- دن جوخ نماینده‌سینین امضاسیله علنی اجلاسدا بیر یادداشت اوخوندو. اورادا اثرمنیستان حکومت باشجیلاریندان اؤز مسئله‌لرینی آذربایجان جمهوریتی ایله بین الخلق تشکیلاتلار و منطقه تشکیلاتلاری یولیه حل ائتمه‌لری ایسته‌نیلیر بو یادداشتین ضمنینده اثرمنیستان تجا وز- لری و آذربایجان جمهوریتی مسلمانلارینین قیرغینا معروض قالما لاری نظره آلیناراق، ایران اسلام جمهوریتی دؤولتیندن اثرمنیستان

مناسیبتلرینه بیئنی دن دقت یئتیریب آذربایجان جمهوریتینه اؤز مادی و معنوی یاردیمینی گؤجلندیرمه سی ایسته نیلمیشدیر .

"سلام" غزیتی قاراباغ حادثه لرینی آرادیدجیللیقلا تعقیب ائدییر . آذربایجان جمهوریتینین تهرانداکی سفیری نصیب نصیب زاده نین سؤن گؤنلرده بی بی سی رادیوسو ایله ائتدیگی مصاحبه سینی " ایران گره ک بیر داها آذربایجانلا اثرمنیستان آراسینداکی واسیطه جیلیگی باشان باشلا سین " باشلیغی ایله درج ائتمیش و تفسیرینین آخربیندا ایرانین منطقه ده صلح و امین - امانلیغین برپاسی اؤچون سعیلرینی مثبت قیمتلندیرمکله برابر ، بؤ حقتی ده علاوه اولاراق قید ائتمیشدیرکی ایکی جمهوریت آراسیندا مناقشه یه سؤن قویماق اؤچون تهراندا طرفلرین امضالادیقلا ری سند شوشا شهرینین اثرمنیلر طرفیندن اشغال اولونماسیله نتیجه سیز قالدی . بونونلا بیله یالنیز تهران آنلاشما سندی اساسیندا ، قیسا مدت اؤچون ده اولسا ، قره باغ بحرانیندا آتیش دا یان دیرلمیشدی .

اثرمنی اشغالچیلاری کلبه جره هجوم ائتدیکن سؤنرا بیرلشمیش ملت لر تشکیلاتی نین ته لکه سیزلیک شوراسی آذربایجان جمهوریتینین شکایتینه اساسا " ۸۲۲ نؤمره لی قراری ایله تجا ووزه سؤن قویسوب اثرمنی قوه لرینین بین الخلق سرحدلره کئری چکیلمه سینی طلب ائتمیشدیر . بونونلا بیله ، اثرمنی اشغالچیلاری بیر آددیم دا اولسون کئری چکیلمه میش ، تجا وزلرینی هله ده داوام ائتدیریر ، دینج اهلینی کؤتله وی شکیلده قیریب کندلری بیترله یکمان اتمکده ، آذربایجانین شروتلرینی غارت ائدیپ داشیماقدا دیرلر .

اثرمنی قاتیللری همیشه اؤز جنایتلرینی اؤرت - با س دیر ائتمک اوچون عالمه جار چکیب اؤزلرینی مظلوم گؤستمک ایسته لر . جنایتکار داشناق حزبینین ملتجیلیک و قاصیلیق احوال - روحیه سینی اثرمنی خلقی ایچینده یایماق مقصدیله هر ایل ۲۵ آوریل گونونده نوما ییشه چیخیب عثمائی دولتی طرفیندن اثرمنی قیرغینینی یاد ائدییر و اؤزلرینین مظلوم اولدوغونو ادعا ائدیرلر . اونلارین خوجالیسی دا ، شوشادا ، کلبه جرده کی جنایتلری نجه "مظلوم" اولدوقلارینی بؤتون دؤنیایا گؤستردی . بوجه تدن "سلام" غزیتینده "مظلوم ارمنیلر" عنوانسی بیر یازی اولدوقجا ماراقلی دیر ، بومقاله ده اثرمنیلرین بیرینجی

دونييا ساواشيندا آذربايجاندا و توركيهده توره تدبىكلرى جنايتلره اشاره اولونور و ۲۵ آوريل قيرغيني نين سببلرى گؤستريلير. مقاله مؤلفى يازير: "اروميه شهرينده دايره لر شكلينده دئشيكلىرى اولان بير ديوار وار، بو ديوار او زامان اثرمنيلرين ا روميهده ائله ديكلى دهشتلى جنايتلرين جانلى سندی دير. اولار مسلمانلارين باشلاريني بو دئشيكلردن كئچيريب بويونلارينا زنجير سالير و چكيب باشلاريني بدنلريندن آييريرديلر"

اثرمنى داشناق حزبى اوزگه تورپاقلاريني اودماقدا چوخ حريص دير، اولارلى اله كئچيرمك اوجون هئچ بير زدالتدن چكينمير. بيز بو گون گرهك اثرمنيستانين مسلمان تورپاقلارينا تجاوزونه آييق گؤزله باخاق و اولاردين بويوك اثرمنيستان خولياسى اؤغرونداكى آزينليقلارينا مانع اولماقلا تاريخين تكرار اولونماسينا يول وئرميهك. داشناق حزبى نين بويوك اثرمنيستان روياسى بيزيم مملكتين ده چوخلو بولگه لرينه عايد ائديلير. بيز گرهك منطقهده ايكنجى اسراييلين يارانماسينا اجازه وئرميهك. طلبه لر اؤز ميتينگ لرينه بير سلسله نئجهده يئرينده فرياد قوپاريب دئشيرديلر:

"اثرمنى و يهودى بير سيككهنين ايكي اؤزودورلر!" (حسين وزيرى "سلام غزتي" ۲۰ ارديبهشت ۱۳۷۲).

○ قاراباغ باياتلاری

قاراباغ قلبی یانیر
وارلیغین ظالمیم دانیر
مین ایلیق تاریخینی
افسانه - ناغیل سانیر
آمان نه اولدو او باغ
کونلوموزه چوکدو داغ
داشناق الینده قالیب
اثللر پوردو قاراباغ
اونایا خیال باخیر
گوزومدن غضب شاخیر
شوشادا ظلم الیه
حقسیزجه قانلار آخیر
کلبهجر پالقیز قالیب
زیره سین دوشمن آلیب
کومکسیر اثللرینی
داشناقلار قاچیقین سالیب
قان قارداش یاتما او یان
دوشمن قارشیندا دایان
باش او جا اثلین او چون
هر بیر اود گلسمده یان
آنالار دئسین آغی
داغ چکمز بئله داغی
ارمنی داشناقلاری
داغیتدی قاراباغی
سوسوبدور کسگین دیلر

اوزانیب قانلی اللر
قاراباغ دیاریندان
دیده رگین اولوب اثللر
مظلوما آغلیان یوخ
ظالمی داغلیان یوخ
خان کندی قان ایچینده
یاراسین باغلیان یوخ
لاچینا خیال باخیر
نیسگیلی اورهک باخیر
یاردیمسیر، یاد الینده
گوزوندن قان یاش آخیر
قوچ ایگید وجدان ساتماز
جان و شره یوردون آتماز
قاراباغ گولمه یینجه
اثللریم راحت یاتماز
قاراباغین تایی یوخ
کمانی وار یایی یوخ
ظلم الیندهن باغیریر
هارایینا های یوخ
قان یاشیم آخما دایان
گوزلریم یاتما او یان
قاراباغ دیاریندا
بورد سالیب اورهک او یان
اوزون آیاقدان هاری
قانلی جاینقادان هاری

اشو بيبهسى اۆلدورن
قۇدوز قۇناققان ھاراي

ايستەرەم وطنىمى
بۆلبوللو گۆلشنىمى
دۇنمەرەم قاراباغدان
بيچسەر كفنىمى

دۆشمن گۆزو دۆلاچاق
آچان گۆلو سۇلاچاق
ايگيد يۇردو قاراباغ
يشنە بيزيم اۆلاچاق

تبريك و تشكر

نوروز ياپرامى مناسبتىلە خۇرماتلى دوستلاريمىز ەلى ميناڭى تبريكى
(آلمان - بون)، وچى گيوى (تهران)، شھرام ابوظالبى و بانسو
(تھران)، بھرام حق پرست - ائلچين (تبريز)، عباسعلى جوادى (آلمان
مونخين)، دكتور محسن فکرت، دكتور مقصود احباب (تبريز)، اسما عىل
جميلى (دانمارك) دان تبريك مکتوبلارى گۆندرميشلر. بيز دە اۆز
نوبەمىزدە درين تشكر و صميمى تبریکلريمىزى تقدیم ائديب يئنى
ايلدە جان ساغلىقى و اوغورلاريني آرزولاييريق و آيرى - آيرى مکتوب
يازابيلمەديگيمىزدن عذر ديلەييريك .

دكتور جواد هيئت

○ بېير محمد اُمْتى

نۇرىمان حسن زاده دىن

قۇندا قدا بېير مُسلمان ،
آذرى تورك بالاسى ،
يارىمچىق قالدى ، گۆلوم ،
جالىنما دى لايلاسى .
يئللىنمىدى بئشىكى ،
ياندى كۆنول دونياسى ،
تبسمى ، گۆلوشى ،
قىفيليشى . . . ها مېسى .
دۇنيا خېر تۇتما دى
نالە سىندن آنانىن .
ان اۇزاق سرحدى دېر
قازاخ آذربايجانىن .
طالعېنه باخ اۇنون
قسمتىنه باخ اۇنون ،
ملىت وطن يۇلوندا
هلاك اۇلان چاغانىن
اۇ قۇندا قدا دۇيۇشدو ،
اۇجاغى اۇدلو سنگر ،
تۇنقالدا ياندىرىلان ،
داھى لره برابر .
شھيدلره برابر .
ياشا منىم ملتىم ،
حياتىم ، حىثىتىم ،
سن بەلكدن ، بئشىكدن
تھلكەسن ، اى وطن .

ارمنى لر ايگى آيلىق اوشاغى ، قازاخ دا آناسى ايله برابر اوستلر -
بىنە بنزىن تۆكوب ياندىر مىشدىلار .

گۆروش دۆم آراز ايله

۱۳۷۰ - جى ايلين مرداد آيىندا نخجوان سفرىمده شاه بوز رايونوندا بىر خاطيره لى گۆروشده شىمالى آذربايجانين گۆركملى آدلى سانلى شاعىرى محمد آراز دان رسمى گۆروشوم اولدو. بو گۆروشده اشتراك ائدئىلر باكى دان گۆركملى يازىچىسى و شرق شناسى سهراب طاهر ، نخجوان تلويزيونونون ايندىكى صدرى اولان گۆركملى شاعىرى هلمان حبيب اولغونوندا ن عبا رتيدىلر .

" محمد آراز "نى خستىلىك ياتا غيندا ن قالدىريب دوغوم يىئرى اولان نورس كندىنه گتيرمىشدىلر .

بو گۆروش نخجوان تلويزيونوندا قىرل لىنتيا چىكىلىب و بىرنئچه دفعه تلويزيونوندا وئرىلىشه قۇيولوب .

سؤنرا بو شعرى يازىب " سؤدا عليوا " واسيطه سيله محمد آراز - ا گؤندردىم . ايندى بو شعرى وارلىغىن اولخوجولارينا چا تديرم - ا ايسته بىرهم .

غم چكمه ياد ائدر سنى جانانه نازىلن
چك نازىنى اول نازلى يارين سوزو " ساز " يلن
شمع فراقه وور اولدو يانسىن سراى دل
ياندير سراى سینهنى سوز و گدازيلن
هجرانه صبر ائله دايان ايدل داربخما دوز
وصلين چاغى چاتار گلى يارون " جهاز " يلن
ياريله خلوت ايسته سن اغياريدن ساقين
قان دسته مازى آل گينه شوق نمازيلن
" شور " ونشور عشقيله نشر ائت شاعىرى
سوز و گداز سینهنى آج بىر " مجاز " يلن
هر بند بند " ناي " دلیم هجر ياریده
خوشدور " سمالره " اولالا " شاهناز " يلن
صبريم توكندى ساقى مى آتئين گتير
آت جامى مى گتير منه رطل و گرازيلن
مست ائيله يار گلنده آتيم منلىكى چوله

بىردم دوشوم اياقىنە يارىن نيازىلن
 لىلاج عشقە مندە اۇدودوم قمارىمى
 عاقل اولان قمار ائلەمز پاكبازىلن
 " مۇرابى " چال " سەتارە "، " مۇرب " نىگار را دى
 آنسىن كى باغلىام او مە " دلغراز " يلن
 گۆز ياشلاريم او رەك قانىدىر قاينا بىر داشىر
 چوخ سۆز وارىمدى سىنەدە چۇشقون " آراز " يلن (۱)
 مجنون ائىدىدى " سئودا " (۲) (۳) سالمىش چۆلە منى
 اولفت وارىمدى " لىلى " زولف درازىلن
 پىمان " گلستا نىلە " (۴) " ائلنارى " (۵) آتمىشام
 پىمان سىنىدى قول بوئونا م " قافقاز " يلن
 بىر عۆمر يارى دىنلەدىم اوچدوم ديارىنە
 واخت اولدو من گۇرودوم او " محمد آراز " يلن
 آلقىشلايب " سلاطينى " (۶) الدە قلم " نبى " (۸)
 محمود اولوبدى " خزرى " (۹) دانىشىدى ايازىلن
 دوشمان آچىبىدىر ال توكورو قارداشىم قانين
 بايقوشدا يوغ توان دؤيوشە شاھبازىلن
 سالدى " شافاق " (۱۰) وفا ايشىغىن خستە گۆزلرە
 آلدىم شفاى دىدەمى شوق جوازىلن
 بىر عۆمر درد هجرىنە طاقتا ئىدىب " رضا "
 قاف وفادە ھەمد او لوب دلغرازىلن

- ايضاح : دىرناق ايجىندەكى آدلار موسيقى آدلارى دىر .
 ۲- ۹۰۸،۰۷ معلم نبى خزرى منە اؤز سلاطين آدلى شعر كتابىنى
 اتخافا ئىدىب دىر .
 ۳- ۱۰ شافاق خانىم پىرسور تا مىلاشق
 ۴- ۱۵،۳،۰۲ - باكى لىكران يازىچى شاغرلىرىندن عبارتدىر .
 ۲- سئودا علىبوا لىكران غزتەسىنىن خصوصى مۇبىرى
 ۳- لىلى علىبوا ادبىيات دوكتورو
 ۵- ائلنارە بوزونالى باكى تلویزیونونون امكداشى وشا غيرلىرى
 مجمعی نین شاعرى .

● پروفیسور عباس زامانوف وفات اشدی

آذربایجان جمهوریتی علملر آکادمیاسینین مخبر عضوی، فیلولوژی علملر دوکتورو پروفیسور عباس زامانوف - ون وفاتی یالنیز آذربایجان جمهوریتی اوچون دگیل، جنوب ادبیاتی اوچون ده آغیر ایتمگی دیر. عباس زامانوف ادبیاتی تیمیزی دقتله ایزلهیر، الینه کئچن آنا دیللی غزت، مجموعه، کتاب حقینده مطبوعا تدا رأی یا زماغی اؤز ملی بورجو ساریاردی. جنوبدا اولماسادا، جنوب قلم صاحبیری نین دئمکا اولاراهمی - سینی تانییر، چوخلاری ایله یازیشار، دگرلی مطحتلری و تشویقلری ایله ادبیاتی تیمیزین دیرچلمه سینه، چیچکلنمه سینه یاردیمینلی اسیرگه مزدی .

تعلیم و تربیه فعالیتتی ایله یاناشی، میرزا علی اکبر صاحب حقینده تدقیقلری گئنیش شهرت قازانمیش، بیر نئجه دیله، او جمله دن فارس دیلینه ترجمه اولونوب ایراندا نشر ائدیلمیشدیر. " هوپ هوپ نامه " نین، جلیل محمدقلیزاده - نین سئچیلیمیش اثرلری، نریمان نریمانوفون اثرلری، حسین جاویدین، واقفین، ذاکرین، عاشیق علسگرین و باشقا کلاسیکلرین الفبا میزدا نشری، " جنوبدان سسلر " سلسله مقاله لری، حمیده خانیم جوانشیر - ین میرزه جلیل حقینده خاطرهلری نین ترجمه سی و نشری عباس زامانوف - ون آدیله باغلیدیر. مرحومون مجموعه میزله امکداشلیغی دا " وارلیق " ین اوخوجولارینا بللی دیر. " وارلیق " ین تحریریه هیئتی عالیم دوستوموز و امکداشیمییز پروفیسور عباس زامانوف - ون وفاتی مناسبتیله اونون عائله سیبه، دوستلارینا و ادبیاتی تیمیزی سئونلره درین حزنله باش سا غلیفی و ثریر عزیز خاطرهلرینی سئوگی و نیسگیله یاد ائدیر.

" وارلیق " ین تحریریه هیئتی

كنجە دۇيولن قايىلار
"ايكىنجى حصە"

○ شكىل ۱۰

اۇزاقدان خىزىن سى گلىر .

خىزى - آنا ، آنا ...

مهرى آنا - نه وار خىزى ، باشىنا دۇنوم ؟

خىزى - آنا اۇ بۇلوددان گۇزوم سۇ اىچمىر .

مهرى آنا - نىچەكى ؟

خىزى - دا غلاردان قالخان بۇلوددور ، توفان اۇلاچاق .

مهرى آنا - دۇغرو دىمىرسىن ، بالالا ، بۇلود دا غلارىن باشىندا ن قىورىلا

قىورىلا گلىر .

(گۇى گورولدا بىر)

خىزى - آى آنا ، آدام اىنانا بىلمىزدىكى ، بۇتمىز ، ماوى گۇيه بىردن -

بىره قارا بۇلود گلهچك .

مهرى آنا - قارا بۇلودلار باشىمىزىن اوستوندىن ال چكىر ...

خىزى - اۇدور اى ، بۇلود گىتىدىكجه بۇيويور . بىتدى باشلى اۇداهايا

اۇخشا بىر . گۇر نىچە آجىب آغزىنى . من بىتله عجايب اۇداها نى آنجاق

ناغىللاردا ائشىتمىشم . گۇر نىچە آياغى وار . (توفان باشلايىر .

آنا واۇغول بىر - بىرىنه قىسىلير چارشا بىن آلتىندا) .

مهرى آنا - سىنن گۇردويون اۇداها او قدهر ده قۇرخولو دكىل ،

بالا . حياتدا اۇ قدهر ايكى آياقلى اۇداها لار واركى ، ...

ايشىق سۇنور .

○ شكىل ۱۱

ايرى كابينىت ، كاتىب وكرىموف ، كاتىب تلفون دستهگىنى گۇتوروب

مسكوا ايله دانىشىر :

كاتىب - پۇينال ، بىرىمىم مئرى . اۇچىتىم . (دستهگى يىرىنه قۇيور .) من

منه دىمىرسىنكى ، من غدارام . مسكوا ايسه منى يوموشا قلىقدا اتهام

اشدیر .

كريموف - بۇ، غدارلىق دىگىل، غدارلىقدا ن بتردىر . سىز آذربايجاندا
ظلقين باشىندا تۇرۇپ اكىرسىنىز . مسكوا نىن قارشىسىندا ايسىــــ
قۇرخوب تىترەيىرسىنىز .

كاتب - من هئىچ كىمدىن ، هئىچ ندىن قۇرخما مېشام .
كريموف - سىز ملىتىن ان ناموسلو ، ان دىانتلى اۇغوللارنى محــــ
اشتمكلە ملىتى اۇلومە سۇروكلەيىرسىنىز . سىز كۇلەر ، مطيعلر سلطنتى
ياراتماق اىستەيىرسىنىز . يالئاقلار ، قۇرخاقلار ، بلى - بلى دىئەنلەر
تاختا بىتى كىمى چوخالىب آرتاندا بلكە ملت اۇز بۇيوكلويونو ،
اۇجالىغىنى اۇنودا بىلدى ، اۇز بۇيوكلويونو اۇنودان ملت لــــ
باجارماق چۇخ آسان دىر .

كاتب - ياهو ، سىن بىلەمتفكر اولدوغونو من بىلمىردىم .

(بركدن گۇلور)

كريموف - ملىتىن تارىخى يادداشنى اىلدىنن الماق مطيعلىگــــ
گىدىن ان قىسا يۇلدور .

كاتب - هە ، دانىش ، عادتا" اعدام قاباغى مقصرلرە دانىشمــــ
قاداغان اشدىلمىر .

كريموف - ساغ اولون ، ياخشى كى ، هئىچ اولماسا اعدام قاباغى منە
سۇز آزادلىغى وئىرسىنىز . اۇندا قۇى سۇزومو دىئىم .

قىزىل صاف اولماسا بۇرونج گۇرونور

بۇغازدان آسىرلار حقىن سۇزونو

بىلىرسن نەقدەر گۇلونج گۇرونور

شېرە بنزەدندە پىشىك اۇزونو .

كاتب - نۇ ، تى قاد ناستوياشى ، ياتىبىا زاستاولو مولجاتى .

ايشىق سۇنور .

شكىل ۱۲

(زىرمىولى مظفرى اىچرى سالير)

مظفر - داغىلاسان دۇنيا ، سن منىم كندىمدە نەزهرلى ايســــ
بىتتىرمىسن ؟

ولى - پروكورولارا سىغىناندا بىلمىردىن بىلە اولاجاق ؟

مظفر - اول كى ، ساتقىنلىقلا چۇرك بىئىرسن .

ولى - بۇ، ساقىنلىق دىگىل، ئادى شىرىنوفون سادەجە اولاراق وطنىنى
خدمىتى دىر .

مظفر- ناكىشى دە كىشى كىمى گۇرونمكا ايستەيىر .

ولى - بۇرا باخ، اۇزونو يىغىشىدىر، ايندى مستنطيق گلەجك. اۇندا
كۇرەرسن .

مظفر- منى مستنطيقلە قۇرخوتما، تىمىز آداما لىكە وورماق اۇقۇدەر
دە آسان ايش دىگىل .

ولى - تقصيرين اولما سايدى بۇرادا نە گزىردىن، آى يازىق .

مظفر- سنى بۇغارام، اجلاف .

(جومور اۆستونە، صفر حربى گىشىمدە ايجرى داخل اولوب ولىنىسى
مظفرين اليندن آلير) .

صفر- سلام، آدى شىرىنوف .

مظفر- بىيى، صفر، خوش گۇردوك سنى، بۇنە اۆيوندور؟

صفر- اۆيون باغدا قورتارى . سۇنرادا اسما عىللى دا .

مظفر- يازىق خالا اۆغلوم، سەنە گۇر نىچە اينانيب .

صفر- بۇ اينامى قازانماغى با جارماق لازىمدۇر .

مظفر- آلچا قلىقلا؟

صفر- دانىش، دانىش... بىرآزدا ن سوسارسان .

مظفر- يىدىگىن چۇرەك، گۇزوندىن گلسىن .

صفر- چۇرەگى آدامىن باشىنا وورمازلار .

مظفر- بلى، آدامىن - سنى كىمى رىاكارىن يۇخ .

صفر- بسدىر، باشىندا ن بۇيوك دانىشىدىن .

مظفر- منىم تقصيرىم نەدىر، صفر؟

صفر- ھە، بىلە دانىش، صحبتىمىز توتسون، بىزىم قانلار وقوربانلار

باھاسىنا قۇروب ياراتدىغىمىز جمعىتە زىان وورماق، خلق دوشمنلىرىلە

اۇتوروب دورماق جنايت دىر. قولچوماق داي كىملىرلە اۇتوروب-دورار؟

مظفر- نىچە يىغىنى قولچوماق؟ من بۇتون وار دۇلتىمى چوخسندان

كۇلخوزون حسابىنا كىچىر مىشم .

صفر- اپلىك باغىشدا ائلەدىر، اصليندە ايسە سن كا پىتالىست شعورلو

آدامسان .

مظفر- من سنىن بىھتانلارنىنى قبول ائلەمىرم .

مفر- اولاً من سنين اۆچون "سن" يۇغ، "سيزم". اۆكى قالدى سنين راضى
اۆلوب اۆلما ما غينا بۇ، كىچىك مسئله دير. ولى، يۆلدا شلارين اۆنسون
حقينده وئردىكلرى ايضا حاتلارى اۆخو.

(ولى بىر وراق جىخارىب اۆخويور)

ولى - مظفرين ائويبندهن بئش توفنگ چىخىب .

مفر- بونا نهدئيه بىلرسن ؟

مظفر- بۇ تولا اۆغلو تولا هاميسىنى اۆزوندىن اويدورور .

ولى - كولخوز تارلاسىنا اۆد وورماق ايسته يىب .

مظفر- آده، بۇ نه دانىشىر ؟

ولى - داشيدىغى نفتين يارىسىنى كئارا ساتيرمىش .

مظفر- يالان، آخ يالان .

ولى - ائل آراسيندا شىبهه لى سۆزلر دانىشىرمىش . "دۆرد گۆزلىر"

حقينده شايعلره بلى، بلى دئىيرمىش .

ايشىق سۆنور .

شكىل ۱۳ (كا تبين كا بىنئىتى)

كرىموف - سيز جىرتدانلار سلالهسى يارادىرسىنىزكى، اۆزونوز نهنىگ
گۆرونه سىنىز. دئىك اۆلاركى، سيز بونون عهدە سىندن چۆخ موفقىتلىق
كلمىسىنىز .

كاتب - ائشيت وطنداش كرىموف، پارتيا يا سۆخولموش ۳۰۰ مين سىزىن
كىمىلرى محواتىمك منىم اۆچون ۳۰۰ مين ماناتى خرىله مكدن آمان دىر.
كرىموف - كۆمونىستىن قىيامتى نه اوجوز اۆلدو؟ بىرى بىر ماناتا.
كاتب - بلى، گۆرورسن، مۆزدور خلق دوشمنى، منى سايىمىردىن . من
اۆز يىشىمدەيم. سن ده لايىق اۆلدوغون بئىرده. بلكه يالواراسان ،
باغىشلايم سنى؟

كرىموف - هئچ واخت .

كاتب - بلكه سۇ وئرىم؟ سنه يازىغىم گلير .

كرىموف - ان يازىق، ان زاواللى سىزسىنىز. سىز اۆزونوزده ائله
مطبع بىركۆله سىنىز مسكوانىن قاباغىندا .

كاتب - ياخشى، ياخشى . . . دئى گۆرورسن اۆ گۆزەل - گۆچك زۇهره
خانىمى كىمه تاپشىرىب گئدىرسن اۆ دۆنيا يا ؟

كرىموف - من اؤنا اينانيرام .

كاتب - گۆزەل قادىن دىر، حئىيفكى قلىبىنى سنين كىمى ابلىسه

وئىرىپ، آما او واخت منى بگنمەدى .
 كرىموف - سنى قادين يۇخ، ھىچ شىطاندا بگنمز .
 كاتىب - سۇس (بىرشىللە وورور) كرىموف، سىنىن كىمى خلىق دوشمنلىرىنى
 جىماتىن گۇزۇ قارشىسىندا داراغا جىندا ناسماق لازىمدىر...
 ايشىق سۇنور .

شكىل ۱۴ (زىرمى)

مظفر - بىلىن كى، اۋلكە اۋز باشىنا دگىل . سىز اۋلەسىنىز دۆز
 اوچارام مسكووايا رھبىر يانىنا .
 صفر - رھبىر ائلەسنى گۇزلەپپىر . تلەس (گۇلوش) بۇاتھا ملار بىس دگىل
 سىنىن اوچون ؟

مظفر - بسدىر، منە شر آتدىنىز . اللەھىنىز اولسون .
 صفر - سۇزومە قولاق آس . بۇ كاغىذا قول چك .
 مظفر - نە: قول ؟ نە كاغىذا؟ ھىچ نەيە قول چكن دگىلم .
 (صفر ولىپە اشارە اندىر . ولى ياخىنلاشىپ غفىلدىن اونا بىر يومروق
 ووروب آشىرىر . مظفر قالخماق اىستەپپىر . او بىرى طرفدىن صفرى -
 يومروغو ھا وادا گۇرونور) .

صفر - قول چك ، سۇنرا رد اول خارابانا .
 مظفر - اوردا يازىلانلار ھامىسى بەھتاندىر .
 صفر - قول چك .
 ولى - قول چك ، جانىن قۇرتارسىن .
 مظفر - آى اجلافلار ، ھىچ اولماسا منىم ياشىما خۇرمتا ئىدەيدىنىز .
 ولى - (اونا بىر يومروق دا وورور) سىن دە بىزە خۇرمت قۇي ، يۇخسا
 بۇ زىرمى دە جانىن چىخا جاق .
 صفر - سىن تىز بۇكاغىذا قول چكەلىس . ائشىدىرسىنى ، تىز قول چك .
 بىرآزدان من معلومات وئرمەلىيم .

(ولى و صفر اۋنو بىئە دۇيورلر . آرادا سىلر ائشىدىلىپىر . "قول چك" ،
 "قول چك" . اللرىنى توتوب گۇجلە كاغىذا قول چكدىرىلر .)
 ايشىق سۇنور .

شكىل ۱۵

مھرى آنا - مظفر ، اسرافىل ، خالا اوغلو م گۇرەسنى او گىئەدەر - گلمز
 بۇلدىن قايدا جاقىمى؟ الھى . . . گلدىن على اكبر؟ بىلىپىم ، يىئ - رە

اشنمك سنین اۆچون چتین دیر. سنین روحون ماوی گۆیلردە پروا زان دیر. سن منیم تورپاق اۆستە دایا غیمسان. منە اۆلدوزلاردان بۆیونبا غمی کتیرمیسین؟ اۆ اۆلدوزتک یانار نورونا قوربان، گۆرورسن گۆنــــش یۇرغون – یۇرغون اوفوقە دۇغرواگیلیر، اوا ییندی انسانا داها یاخین، داها محرم گۆرونور.

(ایشیق دایرەسی اۇزاقلاشیر.)

منی تک – تنها قۇیوب هارا گئدیرسن، علی اکبر؟ سن بیلیرسن، من آخسامین گلیشینى شومیرم. آخسام اۇزویلە سۇیوقلوق، کدر گتیریر. کاش آخساملار اولما یایدی ... علی اکبر، گئتمە، گئتمە دایان.

هارا گئدیر دۇنیا، هارا؟
نییه ایشیق آرخاسینجا قارا نلیقلار
سۇرونور قارابا قارا؟
سانیرسان کی، سحرلری
آددیم – آددیم قۇور گئجە.
اۇنونچون کی، سحرلردن
کاشنا تدا قۇرخور گئجە.
الی قانلی انسانلارین اۇزلری دە
طالعلرین گئجەسی دیر
ائله کی گۆنش دۇغدو
اۇ، دۇنیا دان کئجەسی دیر.
(ایشیق دایرەسی یۇخا چیخیر)
گئتمە، علی اکبر گئتمە.

ایشیق سۇنور.

شکیل ۱۶

(حسین الیندە اۇن کیسەسی درماندان قاییدیر. ولی اۇنــــون قبا غینی کسیر)

ولی – سلام... بیر آیق ساخلا گۆرەک... اۇنو اۇزون نییه آپا ریسو – سان، بس آتین هانی؟

حسین – بیرهفته قابق فاشقا اۆلدو...

ولی حئیف، کند دە اۆ آتین تایی – برابر یۇخ ایدی. آلا گۆزلری واردی.

حسین – آتام توتولان گۆندن، حئیوان باشلادی خفت ائله مگــــه .
یشمکدن – ایچمکدن قالدی. ائله دوروب ملون – ملون باخیردی. سۇنرا
دا باشینی قۇیدو آتامین قامچیسى اۆستدە، بئله جە دە جان وئردی.
ولی – ایشه باخ ای ...

حسین - واللہ ، آتلار دا آدا ملاردا ن صداقتلی دیر .
ولی - یوخ ، ائله دئمه ، حسین .
حسین - نئجه دئمه ییم ، قاپیلار واختسیز دؤیولنده بئله اولاردا .
ولی - آنجا ق خلق دوشمنلری نین قاپیمی دؤیولور .
حسین - غریبه آدامان ای ... نئجه یعنی ، منیم آتام فهله بابا
خلق دوشمنی دیر . نه وار ، نه وار ایش بیلیمیشک . اجلاسدا هامی رهبره ال
چالاندا او دوروب چیغیب با بیرا ، هه ، نولسون . بلکه کیشی نین قارنسی
آغریبیرمیش ؟
ولی - بلکه سهوا آ پاریبیلار ؟ بلکه شبهه لی بیر قوهومونوز وار ، هر
شیئی آیدینلاشدیریب یورا خا رلار .
حسین - نه دانیشیرسان ؟ نه یی آیدینلاشدیرا جا قلار ؟ فهله بابا نین
قوهومودا فهله اولاردا .
ولی - مظفر کیشی سنین نه یین دیر ؟
حسین - مظفر ؟
ولی - هه ، خزرین دا بیسی .
حسین - نولسون ، قوهومودور . او دا فهله دیر ده . آرا بایلا نؤیوت
دا شیما قدان بئلی بؤکولوب . او ندان دوشمن اولار ؟
ولی - خزر قوهوموندور . آتا توتدوغو ایشلره باخ .
حسین - نولوب کی ؟
(حسین کیسه نی قالدیریب آتیر چیگنینه)
ولی - دئمک ایسته ییرم ، آما .. سن ایندی ائوین کیشی سی سن ، حسین .
ائوین هر دردری سنین چیگنینده دیر . عینی زاماندا اونون عصمتی ،
تمیزلیگی ده .
حسین - نولوب کی ، بیزیم ائوین تمیزلیگی نه ؟ نه سفئله بیر سن ؟
(کیسه نی چیگنیندن بیتره قویور) .
ولی - سن عصی لشمه . بیر شعر گؤستریم ، اوخو .
حسین - نه شعر ؟
ولی - باخ ، بو (جیبیندن چیخا ریر) عشقنا مه .. شعر له ، اوخو ، گؤر خزر
نه یازیر بورد .
حسین - من بوالفبانی اوخویا بیلیمیرم . روس الفبای سی دیر . الفبانی
گؤنده دگیشیر سینیز ، آخی نئجه اوخویا ق .

ولى - اۇندا قۇي من اۇخويوم شعرى، شعرى اۇخويور، اۇلا، اۇنسو
دئىيمكى مصراعلارىن باش حرفىنى يوخايدان آشاغى اۇخوياندا "اسمر"
چىخىر

حسین - نئجه يەنى اسمر چىخىر؟

ولى - اسمر اۇخونوردا .

حسین - نئجه - نئجه ؟

ولى - مصراع - مصراع ، آلت - آلتا .

حسین - منىم باجىمىن آدىنى چكىر اۇ؟

ولى - حزلەنمە . من ايستەدىكىن دئىيرم .

حسین - سن تۆلكوسن ، خزر دە چاققال ، ايكىنيزىن دە جانى منىم
اليمدە چىخاچاق .

ولى - منىم نە گۇناھىم ، حسین ؟

حسین - سنىن گۇناھىن اۇ دوركى ، اۇز دئىيىكلىن اۇلان قىزىسىن
تەمبونو چكىمىرسن . غىرتىن واردى ، جوابىنى وشەيدىن دە ، آي بى غىرتە
ولى - منى تحقىر ائلەمە ، گۇجون چاتىر ، گىت خزرلە حق حساب چك .

حسین - اۇ خزرىن درسىنى وشرمك منە بورج اۇلسون .

(گىئدەركن ولى اۇنون بىردە قابا غىنى كسىر)

ولى - ھلە چۇلدە دە بىر بىئردە . گۇرەن اۇلوب ...

حسین - سن دە داھا آغ ائلەمە .

ولى - خزر سامان آلتىندان سۇ بىئرىدەندىر . من ھلە اۇزوم چوخ
شئى آغا تمىرام ، مقامى گلەچك .

حسین - ائلە مقامى گلىب دە ، آي ناكىشى .

ولى - بىر آزدان ، حرصىن سۇيوسون .

حسین - بوراخ منى ، سنە دئىيرم ، بوراخ منى .

ولى - يۇخ ، بوراخمارام ...

(حسین اۇنون اليندن چىخىر ولى غرورلا اۇنون دالينجا باخىر .)

ايندى كىسەنى من آپارىم ؟

ايشىق سۇنور .

شكىل ۱۷

حسین خزرى سلەير . اسمر حس اۇلونوركى قارداشىنى گۇدور ...

حسین - خزر ، خزى .

مهری آنا - آی بالا، حسین، خزر یازی یازیر، اگر واجیب ایشین وارسا
چا غیریم .

حسین - واجیب اولما سایدی، گلمز دیم .

مهری آنا - گل ائوه، منده سیزه چای دمله ییم، آنا ن دا بیزده دیر .

حسین - یوڭ، چای واختی دگیل، چا غیر گوروم .

مهری آنا - ائوه گلکمک ایسته میرسنسه، بۇدقیقه چا غیریم .

(مهری آنا ایچری کئچیر، هیجان ایچینده پوسقودا دایانان اسمری

گوروروک، خزر ائودن چیخیر .)

خزر - خوش گوردوک، حسین ...

حسین - کئچهک دالانین تینینه .

خزر - همیشه گلیب - گئدن آدام دگیلسن؟ نییه ائوه گل میرسن؟

حسین - گل میشم، آما سهو ائله میشم .

خزر - من سنی باشا دؤشه بیلمیرم .

حسین - منیم سنینله اوزون - اوزادی دانیشماغا حالیم یوڭدور .

آده، خزر کئنده قیز تاپمادین ساتاشماغا؟ بۇ طرفه گل گوروم .

(خزر اونا یاخینلاشان کیمی حسینین ایری، گوبود الی گویه قالخیر .

خزر باشینی اگیر، ضربه بویونونا دگیر .)

آده، سن نه کاره سن کی، منیم باجیما عشق اعلان ائله یه سن؟

خزر - بۇ سؤز لری سنه اجلاف ولی دئییب؟ تفو اونون اوزونه .

حسین - من بۇ پایا غی بۇش یئره گزدیریرم؟ باخ بۇ اللریملسه

یوڭا زینی اۆزه رم .

خزر - حسین، سن منه قولاق آس .

حسین - آده دانیشماغا دیلین ده وار؟ ستین ده باشینی اۆزه جگم،

اسمرین ده .

خزر - اسمرین هئچ بیر تقصیری یوڭدور، اونونلا ایشین اولما سین .

(اسمرجلد قاچاراق گؤزدن ایتیر .)

حسین - آده ای، اۆز باجیم دیر، اوزوم بیله رم، ایسته رم لاپ کئندی -

اورتا سیندا دؤغرایارام .

خزر - حسین، سن یامان عصبی سن، ساکیت اول، عا غیللی - باشلی

صحبت ائدهک .

حسین - منیم صحبتیم سنینله آنجاق بۇ جور اولما بیلر . باخ .

(جیبیندن بېر بېچا ق چىخارېر .)
 خزر- سىلاھسىز آداما ال قالدېرماق ...
 حسين - آداما ، ھە... سن نامردىن ، آل گۇروم .
 (بېچا ق يىثرە سانجىلىر .)
 سن بېچا قلا من بومروقلا .
 خزر - من سىنلە ووروشماق ايستەمېرم .
 حسين - قۇرغا غېن بېرى قۇرغا ق ... قۇرو اۇزونو...
 (بېچا غى يىثرىدىن گۇتورور ، خزر حرىكتا ئىتمىر . سسە- كۆيە مېرى آنا و
 نىسە آرواد گلىر .)
 مېرى آنا - ال ساخلا ، حسين .
 حسين - (خزرە) آنانا ما ز اۆستەيمىش . قۇى حق - حاسا بېمىمىز
 قالسىن سۇنرا يا .
 نىسە آرواد- ھانسى حق - حساب ؟ اۇن سوزدا ارلر ، اۇغوللار بېر-بېر
 يۇخ اۇلوب گىدىر . سن دە قىرغىن سالىرسان ؟
 (نىسە غضبىندىن آغلايىر .)
 مېرى آنا - سن خزرە بېچا ق چكىرسن ، حسين ؟ اۇنون آتاسى واختسىز
 اۇلوب ، سنىن آتانى توتوبلار . دۇنيا بېر- بېرىنە قارىشىب . ھرد
 اۇستوندىن درد گلىر . سىز بىللە بېر گۆندە جان دىيىب جان ائشىتمەلىسىز .
 نىسە آروادىن بالاسى نە اۆچون منىم بالامى اۇلدورمىك ايستەيىر ؟ يارب
 اۇزون كۇمك اۇل .
 نىسە آرواد- حسين ، نامرد اۇغول ، آخى بىز قۇھوموق ، دىيىرسن دوشمن
 اۇلاق ؟ آرادا قوپروق بولايانلار ئىن ايپىلە قويويا دۇشورسىن . اۇ
 قوپروق بۇلايانى من دەياخشى تانىرام ، سن دە .
 حسين - آخىردا اۇولى دە منىم الىمدە اۇلەجك .
 نىسە آرواد- سن منى مېرى آنانىن يانىندا خوار ائلەدىن .
 حسين - نەقدەر آتام قايىتما يىب ائوين كىشىسى منم .
 نىسە آرواد- آتان ائودە اۇلسايدى ، بۇغا زىنى اۆزەردى .
 حسين - كىندە ايندى ھامى منەبا خىب گۆلەجك . دىئەجكلىرىكى
 باجىسىنا ساتاشدىلار ، دىنمەدى . اۇندا ن سۇنرا ياشا بو كىندە گۇروم
 نىچە ياشا يىرسان .
 (حسين گىدىر . مېرى آنا نىسە آروادا ياخىنلاشېر)

مەرى ئانا - ساكىت اول ، نىمە .
 نىسە آرواد - بئله اوغوللارا عارا اولسون . بئوز اسمرقوربان اولسون
 بىر خزىرە . بوندا ن سونرا ھىچ بىلمىم ، آى مەرى سىننن او زونە نئجە
 يا خا جا غام ؟ اولسم يا خشى دىر .
 خىزىر - بۇ ولىنىن ايشى دىر ، سىن نىيە اولورسن ؟
 مەرى ئانا - آى نىسە ، بۇ ولىنىن اوشا قلىغى پىس دگىلدى ، آخسى ،
 بۇ يويوب نە اوچون بئله اولدو ؟
 نىسە آرواد - زما نە سىننن اوغلودور . او زو قارا اولسون .
 ايشىق سۇنور .

شكىل ۱۸

ايرى كا بىنئت . كا تب اللرىنى آرخا سىنا قۇيوب كا بىنئتدە كزىشىر
 زۇھرە استولدا اوتوروب او نا دقتله باخىر .
 كا تب - ايندى سىزىن دە طالعىنىز ، ارى نىزىندە طالعىنى اوز
 الينىزدە دىر .
 زۇھرە - سىز نىم طالعىمە يا نىرسىنىز ؟
 كا تب - بس نئجە ؟
 زۇھرە - سىز " خلق دوشمىنى " دىلا توتدو غونوز پروكورور كرىموفون دا
 طالعىنە يا نىرسىنىز ؟
 كا تب - گۇناھى واختىندا اعتراف ائتمك جزانى آنجا ق بۇنگوللە -
 شدىرە بىلر .
 زۇھرە - البتە اولان گۇناھى ، اولمايان گۇناھى بۇخ .
 كا تب - سىز كرىموفو گۇناھى سىز سا بىرسىنىز ؟
 زۇھرە - شېھ سىز ، اوچوخ غىرتلى ، نا مولى اوغلودور . رئسپوبلىكا دا
 قانون وقانوجولوغون ، عدالت و حقيقتىن غلبەسى اوچون الينن گلەنى
 ائتدى . لاكىن بۇ ، بعضىلرى نىن خوشونا گلەمدى . گۇرونور قانون نامىنە
 مستقل و سربست حرىك ائتمك اىستەينلرىن بىردە خۇرمتى بۇخ دور .
 ايندىكى شرايطدە ھىچ واخت دا اولمايا جاق . ايندى جمعىتە لىبىك
 دئىھنلر لازىمدىر . كرىموف ايسە بۇنو با جارمادى .
 كا تب - بۇخ ، سىز گۇزەل وكىل اولاي بىلردىنىز .
 زۇھرە - من ارىمدن چوخ عدالتى مدافىعە ائدىم . دئىسن ، يا زىق
 آنالارىن قىزلارىن نە تقصىرى واركى ، قاپىلار دالىندا قالىب ، ارلىرى ،

آتالاری قارداڭلاری اۆچون گۆز یا شی تۆكۈرلر. ھردن باشقالاری نین دا
اۆرەگینی نین سسینە قولاق آسین .

کاتب- سیز ایسە اۆرەگیمین سسینە قولاق آسیدینیز. اۇندا، آخی من
کاتب دگیل دیم. سیز کریموفو سئچدینیز .
زۇھرە- کریموف دا اۇندا رئسپوبلیکا پروکورورو دگیل دی، عادی
مستنطیق ایدی .

کاتب- قویون، اۇندا من سیزە بیرسراچیم. من کریموفو پرورکورور
تعیین ائدەندە ائلەبیلدیم کی، رحمە گلەجک سنینیز .
زۇھرە- ومن اریمە خیانت ائدەجگم؟ ھە؟
کاتب- خیانت چۇخ گۇرولتولو سۇزدور. عا غیल्ली - عا غیल्ली دۇشونون
یئئندە گئج دگیل سیز ارینیزی خلاص ائدەبیلرسینیز. اۆستەلیک
قیزینیزدا .

زۇھرە- سیز منی بۇ گۆندە خیانتە چا غیریرسینیز؟
کاتب- یۇخ، عا غیल्ली حرکتە .
زۇھرە - خیانت رسوا یچیلیق دیر .
کاتب- بس اوجوروما یووارلانماق نئجە؟
زۇھرە- عارینی - ناموسونو قۇرویانلار اۇجالیرلار .
کاتب- اۇجالانلارین باشی قیلینجا داھا تئز گلیر .
زۇھرە- اۇندا سیزداھا اۇجا دا دورموسونوز .
کاتب- بسدیر. گئدە بیلرسینیز .
زۇھرە - لاکین سیزدن بیرخواھیشم وار، دئشین، منە اریملە گۇروش
وئرسینلر .

کاتب- یاخشی، دئشەرم گۇروش وئرەرلر. گۇرورسونوز من یئئندە سیزدن
رحملی یم. (زۇھرە گئدە رکن) سیزین آدینیز زۇھرە دیر، دان اۇلدوزو...
من ایستردیم کی دان اۇلدوزو ھمیشە پارلاق نور ساچمین .
(زۇھرە گئدیر، کاتب زنگی باسیر، ما مور ایچری گیریر .)
کاتب- کریموفون عایلەسینی اورتا آسیا یا استراحتە گۇندەرمک
واختی چا تیب. بیولا سال، گئتسینلر .
ایشیق سۇنور .

شکیل ۱۹

محبس، پروکورورون اۆزو- گۆزو قان دیر. پالتاری پارچا - پارچا

جیریلیب، زۆھرە دەشت ایچینده داخل اولور.

زۆھرە - سلیم

سلیم- بۇسنن زۆھرە؟

زۆھرە- محکم اول عزیزیم.

سلیم- بۇ ظلمته سن نئجه گله بیلدین .

زۆھرە- من سنن یولوندا اولومه ده گئدهرم.

سلیم- من سنه اینانیرام زۆھرە، صنوبردن مۇغایات اول .

زۆھرە - من سنی حیاتیم قدهر سئویرم.

سلیم - آغلاما زۆھرە، (حربی چیلر یاخینلاشیب اولنلاری آییریـر).

آغلاما زۆھرە، قوی دوشمنلر سیزین گۆز یا شینیزی گۆرمه سینلر، هئـچ

واخت هئـچ واخت .

شکیل ۲۰

گئجه پارێ زوهره گیلین قاپیسی دؤیولور، یوخولو صنوبر آنا سینا

یاخینلاشیر .

صنوبر- گئجه نین بۇواختی کیم اولار؟

زۆھرە- قۇرخما، قیزیم .

صنوبر- قۇرخورام .

(قاپی دؤیولور)

آنا قاپینی آچما .

(زۆھرە قاپینی آچمالی اولور، ایچری آریق، اوزون اوغلان گلیر)

اوغلان - تئز ییغیشین، قاطارا گئجیکیر سینیز .

زۆھرە- بیزیم قاطاردا نه ایشیمیز وار؟

اوغلان - بۇدور وشیقہ، استراحتہ گئدیر سینیز .

زۆھرە- بۇ اولای بیلمز .

اوغلان - قازاخستاندا آیدینلاشدیپارلار، واخت یۇخدور، الدن ایتسی

اولسون... تئز .

زۆھرە - (اوغلانا) سنن بالان وار؟

اوغلان - مننه سئوال - زاد وئرمه یین، من بویوروق قولویام . دی،

تئز اولون گۆزله ییرم .

(صنوبر اولنلارین الیندن چیخیب ائوه قاچیر، آتاسی نین شکلی نیـ

قوجا غینا باسیر .)

اۇغلان - خلق دوشمىنىن شىكلىنى اۇزونوزله آپارماق اولماز .
 (آلىب شىكىلى تۇللار يير .)
 صنوبر - اۇ منىم آتامدير ، وئرىن آتامىن شىكىلىنى . (تىز قاچىب
 شىكىلى يىردن گۇتورور .)
 ايشىق سۇنور .

شكىل ۲۱

نيسه آرواد گىلدن ايكى نفر چىخىر . اسمر قاچا راق ائوه گلىر .
 اسمر - آي آنا ، حربى گىشىمدە گلن اۇ كىم ايدى ؟ ولى دەيا نىندا ؟
 نيسه آرواد - بىرىنجى دفعا ايدى گۇروردوم .
 اسمر - نە اىستە ييردى ؟
 نيسه آرواد - هئچ نە باشا دۆشمەدوم . چۇخ دومانلى دانىشىمىردى .
 حسين لە يامان ماراقلانيردى . دئىير ، اۇنونلا دۇستام .
 اسمر - جهنم اولسون ، ولى ايله گلىب ، ائله ولىنن تايى دىر .
 نيسه آرواد - ان چۇخ خزر بارەسىندە سۇرورودوم . . .
 اسمر - نە اۇچون ؟
 نيسه آرواد - نە بىلىم آي قىزىم ، ائله دئىيردى كى ، صحبتىمىزى هئچ
 كس بىلمەسەن . ولى دە تىكرار ائدىردى كى دولت آدامى دىر .
 اسمر - بئله گىتسە اۇ خىر آپارانلار كندى خارا با قۇيا جاقلار . . .
 نيسه آرواد - دۆز دئىيرسەن ، قىزىم . هر دامين باشىنا بىر بايقوش
 قۇنوب .
 اسمر - بۇ دىشتلى گۇنلرىن سۇنو اولاجاق ، آنا ؟
 نيسه آرواد - صبرا ئله ، قىزىم .
 اسمر - نە گىجەم وار ، نە گۇندوزوم . بۇخومدا هرشە چكىلىب .
 نيسه آرواد - يامان گۇنون عۇمرو آز اولار .
 اسمر - (آغلاي راق) واللا ، آنا ، ياشاماق اىستەمىرم
 نيسه آرواد - عىبلرىنى جىلۇولا ، قىزىم .
 اسمر - ولىنى گۇرەندە اليم گىجىشىر ، اۇنو بۇغماق اىستەمىرم . . .
 كند دەمنى بى آبىر ائلهدى .
 نيسه آرواد - اۇنون اجرىنى اۇزوم وئره جگم .
 اسمر - آنا ، من دۇنيانى پوچ و وفاسىز گۇروروم . . . اۇنا گۇرە . . .
 نيسه آرواد - نە ائتمك اىستەمىرسەن ؟

اسمر۔ بلکہ اجازہ و شرہ سن گئدیم با جیم گیلہ، شہرہ .
 نیسہ آرواد۔ اؤز دؤغما اٹویندہن ہارا گئدیرسن، آی بالاحسین لہ
 بیردہ دانیشا جاغام . قویما رام اؤخزرہ بارما غیلا دا توخونسون ،
 سنین آدین قالسین، آی ولی، ہئج نەدن بیر مغلته سالدی آرایا .
 اسمر۔ باغیشلا منی، آنا، کنددہ . داہا قالا بیلیمیرم...
 نیسہ آرواد۔ آت بؤدایشی اتکیندن، خزر سنی ایستہ بیر، انشالہ ہر
 شئی دؤزلہر . سیزین اؤچون بیرتؤی اٹلہزیک کی، گل گؤرہ سن .
 اسمر۔ توی نەدی، آی آنا... من یا شاماق ایستہ میرم، ایستہ میرم .
 نیسہ آرواد۔ اؤزونو الال .
 اسمر۔ بؤقدہر دە درد چکمک اولار، آی آنا ؟
 ایشیق سؤنور .

شکیل - ۲۲

واغزال، اسمر الیندہ چمدان خزرلہ اؤزلہ شیر .
 خزر۔ دئمہلی قرارین قطعی دیر؟
 اسمر۔ من داہا بؤ کنددہ قالابیلیمیرم، خزر، ہامی منہ پین گؤزلہ
 یا خیر .
 خزر۔ بؤسنہ اٹلہ گلیر...
 اسمر۔ یؤخ خزر... من آرتیق بؤیوک با جیملا دانیشمیشام، اؤ منسی
 گؤزلہ بیر .
 خزر۔ کندہ نہواخت گلہ چکسن ؟
 اسمر۔ سن داریخما، من قاپیدا جاغام...
 خزر۔ گؤزلہ یہ جگم، اسمر...
 اسمر۔ سن حسین دن اینجیمہ، اؤ یا خشی دؤستدو، اللہ اؤنو یولدان
 چیخارانا لعنت اٹلہ سین .
 خزر۔ من حسینی باشا دؤشوروم، اسمر .
 اسمر۔ ساغ اول خزر... قاطار گلدی، من گئدیم .
 خزر۔ شہرہ چاتان کیمی مکتوب یاز...
 اسمر۔ یازارام... ساغ اول...
 خزر۔ من سنی سئویرم اسمر... تئز قاییت . یولونو گؤزلہ یہ جگم...
 ایشیق سؤنور

شکیل ۲۳

(غنی معلم وحسین ولینی گودورلر .)

غنى - اۇ جلاڧ ايندىجە كىلمەلى دىر .
 حسين - پىچا غى سوخا جا غام قارنىنا .
 نىسە آرواد - (يا خىنلاشیر) سىز آللاه ، الینىزى ایت قانىنا بۇلاما پىن
 حسين - سن نىيە گلدین ، آی آنا ؟
 نىسە آرواد - سىز آللاه ، قولاغىنى بورون رد اولسون .
 حسين - یۇخ بىس اۇ ، آتا مىزى توتدورسون ؟ با جىما بهتان آتسىن ؟ غنى
 معلمى تحقىر ائتسىن ؟ بۆتون كندى بىر - بىرىنە قارىشدىرسىن ؟ بىزده
 سوساق ؟ یۇخ ، بۇ اولان ایش دگىل .
 غنى - من اۇندان ائل - ائلاتىن قما صىنى آماق ایستە بىم -
 ایتىمىن زنجىرىنى بۇغا زىندان چىخا رىب گتىر مىشم . تاخا جا غام ولى نىن
 بۆپىنونا ، بۆتون كندى گزدىرە جگم .
 نىسە آرواد - بىر سىللە وورون ، بىلكە عا غىلاندى .
 حسين - آنا ، سن بۇردا دورما ، چىخ گىت . ساكت ، دئىسەن گلن اولور ...
 (آددىم سىلرى ائشیدىلیر . ولى فیت چال - چالا گلیر .)
 غنى - (قارا نلىقدان چىخیر .) ولى ، آخىرىن چا تىب ، ولى .
 (ولى غنى ئەل وئرمك ایستە بىر . غنى اۇنون الینه بىر سىللە چكىر)
 ولى - سىز نە دانىشىرسىنیز ، غنى معلم ؟ منىم سىزە رحىمىم گل -
 قۇيما دىم تۇخونسونلار ، سىز ایسە ...
 حسين - بى غیرت ، بىنا موس .
 نىسە آرواد - آمان - زامان قىزىما دا بهتان آتدىن . مکتوب یا زىب
 قۇيوبكى ، منى آختارما پىن ، نىجە يعنى آختارما پىن ؟ ئىترە با تىدى ،
 كۇيە چىخدى .
 ولى - دۆزدور ، آما
 غنى - (ولى نىن اۆستونە گىدىر ، زنجىرى اۇنون بۇغا زىنا با غلابىر)
 آلچاق ، رذیل (ولى بىئردە سۆرونور ، گاه غنى نىن یا نىنا ، گاه حسینىن ،
 گاه نىسە آروادىن .)
 ولى - يالوارىرام سىزە ، غنى معلم (اۇنون آياقلارىنا دۆشور) غلظ
 ائلە مىشم . بىردە ائلە ایشلر گۆرمەرم . (سۇنرا حسینىن یا نىنا سۆرونور)
 سۆز وئرىرم . اىنانىن ، حسین ، يالوارىرام اۇلدورمە پىن . (سۇنرا نىسە -
 خالایا یا ناشىر) نىسە خالا ، سىزە قوربان اولوم .
 نىسە آرواد - بىزىم بىوا مىزى دا غىدان سن دگىلسن قۇرخاق ، اجلاڧ

قىزىمى دا دىدە رگىن سالدىن . ھا رادا اۇلا بىلر؟ بىلكەسن بىلىرسىن،
دىللىن .

ولى - نىسە آنا ، رحم ائىدىن .
ايندى سىزە زاوال يۇخدور . اۇ جۇر آرخانيز وار .
حسین - آدە ، اۇغراشلىغى دا با جاريسان ؟
ولى - صفر بۇيوك آدامدير .
نىسە آرواد - تپەسىنە دگىسین اۇنون بۇيوكلويو .
حسین - آدام سانا - سانا بۇيويىن آلچاق .
غنى - (ولىنى زنجيرلى ايت كىمى قا با غىنا سالىر .) گئدەك گىرەك
كندە .

ايشىق سۇنور شكىل ۲۴

ن ك و د . صفر استول آرخاسىندا اگلە شىب ، آنانى گتيرىرلر .
آنا - بۇسنىن ؟
صفر - منم ، مەرى آنا .
آنا - منە آنا دئىمە ، آنالار اۇلاد دوغورلار . سىنىن كىمى رذىل دوغمور -
لار .

صفر - تحقىرنە لازىم ؟ دئىدىنىز اۇغلونوزلا گۇروشمك اىستەيىرسىنىز ،
اۇنودا تشكىل ائىلەدەيم . كاتبە دە رحملى آدامدير .
آنا - من اۇنا اينانيردەيم . گۇرونور ائىلە اينانانلار دا ھا تئىز
آلدانير . بس نىيە اۇبىزىم تۇرپا غى بۇيوك بىر حىس خانىيا دۇندە رىب ؟
سۇز دئىمە يە اختىيار پىمىز يۇخدور . بس دئىيىردىنىزكى ، بىزىم اۇلكە بۇتون
دۇنيادا ان آزاد ، خوشبخت بىرىئىردىر . ھانى بىزىم آزادلىغىمىز ؟
صفر - سىنىن خالان اۇغلو ، قارداشىن ، اۇغوللارىن بىزىم مقدس اۇلكەنىن
عليهينە ايشلر آپا رىرلار . ھمچىنىن دە مىنلرچە بئىلەلرى ، بۇوضعيتدە
ھانسى آزادلىقدان دانىشماق اۇلار ؟

آنا - اۇلار . . . اۇلار . . . اگرسىنىن كىمى نىشقا ب دىبى يا لايا نلار اۇلما سا .
صفر - آرواد اۇزونو يىغىشىدەر . دانىشما غىنا سرحد قۇى .
آنا - بىلىرم . سىز ھرشئىە بىر سرحد قۇيموسونوز . بىرچە قانونسوزلوق
سرحدسىزدىر . من قۇرخمورام سىزدن . جۇكمونوزوا ئشيتمگە حاضىرام .
صفر - من جۇكم وئرنەن دگىلم . جۇكمو اجرا ائدەنم .
آنا - بىلىرم ، سن بويوروق قولوسان .

صفر- بيز رهبرين بۇيوك ايديالارى اوغروندا چارپيشيريقي. لازيم
كلسه قوربان دا گئدهريك .

آنا- ساتقيندان قوربان اولماز، بيراآدا مكي، ان ياخين آدامينا
خيانت اولدهدى، اوندان نه ايسته سن گۇزله مك اولار.

صفر- آرواد، بۇرا قۇل چككى، سنين خالان اوغلو كريموف باغدا
كاتيبين داليجا دانيشيب .

آنا- آى ذاتى قيريق، سن اوزون اورد ايدين . كاتيبين داليجا نه
دئدى آخى؟

صفر- يادينا سالدويم؟ دۇرد گۇزله مسئلهسى .

آنا- يئر اوزونده اوقدهر دۇرد گۇز واركى... بۇ مضاء سنه لازيمدير .

صفر- بۇ مضاء سنه لازيمدير، قۇل چك، اوغلون اسرافيلسى
بۇرا خسينلار .

آنا- من خالا اوغلوما افترا آتيمكى، اسرافيلسى بۇرا خسينلار. من بونو
ائده بيلمهرم. هئچ بورا خمايين .

صفر- قول چكمه سن اوغلون گۇلله لنه چك .

آنا- لاكين او، تمميزپاك اوشا غين نه تقصيرى ... كاتب منه سۇز وئردى

كى اونون گۇناهي اولما سا بورا خا جاق ...

صفر- گۇناهي اولما سا ... آنجاق سنين اوغلونون گۇناهلارى اوقدهر

ديركى ... من سنه دوزگون يۇل تكليف ائديرم. سن ايسه ...

آنا- آلاهدان قۇرخون . ناحق قانى آلايه بيشرده قۇيماز .

صفر- سۇنونجو دفعه دئيرم سنه، قۇل چك، اوغلون آزاد دير .

آنا- يۇخ - يۇخ چكىل بوزدان .

صفر- ياخشى سن آزاد سان .

آنا- لاكين سندن بيراخواشيم وار. كسد يگيميز چۇرعه گه آند وئيرم ...

منى اوغلوما گۇروشور .

صفر- زهرمارا قالسين سيزده كسد يگيم چۇرهك . ائله بيرا- بيرا شيما

وورورسونوز .

آنا- سنه بالواريرام .

صفر- اونون اولومونه حۇكم اوزون وئيررسن، اوزونده گۇروشماك

ايسته بيرسن ؟

آنا- رجا ائديرم .

صفر- ياخشى، آغلاما .

(زنگا ئىدىر، اسرافىلى گتيريرلر .)

صفر- جمعى بېردىقىقە واختىنىز وار .

آنا- اسرافىل ، بالا... سنى بوراخا جاقلار، فيكىرا ئلەمە . من بىلىرم

سنىن تقصيرىن بۇغدور . كاتىدىن دە خواهىشا ئلەمىشم .

اسرافىل - آنا ، بىس نە اۆچون بۇرا گلدىن ؟

آنا- سنى گۇرمگە بالا... بۇيونا قوربان اولوم... اۆزونو الە

ال . سنى آيدان آرى ، سودان دوروسان .

اسرافىل - ھە ، منى بوراخا جاقلار... صفر اۆزودە منەبئلە دئىيىب .

صفر- ئلە گۆنو بۇگۆن ... ھرشى بىئرىنە بىئتر .

اسرافىل - سنى بىزە آتا عوضى سنى آنا ، چۇخ بلالار جكمىسنى ، اگىلمەمىسنى

داغ كىمى دوروسان . ايندى بىزىم آرخامىز- دىرەگىمىزدە سنىسنى .

بىلىرم ئاودە ايش چۇغدور . سىندە ، خىز دە عذاب - اذىت چكىرسىم .

بوردان چىخان كىمى تۇرپاغى اۆزوم شۇملايا جاغام ، اۆزوم اكەجىم .

آنا- اسرافىل ، بالا...

اسرافىل - آنا .

(صفر مىلىسلرە اشارە ئىدىر .)

صفر- واختىنىز قورتا ردى ، بسدىر .

آنا- وار اول چىنار بۇيلوم .

اسرافىل - آنا م اۇجا داغىم ، اۇجا دۇر .

(اسرافىلى آپارىلار ، آنا او گئدەندىن سۇنرا قىشقىرىر .)

آنا- اسرافىل . ھىشەلىك ، مى گئىدىن بالا؟ اۆرەگىنى قىرماق

ايستەمەدىم . سنى الوداع دئىمەدىم . الوداع ، الوداع بالا . منە اولوم

گۇندىر الەي ... اولوم ، اولوم گۇندىر كى ، بۇ گۆز داغىنى گۇرمەيىم ،

الەي ... افتىرالاردان ، بېھتانلاردان بىئردە ، گۆيدە اۆد توتوب يانىم .

بۇ قانلى جنايتلىرىن سۇنو اولاجاقمى الەي ؟

(اۆزونو ساخلايا بىلمەيىب بىئره بىخىلىر .)

ايشىق سۇنور .

شكىل ۲۵

كاتىب- كا بىئىغئدە تىك دىر . مۇنولوق .

كاتىب- گئجەلر ياتا بىلمىرم . يوخوم عرشە چىخىب . عملىرىم گئجەلر

چكىرلىرىمنى دارا، بىلكە من سەھائلەمىش... بۇخ... بۇخ من اوزخلقىمى
سئومىش. (اۋنون قولايغىنا سىلرگلىر. اۋ اۋزونو ايتىرمىش حالدا
گزينىر).

كاتىب - نە اۋلدو؟ بۇنەدىر؟ سىز كىمىسىنىز؟

(قارا نلىقلا س)

س - سىن بىد عملىرىنىڭ قارا كۆلگەلر كىمى سۆرونەرك سىنىن
آردىنجا، بىز گۇناھسىز اۋلىلر سىن انتقام آلا غىق، انتقام...
انتقام...

كاتىب - بۇنە سىدىر؟ سوسون، سوسون، الىم چا تىسايدى، گىردەزدىم

سىزى...

س - اۋلولرىن دىرىلردن قىماصى داھا دەشتلى اۋلور... حقىقتىن
ظفر چالاجا غى گۇندن قۇرخ .

كاتىب - يالنىز بىر حقىقت وارمىنم اۋچون، اۋدا وجدانىملا بۇيوك
رەبىرىن ايدىلارنىن ياشا تماق، ياشا تماق اۋچون دە وطن خا ئىلرىنە،
خلىق دوشمنلىرىنە دىوان توتماق .

س - وطنى سئون دەبىز؟ دوشمن دەبىز؟

كاتىب - بىدىرىن... پارتىيا وھكومتىمىز قارشىسىندا مىنم وجدانىم

تىمىزدىر. من انقلابچىيام، سىز ھىمىشە اىستەمىسىنىزكى، اۋز لىا قىتىز
سىمانىزى گىزلە دەسىنىز، لاکىن سىزىن اىچ اۋزونوز آچىلمىش و سىز خلىق
دىوانىنا توتولموسونوز، بونلارى آچان پارتىيانىن ما دىق عىگرى مىنم،
من، (بىر - بىر كا غىدلارا قۇل چكىر، گۆللەلنىسىن، اعدام ائدىلىسىن،
سۆرگون اۋلونسون، گۆللەلنىسىن... صەنەنىن اىكى طرفىندىن گۆللەلنىمىش
گۇناھسىزلارنىن ابرى قۇلوقداكى شكىللىرى آچىلاراق گۇيە اۋجالىر.)

دىكتۇرون سى - خلىقىمىزىن صداقتلى اۋغوللارنى، ۳۰ - نجوا يىللىرىن

قوربانلارنى بىردىقىقەلىك سىكوتلا ياد ائدەك .

ايشىق سۇنور .

شكىل ۲۶

بىچەنك... مەرى آنا و خزر، آرام - آرام سىراچىلىر .

خزر - آنا، قازاخستاندا ن مکتوب وار .

مەرى آنا - مکتوب؟

خزر - مکتوبدا دا سلىم دا بىنىن شكىلى .

مەرى ئانا - زۇھرە گۇندەرىب ،
خزر- بىر قازاخ آروادى زوسرە باجىلا صنوبرىن وصىتىنە عمل
اشىدىب گۇندەرىب بىزە .

مەرى ئانا - الەھى، بۇ نە دردەدىر، اۆست - اۆستە گۇندەرىبىرسن ؟
(خزر اۇنا ياخىنلاشىر .)

مەرى ئانا - (دەگىنىمىش كىمى) اۇغلوم، ائلەبىل ھارادا سا گۇللە
آچىلدى .

خزر- نە گۇللە، ئانا ؟

مەرى ئانا - بىر گۇللەدە آچىلدى ... بىرى دە اشىتەدىن ؟
خزر- ھەرى ئانا ساكىتلىك دەدىر، ئانا .

مەرى ئانا - بىس سحر نىيە آچىلمىر خزر ؟

خزر- اۇدور اوقوقلر اۇد توتوب يانىر .

مەرى ئانا - دۇغرودا ن ؟ ... (گۇزلىرىنى اۇووشدورور .) يۇخ، يىئىر اۇزو
ظلمت قارائلىقىدەدىر . بىدنىمى اۆشوتمە آلىب . بۇنە قۇرخودور، بۇنە
دەشت دەپراۆرەگىمە دۇلوب ؟ دۇزونو دى، سحر آچىلىب ؟

خزر- البتە، ئانا آز قالىب گۇنش چىخسىن . سەنە نولدو ئانا ؟ (قوجا قلا-
بىر) .

مەرى ئانا - گۇزلىرىمە قارا بىر بولود چۇكوب .

خزر- (آغلامىسنا راق) ساكىت اۇل، ئانا .

مەرى ئانا - ھاراداسان، آى على اكىر، كۇر دۇنيا سىنىن مەرىنى گۇر
نەجەكۇر ائدەدىر، ھاراداسان، آى على اكىر ؟

(ايشىق دايرەسى گۇرونور .)

ھىچ سىنى دەگۇرە بىلىمىرم، على اكىر . بىلىمىرمكى، سىن اىندى بورداسان .
اۆرەگىم پارتلايىر . خزر، بىر ك توتاللىرىمدىن، نە اىستى اللرىن وار .
خزر، قۇى اۇپوم اللرىندىن .

خزر- قۇى من اۇپوم سىنى ئانا .

مەرى ئانا - سىن سىنەلسەن، دەشمك ھەياشاماغا دگر .

خزر- البتە، ئانا جان، البتە .

مەرى ئانا - اۇغلوم، بۇبومە، ائلەبۇ ياشا قال، منىم اۇچون اۇغلوم
۲۲ ياشى من اىستەمىرم . اىستەمىرم اۇ دەشتلى غۇمور سرحدىنسى .
اشىدىرىسنىمى، اىستەمىرم . مېنى بىرا ئلەھىن آلاھ، بىرى دەمىن ائلە .

من چوخ ظلمت گۇرموشم، ايشيق ايستەيىرم، ايشيق . ھا چان آجىلاجا قسان
اي منىم سحرىم، ھا چان ؟ ايشيق سۇنور، سۇن ۸۹ - ۱۹۸۸

بھرام اسدى

" آنا دىلى "

سنىن سن ليگىنى سىندە قورۇيان
آنالاردا ن قالمىش آنا دىلىن دىر
گۈزەللىك ايسترسن وار گۈزەللىكى
درىنلىك ايسترسن بۇ دىل درىن دىر
شېرىنلىك ايسترسن شېرىن دىر بال دان
اسركلىك ايسترسن اسرك اولورسان
دۇيغو افادەسى بۇ دىلدە آسان
سەوا ئىدىر كىم دىسە بۇدىل چىتىندىر
سفرەسى نىمىتى اولان دىلىمىن
شاعر طىبىتى اولان دىلىمىن
دىللىجە قدرتى اولان دىلىمىن
نەدىسە اوچا غى بىلە سىرىن دىر
سىرىن اوچا غىنا اودون اولارىق
عالمە بىر يىنى ھا راى سالارىق
اونسوز خىللىنىب اونسوز سولارىق
قوشلارین دا جمعی اونسوز حزین دىر
من ایلە آغلايىب گولمك ايستەسن
گۈزۈمۈن ياشىنى سىلمك ايستەسن
كۈنلۈمۈن سىررىنى بىلمك ايستەسن
آنامىن دىلىندە گل منى دىندىر .

* وحدت ملی و کثرت قومی - تباری (۱)

باز شدن صفحه مسائل ملی در "راه آزادی" بر روی یکی از مهمترین مسائل اساسی جامعه ما که بقول قدما "ممالک محروسه" ایست انگشت گذاشته است. ادامه توأم با احساسات مطلب، بیانگر وجود دو گرایش افراط و تفریط و لاجرم طیفهای میانی در جامعه ما است.

۱- گرایشی که میراث فرهنگ خانواده پهلوی را حمل می‌کند. معتقدند که ملیت ایرانی را باید از شیوه دیکتاتوری و سیستم متمرکز دولتی و تک‌فرهنگی و تک‌زبانی، یعنی فارسی اداره کرد و میدانیم که در آغاز، معلم رضاشاه، کمال آتاتورک بود و این سیستم الهام گرفته از ترکیه است. سیاست بستن مولوی خانه‌ها (قدغن شدن شعر فارسی) و تک‌فرهنگی و یک‌زبانی کردن ترکیه (قدغن شدن نوشتن و خواندن و حتی گاه تکلم بزبان کردی در کردستان ترکیه) انعکاس خود را در تقلید رضا شاهی بصورت قدغن شدن نوشتن و خواندن همه زبانهای غیر فارسی در ایران (با منشاء آریائی یا غیر آریائی) یافت. این بیماری که در اواخر قرن نوزده تا نیمه اول قرن بیستم تقریباً جهان گیر بود و میتوان آنرا بیماری "پانیسم" نامید بر این تصور باطل مبتنی بود که ملیت با "نژاد" و "زبان" یکی است و به نظر آنها بایستی مرزهای ملی با مرزهای نژادی و فرهنگی برابر شوند (نژاد در مفهومی که بار سیاسی داشته محتوای علمی) و هم از این رو بود که هر یک از کشورهای بزرگ آن زمان داعیه رهبری و اتحاد مردمان متکلم به یک زبان (که به زعمشان با هم هم‌نژاد بودند) را تحت ملیت واحد و در واقع تحت رهبری خودشان میخواستند. نژاد روس طرفدار پان‌اسلاویسم بود که از زمان استالین به میهن پرستی شوروی (پارتیوتیسم سوویتیک) تغییر نام داد و ویلهلم امپراطور آلمان پان ژرمنیسم را مدعی بود و پان ترکیستها جهت حفظ بقایای امپراطوری و خلافت

عثمانی، پان ترکیسم را که در اصل الهام گرفته از پان اسلاویسم بود چاره درد خود تشخیص دادند. این ناسیونالیسم افراطی که بیانگر توسعه‌طلبی و خلوص‌خواهی حکومت‌های مستقل بود در حکومت رضا شاهی بصورت مسخ شده مطرح شد زیرا این سیاست لاجرم دارای دو وجه بود: الف - وجه خارجی: که توسعه‌طلبی و جذب و هضم کشورهای هم‌زبان و "هم‌نژاد" را می‌خواست که در ایران مطرح نبود و تنها در دانشکده افسری و مدارس رضا شاهی جهت طعن به قاجاریه "نوستالژی" و حسرت از دست رفتن ۱۷ شهر قفقاز زنده نگه داشته میشد.

ب - وجه داخلی: در مورد کشورهایی که زبان‌های دیگری وجود داشت سعی در حل و از میان بردن آنها با (خشونت و سُبُعیّت) میشد و این جنبه همان وجه خلوص‌گرایی این بیماری اجتماعی بوده و (هست). پس از شکست نهضت نازیسم و فاشیسم تا حدود زیادی تب‌این بیماری اجتماعی فرونشست اما هنوز جریان‌های عقب مانده ب فکر علاج و حتی معجزه با آن مرض هستند. از این رو کارهای این ناسیونالیسم افراطی را که ربطی با ناسیونالیسم دمکراتیک ندارد (و اغلب بدنامی جریان دوم میشود) بایستی در کادر شرایط تاریخی زمان خودش قرار داده و تحلیل کرد.

۲- گرایش افراطی مقابل، در واقع عکس‌العمل داخلی اعمال سیاست فرهنگ‌کش در مناطقی است که فرهنگ و زبان مادری ویژه خود را دارند که با زبان رسمی حاکم (فارسی) متفاوت است. عکس‌العمل فرهنگ و زبان زیر ستم، از نظر جامعه‌شناسی، ضمن در برداشتن حقانیت انسانی و اخلاقی، در اشکال افراطی خود محکوم است. زیرا حامل تما یلات جدائی طلبی فرهنگ سرکوب شده است که در شرایط جغرافیایی - سیاسی ایران خطر بالکانی شدن ایران را به دنبال می‌آورد. روشن است که هر دو گرایش افراطی، از نظر روان‌شناسی اجتماعی مضر بوده و از عوامل مهم و دائمی تنش‌های درونی جامعه ایران است. منتهی ناقل و منشاء اصلی این بیماری اجتماعی، همان گرایش اول است که شیوه استبدادی و سیستم تمرکز دولتی می‌خواهد تک فرهنگی و تک زبانی را در ایران به آذری‌ها، بلوچ‌ها، ترکمن‌ها و کردها تحمیل کند. متأسفانه افراط‌کاری فرهنگ‌های محکوم گاه بجائی می‌رسد که بجای مبارزه با ناسیونالیسم و استبداد حاکم و مبارزه برای استقرار

دموکراسی سیاسی و مدنی و فرهنگی، با خود زبان حاکم که در طول قرن‌ها نقش‌زبان مشترک را ایفاء کرده است، به مبارزه برمیخیزند و از آن متنفر می‌شوند. و در مقابل به نوعی ستایش و پرستش‌زبان خودی می‌پردازند. فرهنگ‌ها و زبان محکوم، گاه به صورت‌گریز از مرکز تا حد تجزیه‌طلبی و پیوستن به اقوام هم‌زبان در کشورهای همسایه بروز می‌کنند.

اگر بخواهیم از این بیماری اجتماعی که در نهایت استقلال ملی و تمامیت‌ارضی و موجودیت همه ما را تهدید می‌کند، نجات یابیم، لازم است از یکسو منشاء این بیماری را، چنانچه در بالا تعریف کردیم، مداوا کنیم. از سوی دیگر با توجه به گذشته تاریخی این کشور، به این واقعیت توجه داشته باشیم و تأکید ورزیم که ساکنان این مرز و بوم چه آذری و بلوچ، چه ترکمن و فارس و کرد، صاحبان متساوی الحقوق آنند و در طول هزاره‌ها، با رشته‌های فراوان تاریخی، فرهنگی و سیاسی عاطفی بهم پیوند خورده و همواره برای استقلال و تمامیت‌ارضی ایران تلاش ورزیده و ملت ایران را تشکیل داده‌اند. باید فکر فرهنگ عقده‌ی و فرهنگ‌صیغه را از سر بدر کنیم. زیرا فرهنگ و هنر کنونی ایران محصول زحمات مشترک خلق‌های ساکن این کشور است که هرکدام به سهم خود در اعتلاء آن کوشا بوده‌اند.

از همین رو، نظر اجمالی به چگونگی تکوین روند استقرار ساکنان فلات ایران و جریان مهاجرت‌های پی‌در پی اقوام دیگر به ایران زمین و اختلاط و امتزاج آنها با یکدیگر در طول هزاره‌ها، ضرورت دارد تا معلوم افتد تصویری که بویژه خانواده پهلوی در طی ۵۷ سال در ذهن درس‌خوانده‌ها و حتی مردم عادی این کشور جا انداخته است با واقعیت سیر تمدن و تاریخ این کشور بیگانه می‌باشد. زیرا حقیقت ناقص‌همانا دروغ کامل است.

در زیر نظری به ریشه‌های قومی و تباری که در واقع با تاریخ تمدن این کشور هم‌معنان است، بیندازیم (رجوع شود به هنری فیلد: "هنر شناسی ایران" صفحات ۷۷ تا ۷۶۲، بارتولد: "جغرافیای تاریخی ایران" صفحات ۱۰۸ تا ۱۶۸، سرپرسی ساکس "تاریخ ایران" صفحات ۶۴ تا ۱۳۰، ژاک دمورگان "سفرنامه" صفحه ۱۱۷).

■ چگونگی شکل‌گیری و استقرار ساکنان ایران زمین.

۱- نخستین مردمان ساکن ایران که در واقع به قول افراطیستون " ایرانیان اصیل " میباشند بنا به اسناد باستانشناسی، بلوچها هستند. البته بشرطی که ایرانی را به معنی ساکن سرزمین ایران بدانیم و نه متعلق به قوم اسطوره‌ای آریا که گویا پس از مهاجرت از نواحی شمال در حدود خوارزم کنونی ساکن بوده است (زمان آن هم معلوم نیست)، بلوچها نظیر دراویدی‌های هند و همیشه با آنها تا شوش، همدان و نینوا پراکنده بودند و هنوز در شاخه براهوئسی تشابهات ظاهری و لغات دراویدی باقی مانده است و بعدها با آریائی‌ها و اعراب و ترکها آمیخته شدند و از نظر زبان‌شناسی زبان غالب آنها به شاخه‌ایکه زبانهای آریائی نامیده میشود منسوب میباشند.

۲- بنا به شواهد تاریخی که در تمام تاریخ‌های مفصل و متوسط تاریخ ایران میتوان آنرا مطالعه کرد آغاز تمدن در سرزمین ایران با نام تمدن اقوام ایلامی همراه است. پیرنیا در " تاریخ ایران باستان " و سرپرسی ساکس در " تاریخ ایران " و گیریشمن در " ایران از آغاز تا اسلام " و کلمان هوار در " ایران قدیم " و... همگی تمدن ایران را از ایلام شروع کرده‌اند.

اما به یقین در زبان فارسی (و شاید خارجی) کتابی تاکنون به جامعیت " در تاریکی هزاره‌ها " نوشته ایرج اسکندری در این باره، تألیف نشده است. دوست دانشمندی کتاب را در این جمله جامع و مانع خلاصه کرد: " در تحلیل تمدن کشورمان باید گفت تمدن ایرانی یعنی تمدن ایلامی " بنا به نوشته پییر آمیه در کتاب " ایلام " تمدن ایلامی از هفت هزار سال قبل از میلاد تا زمان انقراض آن در ۶۴۰ ق. م ادامه داشته و از عصر سفال و سفال رنگی و مفرغ و آهن به تشکیل شهر- دولتها و دولت سراسری (در ۲۲۰۰ ق. م) ره سپرده و پروسه و بافت تمدن عظیم آن در دست است. ده هزار لوحه خوانده نشده‌اند در دانشگاه شیکاگو وجود دارد و بگفته زنده یاد اسکندری اگر همه آنها خوانده شوند گرامر زبان ایلامی هم بصورت کامل بدست خواهد آمد با آنکه در زمان قاجاریه و اوایل پهلوی تمدن ایران را شش هزار ساله میدانستند و حتی در شعر شکوایه شاعر آزاده میسرزاده عشقی هم بدین صورت منعکس است .:

(مراچه کار که یک عمر آه و ناله کنم که فکر مملکت شش هزارساله)
کنم

(از زمان کشف خط ایلامی - ۴۰۰۰ ق. م. - تا امروز تمدن ایران شش هزار ساله میشود).

متأسفانه با رواج فرهنگ ناسیونالیسم افراطی پهلوی، رفته رفته این تمدن عظیم در هاله فراموشی رفت. زیرا ایلامیها نه سامی بودند و نه آریائی، زبان آنها به تصریح محققین و مورخین چون ویسل دورانت (تاریخ تمدن) سرپرسی ساکس، کلمان هوار، پطرو شفسکی و هنری فیلد جزو زبانهای اورال آلتائیک، نظیر فنلاندی، ترکی، مجاری و مغولی و ... است فرم و سیستم شهر وده و ایل تباری و روستا-نشینی و قاونگزاری در ایران و خلاصه ریشه تمدن سنتی ما به ایلام بر میگردد و با توجه باینکه زبان ایلام یکی از سه زبان اصلی دوره هخامنشیها بوده و داریوش کتیبه بیستون را به زبان بابلی، ایلامی و پارسی باستان نوشته است و پایتخت هخامنشیها پایتخت ایلامیها یعنی شهر شوش بوده است. لذا زنده بودن زبان ایلامی بعنوان زبان اداری و دیوان در آن دوره مسلم است و بنا به روایت مورخین اسلامی تا قرن سوم هجری، زنده بوده است. نتیجه اینکه ایجاد تمدن در کشور ما به دست ایلامیها انجام گرفته است که خوزها یکی از طوایف سهگانه آنها بوده اند و نام خوزستان نظیر نام دریای خزر یادگار قوم ناپدید شده ایست که از تاریکی هزارهها فروغ تمدن آن سوسو میزند و دلهای حقیقت خواه را بسوی خود میخواند. شهر اهواز و بندر بوشهر و ... یادگار ایلامیهاست. درکنار این تمدن، تمدنهای گوتی، ماننا، کاسیت، لولوبیها و غیره وجود داشته است که علاقمندان میتوانند به کتاب در تاریکی هزارهها و یا کتب تاریخی دیگر مراجعه کنند و همه اینها بنا به تعریف مورخین، از یاتیک زبان (منسوب به آسیای مرکزی) بوده اند. به گروه زبانهای التاقی (آرال و آلتا-تیک) متعلقند. از نظر نژادی چون هیچ تحقیق علمی بر روی ژنهای ساکنین ایران انجام نشده است لذا سخن گفتن از نژادوتیبهای مختلف آن جز ادعای باطل نیست و ره بجای دیگری خواهد برد. طبقه بندی ظاهری (فنوتیب) نژادها به سفید و سیاه و زرد نیز امروز از نظر ژنوتیب اعتباری ندارد و از اینرو ما قوم و تبار و نه نژاد بکار میبریم .

۳- بعد از ایلامیها لازمست به تمدن اقوام سامی زبان اشاره شود:

بابلیها و سپس آسوریها که بخش مهمی از ایران فعلی را تصرف کرده و در تمدن این سرزمین مؤثر افتادند، شهر ارومیه ریشه آسوری دارد و آسوریهای امروزی ایران بقایای آن قوم جهانگشا و جنگجو هستند که امپراطوران آن راه را بر جهانگشایان هخامنشی هموار کردند. کلدانیها نیز بقایای بابلیها هستند که افتخار تدوین اولین قانون به پادشاه آنها (حمورابی) میرسد.

۴- اقوام ماد و پارس به نظر اکثر مورخین در حدود ۱۲۰۰ ق.م به کوههای زاگرس رسیدند و "ماد" ها که از اتحاد چهار قبیله آریائی با دو قبیله غیر آریائی (مغها و بودی اوی ها) بوجود آمده بودند در حدود ۷۵۰ ق.م حکومت خود را تحت قیمومیت آشور تأسیس کردند و بعد با همراهی بابلیها، آشور را منقرض کرده و خود بوسیله کوروش هخامنشی منقرض شدند. کردها خود را منسوب به مادها میکنند که دلیل مخالف آن موجود نیست. هرچند دلایل اثباتی نیز وجود ندارد. میدانیم که امپراطوری ماد شامل سرزمین وسیعی بود که حدود جغرافیائی آن از شمال و شمال غربی، ارمنستان و قفقاز، از غرب آشور و بابل، از جنوب شوش (عیلام) و از شرق سرزمین پارت بوده است (از دائرةالمعارف امریکانا، کلمه مدیا) پادشاهی پارسها در ۵۵۰ ق.م. آغاز شده و در ۳۳۰ ق.م. توسط مقدونیان منقرض گردید. عمر امپراطوری عظیم هخامنشی ۲۲۰ بود که از سند تا مصر گسترده بود. که در مقایسه با عمر حکومت ایلامی که ۲۸۵ سال بوده، بسیار ناچیز است. تمدن هفت هزار ساله ایلامی را ابدان نمیتوان با تمدن هخامنشی قابل مقایسه دانست. زیرا این سیر تحولی قوم پارس نبود که تخت جمشید و قصر اصلی داریوش در شوش و غیره را پدید آورد بلکه به تصریح داریوش او بوسیله استادان تمدنهای تحت سلطه، این اثر بدیع را خلق کرده است که باعث افتخار هر ایرانی است و میدانیم که در ایران بنابه نظر مؤسسه یونسکو سه اثر مهم تاریخی وجود دارد: اولی چغازنبیل که (معبدی) ستاره شناسی از ایلامی است. دومی تخت جمشید و سومی میدان نقش جهان اصفهان است. سلاطین هخامنشی نظیر مغولها بنابه خصلت کوچنده ایلی خود بین پایتختهای مالک تصرف شده، بییلاق و قشلاق میکردند (شوش، همدان، بابل و گاهی سارد). پارسها بر خلاف مادها حتی به مرحله شهرنشینی نرسیده بودند و از ده

ایل پارسی شش ایل ده نشین و چهار ایل کوچنده باقی مانده بودند (هرودت) تأکید روی این واقعیت‌های تاریخی بدان خاطر است که بدانیم نه تمدن ما ایرانیها دو هزار و پانصد ساله است و نه دوران هخامنشی از نظر تاریخ اندیشه و انسانی چیز فوق العاده‌ای است که بتوان در علاقه بدان از تمدن ایلامی و یا بعد از اسلام ایران چشم پوشید با خود را وارث منحصر آن قلمداد کرد. به دونکته اشاره کنم . به تصریح افلاطون علت مقاومت یونانیها در ماراتون قتل عام کاملی بوده که داریوش در اریتره کرده بود (قوانین) خساریارشا نیز با ایل را آتش زد و تمدن آنرا خاموش ساخت ؛ بعد از هخامنشیها دوره مقدونی‌هاست که جانشینان اسکندر بودند و از ۳۳۰ ق م . تا ۲۸۵ ق م حکومت کامل داشتند . با آغاز تهاجم یارت به سرکردگی ارشاک اول یا لآخره بعد از قریب صد و پنجاه سال سلوکیه سقوط نمود و بعد به تیسیون تغییر نام داد و تا انقراض ساسانی پایتخت ایران بود . از اقوام ششگانه ماد و دهگانه پارس و اقوام پارت ، به صورت مشخصی قومی باقی نمانده است و زبان پارسی باستان جزو زبانهای مرده محسوب میشود و ریشه زبان فارسی کنونی هم نیست .

هـ پارت ها : حکومت آنها را نویسندگان خدای نامک و به تبع آنها مورخین و شاعران دوره اسلامی در ترجمه ملوک الطوائفی تعبیر کرده‌اند که نادرست است .

اشکال حکومتی در تاریخ ایران

در ایران قبل از جمهوری اسلامی ما سه گونه حکومت داشتیم :

الف - شاهنشاهی: که نوعی فدرالیسم سنتی بود . خان نظامی ایلی حاکم شاهنشاه میشد که بصورت ارثی یا انتخابی یا هر دو در خانواده او باقی میماند و شاهان دیگر در سرزمین خود حکومت داشتند ، تنها مالیات و قشون میدادند که شکل ایلامی ، پارتی و اتابکی یا ملک شاهی عصر سلجوقی نوع کامل و شاهنشاهی هخامنشی از داریوش به بعد نوع متمرکز آنست .

ب - پادشاهی: که حکومت مرکزی قوی پادشاهی وجود داشت و اختیارات شاهان محلی یا لغو میشد یا به حداقل (فرمانبری) تقلیل مییافت مثل ساسانیان ، صفویه و ...

ج - خان خانی یا ملوک الطوائفی: حکومتی که پادشاه یا شاهنشاهی

در رأس کشور وجود نداشت نظیر دوره زندیه و فاصله میان انقراض
ایلخانیان و تأسیس تیموریان و ...

حکومت شاهنشاهی اشکانی، طولانی‌ترین حکومت اقوام آریائی زبان بر
ایران است (پنج قرن). بنظر میرسد که اکثر زبانهای موجود آریائی
در ایران بغیر از فارسی به دوره پارت‌ها نمیتواند منسوب باشد.
دوران حکومت پارت‌ها دوره تسامح و سعه صدر و آزادی دینی و عقیدتی
بود. دو کشف مهمی که در قبال از اسلام انجام شده به دوره پارت
مربوط است یکی آسیاب آبی که به انگلیسی هنوز (*Persien wheels*)
میگویند و دیگری ساختن پیل جهت آب‌پلا دادن به مس بوده است. در
دوره اشکانی راه ابریشم تأسیس شد که تأثیر تعیین کننده‌ای بر
تاریخ ما و همه منطقه داشت.

۶- ساسانیان : (تأسیس حکومت متکی به مذهب رسمی) در سال ۲۲۶ م
اردشیر بابکان با کمک موبدان زرتشتی کودتائی کرده و آخریـــــــ
پادشاه اشکانی را میکشد (۲۲۴ میلادی) و دین رسمی (زرتشتی) را برای
اولین بار وسیله کشتارهای شدید (بویژه در بلوچستان) قرار میدهد
و حکومت متمرکزی تأسیس میکند که متکی به دین بود و جهت گاستن
از نفوذ اشرافه املاک متمرکز آنها را در محل نفوذ صادره میکنند و
در نقاط دیگر به آنها زمین میدهد تا ضمن حفظ اشرافیت بتوانند
تمرکز قدرت را برای شاه و بنفع موبدان حفظ کنند، اما بعد از سپری
شدن پیروزیهای نظامی دوران او و پسرش شاپور اول اشرافیت زخم
خورده با موبدان نزدیک میشوند و در نتیجه شاهان ساسانی را مرتب
یا عزل میکردند و یا میکشتند. و نادر بود که در میان آنها کسانی
چون شاپور دوم و انوشیروان قد علم کنند. و این دونیز به برکت
بحران داخلی و خطر خارجی توانستند در سازش با موبدان به قدرت
برسند. و برعکس شاهان عادلانی چون هرمز چهارم عمر چندانی نیافتند
حکومت ساسانی بالاخره در فساد خود نظیر هخامنشی آنقدر غوطه خورد
که با وزش تندباد اسلام فرو افتاد.

دوران ساسانی در بعد از اسلام بخصوص تا قرن چهارم تأثیر حسرت
آلودی گذاشت که ادبیات کلاسیک فارسی بدان مدیون است.

ریشه اقوام آریائی زبان ایران همه به ماد، پارس و پارت میرسد.
در دوره ساسانی با مهاجرت ترکها از طریق خراسان و نیز آذربایجان

به ایران بدین منوال، ترکیب جدیدی به بافت قبلی ایران (بلوچ، ایلامی، سامی)؛ (آسوری - کلدانی- عرب) و آریائی‌ها اضافه می‌شود.

۷- دوره اعراب مسلمان : با پیروزی سریع اعراب، اسلام سیستم کاست ساسانی را در ایران درهم شکست که از زمان اردشیر بابکان بصورت مانع مهمی در رشد فرهنگ اجتماعی درآمده بود و از آن به بعد بود که دهقان زاده‌ای توانست فردوسی یا غزالی و طبری شود. پسر خیمه‌دوزی بزرگترین ریاضی دان قرون وسطی گردد: (خیام) یا از دهکده افشنه بخارا کسی لقب شاهزاده اطباء جهان را بخود اختصاص دهد و در عین حال مؤثرترین فیلسوف قرون وسطی باشد: (ابن سینا). درست است که ایران ساسانی بعد از شکست قادیسیه از صورت یک امپراطوری که برای تقسیم جهان آن روز با روم شرقی می‌جنگید، خارج شد و بصورت یکی از ایالات غیرمستقل خلافت عربی درآمد، اما اینجا جمله‌ای از برتراند راسل قابل نقل به مضمون است تا نظر من روشنتر شود، او مینویسد: " درست است که انگلیسیها به ویلسون و ولینگتون افتخار میکنند اما در خارج از انگلستان اگر چیز قابل افتخاری داشته باشند نیوتن و داروین و خلاصه خداوندگاران اندیشه و علم و هنر است که به جهان عرضه داشته‌اند." ما نیز اگر بخواهیم به تمدن خود افتخار کنیم درست است که در نزد خود از ایلام تا به امروز به آشور و خلاقیت نظامی، سیاسی و علمی و هنری خودمان مباحثات میکنیم اما در پیش بشریت میتوانیم به صاحبان اندیشه و علم و فکر خود ببالیم و اینها تنها بعد از اسلام است که پا به عرصه وجود گذاشته‌اند. و در میان ایرانیها، بویژه زرتشتیان هستند کسانی که به ناراحتی شدید ناشی از شکست ساسانی از اعراب، مبتلا میباشند و کینه آن بصورت‌های مختلف بروز کرده و میکنند که قابل فهم است. قضاوت در باره آن را احساسات و شرایط موجود سخت مشکل کرده است اما داوری درست و از روی واقعیت‌ها، سخن دیگر و لحن دیگری میطلبید. به هر حال بعد از فتح قادیسیه اعراب دسته‌دسته به ایران مهاجرت کرده و با حفظ فرهنگ یا تبار قومی و یا تحلیل در اقوام دیگر در تزیب قومی ایران دخالت دارند. اعراب ایرانی و نیز سادات، انصاری‌ها، مدنی‌ها، یثربی‌ها و... همه عرب تباران ایرانی هستند.

۸- دوره آخر دوره ترکان مسلمان است که آخرین مهاجرت و اسکان

قومی در ایران میباید. صرفنظر از مهاجرت ترکان در زمان انوشیروان مهاجرت وسیع ترکها از غزنویان (قرن چهارم هجری شمسی) و بخصوص سلجوقیان (اوایل قرن پنجم) شروع میشود و حکومت آنها با انقطاع موقت دوره مغول تا قاجاریه ادامه مییابد. سلاطین ترک ده قرن بر ایران حکومت کرده اند و ترکان ایرانی، تبار به سلاجقه میبرنسد و زبان فارسی دری که زبان خراسان قدیم (افغانستان و ازبکستان فعلی) بود، به زبان مشترک و نه رسمی ایران در حکومت ترکمان ایرانی تبدیل شده است.

۹- بنا به دلایل سیاسی از ۱۳۰۴ ه.ش (۱۹۲۵) انگلستان موفق میشود حکومت قاجاریه را به دلایل سیاسی و اقتصادی منقرض کند و بدینگونه رضاشاه پادشاه ایران میشود. وی در این مورد نیز به پیروی از آتاتورک، نخست میخواست ایران را جمهوری کند. اما بعلت مخالفت مجتهدین شیعه سلطنت مطلقه را بجای جمهوری مطلقه مستقر میسازد (که البته در هردو صورت محتوای آن یکی بود). اگر از دوره ساسانی، مسائل دعوای دین بر مسائل قبلی اضافه شده بود، در دوره پهلوی نیز دعوای زبان بر مسائل قبلی اضافه شد تا بالاخره شرایط بین المللی و توفان انقلاب اسلامی آن را جارو کرد.

ایرانیان از چه اقوام و تبارهایی تشکیل میشوند؟

نتیجه ای که از این توضیحات میتوان گرفت اینست که، ایران کشور تمام تبارها و اقوام مهاجری است که (جز بلوچها که ساکنین اصلی این کشوراند) در ایجاد، گسترش و نگهداری و تداوم تمدن آن کوشیده و در طی تقریباً بیازده هزار سال با هم از نظر تباری، قومی، فرهنگی و اقتصادی در آمیخته و ملت ایران را با همه تفاوت های تباری و قومی و فرهنگی آن بوجود آوردند.

۱- از لحاظ تباری ایرانیان اخلاف و فرزندان اقوام زیراند:

الف- اقوام بلوچ (ساکنین اصلی)

ب- اقوام ازبک (آرال آلتائی زبان غیرسامی و غیر آریائی):

ایلامی، لولویی، گوتی، ماننا، طبری، کاسیت و دو قبیله ماد.

ج- اقوام سامی (بابلیها، کلدانیها، آسوریها، یهودیها، اعراب).

د- اقوام آریائی (چهار قبیله از شرق قبیله ماد، پارسها، ساکن

استان فارس، پارتها) .

ه - ترکان مسلمان (ترکمن ها ، آذری ها ، ترکان درگز ، قشقایی ها و ..) در ضمن ما ایرانیان را به معنی ساکنین کشور ایران فعلی بکار میبریم و لذا در اینجا اصطلاح زبان شناسی مورد نظر ماست که بنا بر آن اقوام اُست و خُتنی که هرگز جزو قلمرو ایران هم نبودند به خانواده زبانهای هند و ایرانی متعلق اند. و نه مفهوم تباری و یا "نژادی" مراد است، که بنا بر آن ایرانیان گویا فرزندان اقوام هند و اروپائی "اَیر" با "آرین" بوده اند. که بنا بر داده های تاریخی که فوقاً اشاره کردیم چنین نیست .

روشن است که همه این اقوام در طی یازده هزار سال (از ظهور اولین دهکده ها در ایران در ۹ هزار ق. م.) با هم در آمیخته اند و تبارشان و گاه زبان و فرهنگشان را سیاست بازان با نژادشان برابر قلمداد کرده اند. حال آنکه از نظر ژنتیکی هنوز تحقیقی — روی کرموزومهای ساکنین ایران صورت نگرفته تا بتوان بنا به تجربه — تحلیل بیولوژیک (ژنتیک) ساکنین این کشور را طبقه بندی کرد .

مساله زبان و تحول آن در تاریخ ایران

۲- از لحاظ زبان میدانیم که اقوام ساکن در ایران ابتدا با منشاء تباری (جدّ اسطوره ای یا واقعی) خود را از دیگران مشخص میکردند و رفته رفته از شکل تباری به سرزمینی تغییر نسبت داده و خود را بنام سرزمینی که در آن ساکن شده بودند مشخص میکردند و در این مرحله فرهنگ و بخصوص زبان قومی نظیر نام سرزمینی حامل و بیانگر هویت آنها میگردد و هم از این روست که اسم استانهای کشور برآمده از نام قبایل ساکن در آن است (جز خراسان - در رابطه با خور - خورشید) مانند بلوچستان ، ایلام ، طبرستان ، (مازندران) اسپهان (اسبها) ، سیستان (سگستان) ، گرگان ، کردستان ، لرستان ، آذربایجان : آتروپاتگان (قومی که حافظ آتش بودند) ، فارس (سگستان) و چنانکه ذکر شد زبانهای اقوام بلوچ در نتیجه خلط و مزجها به آریائی (بلوچ) تحول یافته و زبان اقوام آریائی نظیر زبان مادها و پارسها و پارتها و خزرها (ترکی خزری) همه خاموش شده اند . آنچه باقی مانده آسوری و عربی است . فارسی کنونی زبان شرق خراسان قدیم (افغانستان و بخشی از ازبکستان امروز) بوده و چون مبدل به

زبان دیوان (دولت) و عرفان در دوره سلاطین ترک ایرانی شده به تدریج در شهرها زبانهای آریائی دیگر را در خود تحلیل برده است . و هم از اینروست که مثلاً " کردی کرمانشاهی نظیر گیلکی رشتی و فارسی شیرازی و همدانی و مشهدی و نیشابوری و تهرانی و ... همه به فارسی دری نزدیک شده اند . اما علاوه بر لهجه محلی وقتی از شهرها دورتر میشویم رفته رفته به زبان اصلی آن منطقه برمیخوریم و در دهات و ایلات کاملاً " به زبان خالص بر میخوریم که فارسی نیست ، ضمن آنکه آثاری از زبان رازی ، زاکانی و مشهدی و ... در دسترس است که نشان میدهد فارسی زبان ریشه‌ای و تباری این مناطق نبوده است . آنچه در رابطه با مسأله مورد بحث ما قابل توجه است ، اینست که زبان فارسی در طی حکومت ده قرن سلاطین ترک ایرانی برای این کشور به زبان های ادبی و مشترک تمام خاورمیانه (از عثمانی تا هند) مبدل شده لذا جزو زبانهای تحمیلی (نظیر روسی در متصرفات آسیائی) نبوده است . تنها وقتی در دوره ۵۷ ساله پهلوی فرهنگ تک‌زبانی و سیاست تحمیل زبان فارسی علم شد . ناچار عکس‌العمل های طبیعی خود را در میان زبانهای محکوم بوجود آورد که در مورد ترک‌زبانان و کردزبانان ایرانی شاهد عکس‌العمل شدید آن بوده و هستیم . در پایان این مقاله لازم به ذکر است که در ایران تا انقراض قاجاریه ۱۳۰۴ (۱۹۲۵) همواره سه زبان در کنار هم بعنوان زبانهای رایج‌تر وجود داشتند و در کنار آن زبانها و لهجه‌های دیگر به حیات خود ادامه میدادند . بعنوان مثال :

- در دوره هخامنشی : بابلی (زبان تجارت) ایلامی (زبان دیوان و ادارات) - پارس باستان (زبان سلطنتی و لشکر) و میدانیم داریوش کتیبه بیستون و بسیاری از الواح خود را به این سه زبان نویسانیده است .

- در دوره پارتها : یونانی (زبان تجارت و علم) - آرامی (زبان کاتبها و دیوان) - زبان پهلوی اشکانی (زبان شاهی و لشکر)

- در دوره ساسانی : پهلوی (زبان شاهی و لشکر) - اوستایی (زبان دین رسمی) - آرامی و سریانی در دانشکده جندی شاپور *** (زبان دیوانی و کتابت دولتی) بود و میدانیم که کاتبها آرامی بودند و لغت هزوارش از همین جا بوجود آمده که جز در نوشته‌های

مانوی تقریباً همه نوشته‌های پهلوی با هزوارش همراه است (به آرامی مینوشتند و به پهلوی تلفظ میکردند مثلاً "لحما" مینوشتند و "گوشت" میخواندند).

در دوره بعد از اسلام نیز ابتدا عربی رایج بود بعد فارسی و ترکی رایج شدند و باز ایران دارای سه زبان اصلی شد، عربی (زبان دین و علم و فلسفه)، فارسی (زبان دیوان و شعر و عرفان) و ترکی (زبان شاهی و لشکر).

راه حل چیست؟

تا قبل از پهلوی کسی به زبان کسی کاری نداشت. کردها شاهنامه حقیقت را در اواخر افشاریه و اوایل زندیه نوشته‌اند و شعرونش را زیادی از دوره حکومت ترکان ایرانی به زبانهای مختلف در ایران باقی مانده است. راه حل کنونی نیز چنین است که به پیروی از سنت گذشته‌مان :

۱- هرکس به زبان مادری خود بخواند و بنویسد و بیا موزد و درادرات محل تولد خود بتواند رفع نیاز کند. این حق هر انسان است که به زبانی که مادرش به دهان او الفاظ نهاده و گفتن آموخته، بنویسد و بخواند و حرف بزند و باید نه تنها در تمدن و فهم و شعور، بلکه در انسانیت کسانی که در باره این حق چون و چرا میکنند تردید کرد. همه این زبانها باید محترم شمرده شوند. زیرا همه آنها زبانهای ایرانیانند (نه از نظر طبقه‌بندی زبانشناسی بلکه از این نظر که عده‌ای ایرانی به آن تکلم میکنند).

۲- زبان فارسی بعنوان زبان مشترک همه ایرانیها اصلاً مورد دعوا نیست، اگر زور سیاسی از پشت سر آن برداشته شود بهتر رشد خواهد کرد. چنانکه از دربار عثمانی تا دربار گورکانی (هند) را گرفته بود.

۳- به یک زبان علمی و بین‌المللی که امروزه انگلیسی است نیاز- مندیم. با توجه به جهانی بودن علم و جدائی آن از فرهنگ به معنای خاص آن بنظر من بهتر است برخی دروس پایه (فیزیک، شیمی، بیولوژی و ریاضیات) از یک مرحله‌ای، به انگلیسی تدریس شود و اگر مقدور بود برای زبان آلمانی و فرانسه و ژاپنی و... نیز کلاس‌هایی دایر شود. چنانکه اشاره شد هیچیک از ساکنین ایران صاحبان اصلی آن نیستند تا بقیه اجاره‌نشین یا اتباع درجه دوم آن محسوب شوند.

اجداد همه ما در این سرزمین زندگی کرده، در آن تولید نموده و از آن دفاع کرده‌اند. ما باید با وحدت خود خواسته‌مان زمین را برای تحقق آرمانهای انسانی و دموکراتیک آماده کنیم نه اینکه بفکر تجزیه یا تمرکز باشیم. تا به قول شیخ محمدخیا بانی: "لقمه خاکی داری باشی تا دیگران نتوانند ما را بلع کنند" همه کارهای بزرگ تنها با همت انسانها صورت تحقق پوشیده‌اند ولی همه آنها ابتدا ایده‌ای بی‌ش نبوده‌اند.

* طبری‌ها آریائی نبودند و به این سبب در دوران پهلوی اول نام آنها را به مازندران که آریائی و ساکنین بعدی آنجا بودند به ناروا تغییر دادند. زیرا هر دو قوم از جنبه تباری به جنبه سرزمینی تغییر هویت داده بودند.

*** - نام ایران تا دوره‌های ساسانی نه در نوشته‌های خودی (سنگ نوشته‌های هخامنشی و نوشته‌های پارتی) و نه نوشته‌های دیگران (الواح بابلی و آسوری و نوشته‌های یونانی و رومی) وجود ندارد و تا دوره ساسانی کشور را به نام قوم حاکم مینامیدند. مثل ماد، پارس، پارت... و از آن به بعد در دوره ساسانی که حکومت متکی به دیانت انحصاری زرتشتی تشکیل گردید در رابطه با متن اوستا که بنا بر آن کشور اسطوره‌ای ایران‌نویج که در حوالی خوارزم کنونی وجود می‌داشته به تمام سرزمین تعمیم داده شد. و معنی آن این نیست که کل مردم ایران از تبار قوم آریا می‌باشد لذا مفهوم ایران نظیر معنی کشور (کیش + ور) بار دینی داشته است و البته منحصر به ایران نیست. زیرا اسم قبلی افغانستان (آریانا) می‌باشد و ایرلند و ایر + وان نیز همان معنی را افاده میکنند.

*** - دانشکده جندی شاپور که توسط نسطوریان فراری از روم شرقی تأسیس شد، زبان رسمی اش سریانی بود و تا زمان متوکل عباسی دایر بود و بعلمت پول بی دریغی که در بغداد میدادند استادان آن به بغداد رفتند و دانشکده تعطیل شد.

ياشاى حق (۳) روما نيندان صحيفه لىر

اۇ، دوست تانىيدىق، قوھوم۔ اقربا آراسيندا قاينار طبيعت لىسى،
چوشغون رۇطلو، دۆنمىز۔ اگىلمىز بىراينسان اولاراق تانىنىردى، بعضا"
چۇخ عادى، كىچىك بىر حادىدەن، مباحىدەن، يارباق تىترە بىشىندىن بىللە
تاشىرلەنەرەك رىقتە گلەرەك، محورىندىن، مجراسيندان، چىخاراق، سا۔
حىللەرىنە سىغما يىردى، بعضا" دە بىر شىلىرى اۆرەگىنە آلاراق، اۇنو
اۆزۈنە بىر درد ائلە يىردى. وبۇكىمى حاللاردا دۇن وۇرموش بىنقىشە تىك
قارار يىردى. بىللە سىنە تىزادلى اىكى قىطب آراسيندا عۇمور سۆرۈر،
قەزىن اۇنا باغىشلامىش اۆلدوغو آيلىرى، ايللىرى سايىردى، دۇستلارى:
"مىھدا مىن اۆرە كەن غم ھا وادان نىم چكىر" دىمەسى ناقىلە دىكىلدى.
اسما عىلىن گۆزلە نىلمەن، غاقىل گلىشى اۇنو نە قەدەر سۆيىندىرىپ
كۆرە كلىندىرىمىش سە دە، كىندىشى بىر اۇ قەدەر كەندىرىمىشى.
چۇل قار، اىچرى دار... بىر ياندا نى جان آغرىسى... دۇشۈنچە لىرى
دىنمەك دىنمەك بىلمىر، گاه دۇرولور، گاه دا اۇنو چكەرەك ھارايىسا
ايسە آپار يىردى. نە قەدەر دۇشۈنسى دە بىر قارار چاتما يىردى چۇلدە دە
اۆلەندا، دۇستو تانىدىقلارى ايلە بىر بىرە گلەندە باشى ايسە بىر
تەر بىتىپ تۆكۈنمەن سىھت لىر، يىرلى۔ يىرسىز مىناقشە لىرە قارىشىر.
بىر قاينى دان آيرىلاراق باشقا بىر قاينىيا قاتىلىردى. بعضا" دە
اۇزاقلاردا قالمىش، ال چاتمىان گۆنلرىن خىالى، قىلبىندە سۆوا
قۇران دادلى خا طىرە لىرى اۇنو قانادلارىنا آلاراق وىنە طرفا اۇچوردۇ.
بۇنلارىن ھامىسى بعضا" مىھدا مىن۔ نە چۇخ شىلىرى اۇنو تەدوروردۇ:
گۆنۈن نىچە گلىدىگىنى نىچە كىچدىگىنى، كىچە نىن نىچە باشلاندىغىنى
دۇيىموردۇ. دا ھا دۇغروسو، بۇنلارىن ھىچ فرقىنە بىللە وارمىردى
زامانىن اۆزى دە ساغىندا ن، سۆلۈندا ن سى اۆلۈنمە دان آخىب كىند۔
بىردى .

اشودن جۇلە چىخما دىغى بۇ اۆچ گۆن جۇخ، آما جوخ اۇزون گۇرونموشدو. جەننەم عذابى چكىمىشى بۇ اۆچ گۆندە. سانكى دۇوارلار اۆزەرىننە — يىئىرىدى.

قلىبى قفسە آتلىمىش قۇش كىمى چىرپىنىر، خۇرىتە، سربىست لىگى — ، آراملىغا جان آتىردى: " اينسان اۆچ گۆن يالىنزا قالسا بىلە اۆرەگى پارتلار، يالىنزالىق نە بۇيوك دردا يىمىش. باكىدا " *Osobl ot del* " ين " *podval* " لىندا اشكنجە گۇردوگو، هفتەلرلە بۇ دۇرومدا اولماغى، هر ساعات، هر آن اولوم خۇكمو گۇزلەدىكى بىر زاماندا دا بۇنجا سىخىلما مىشدىم. بىلىردىمكى، باكىنىن ها واسىلە نفس آلىرام، الىمى اۇزاتسام — اولاد اۇشاقىما، قۇھوم — اقربا ما چاتا جاغام. دۇشونوردوم كى، باشىما بىر فلاكت گلىرسە، عومروم قىرىلىرسا، اۇز تورپا غىمدان اۇزاغا دۇشمە يەجگم، اۇنا قارىشاق، اۇنا قۇوشا جاغام...

بىر دە اۇ زامان بىلىردىمكى، ياننىمدا نفس وار. عباسقو منىملە دىر. گۆچ آنلارنىمدا، نفسىم دا ياناندا باشىمىن اۇستونو آلىردى. اۇنون نە قەدەر گىشىش، دا يانلىقلى، متىن بىر اۆرەگى وارمىش. ياخچى سۇيلەمىشلىر: " اينسانى يۇلدا، سفردە تانىرلار.

ايللر بۇيونجا دوستلوق، قارداشلىق ائلەدىك. " مساواتى " بىرلىككە قۇردوق، تشكىل ائتتىك آما، سۇزوموزون بىر — بىرىنى تۇتما دىغىنى آنلاردا اولموش، وبۇ حالده بىر مدت بىر — بىرىمىزدن اۇزاق كزىرد — يك. نە ائلەمەلى؟ نەھایت دىر بۇ! اينسانىن خۇيو الىندن آلىنسا بىلمز.

بۇلشويك اشغالىندىن سۇنرا، اولومون آرخامىزجا دۇشەرەك بىلىزى آددىم — ۲ ددىم اىزلەدىكى، جاننىمىزى قۇرتارىم دئىە باكىلىدان چىخدىغىمىز، لاهىجا سىغىنماق اىچىن گىتتىگىمىز زاماندا عباسقو ائلەمەدىق بىر فداكارلىق بۇراخما مىشى. بلكەدە شەردن بىرگە چىخما سايدى، ساغ قالمىيا جاغدىم. آناسى اۇنو تىك دۇغموش، تايى، برابرى يۇخدور. سۇزونون باشى دا، سۇنو دا بۇايدى: " امىن بئى، بىر حزب يۇلداشى كىمى بۇرادا سنىن حياتىن اىچىن جوا بدەام. بۇ اوزدن سۇز منىم اولمالى. سن دىينى من دىنلە بىرم، بۇرادا دا من سۇيلە يەنى سن دىنلەمەلىسن. غرورون اۇزونون بئى وار. اما جان اساس دىر، شىرىن دىر.

بۇرادا ايکىمىز دە تىك وجودكىمى اولمالىيىق .ايکىمىز دە محمد امين رسولزاده- يە ،آذربايجان استقلالىنىن اوميدىنى ،گلەجهگىنى گۆنشىنى سۇنمەگە ايماكان وئرمەمەلىيىق" .
بئلسىنە سۇزلىر تاپىپ سۇيلەيىردىكى ،اينسان وارىندان يىـوـخ اولوردو .

طبعى گلدىكده شعر سۇيلەمەسى دە واردى . قىلىغا گىرمەكده ،اينسانى تىكىن ائتمەكده ،آراملىق وئرمەكده اونا كىمە يىتمەزدى . دادلى دىلىنى استفاده ائتمەگە باشلادى مى ايلانى يوواسىندان جىخار بىر ، الى قىلىنچلى عزرائىلى بئله يولوندا ن گئرى چئومىرە بىلىردى .
گئجە- گۆندوز ،اۆزوم - اۆزومە ،غىطە ائدىردىمكى ،نە ياخچى ،نە خوشبختلىككى ،عباسقلو كىمى بىر دوستوم وار . ونە ياخچىكى ،بو دار ، بو آغير لحظه دە دۇرە وەریمده تاپىلىر .

لاهیجدا ياشا دىغىمىز قورخولو- تهلکەلى گۆنلر بىزى بىر- بىرىمىزە ائلسىنە باغلامىشدىكى ، چۇخو - چۇخو يارىم ساعات آيرى دۇشودكده سانكى هاوامىز بئله يىتمىردى . اولو بابا لارىمىز گۆزەل سۇيلەمىشلر :
" وار گۆنون دۇستو ، دار گۆنون دۇستو " بۇ سۇزلىرى سۇيلەرکن اونسو دۇشونموشلر سانكى . ياخىن اولدوغوموز ، سىخ تماس قوردوغوموز - گۆندن بىرى عباسقلو منىم هم وار گۆنومون ، هم دە دار گۆنومون دۇستو اولموشدور . امالبىنى- نىن گۆزوندىن هئچ بىر شئى يا يىنما يىر ، آدامى بىر دفعە گۇردومو ، يىتتىر . همن هانسى يووانىن قۇشو اولدوغونىسـو بىلەجک . ايللر اۇنجهسى عباسقلو ايچىن سۇيلەدىكلرى سونرا بىئرىنى بىر تهر دە آلمىشدى . عباسقلو طرفدىن شانسلى جىخمشىق ، دئىبىردى .
اؤنونلا اولومە بئله گئدىلىر . بىلندەكى ، بىر يىردە ، بىر بىرىنىز ، سىن اۆچون راحت سىز اولمورام ، تلاشلانمىرام .

ايندى بۇرادا اؤنون دا ، محمدعلى- نىن دە يىرى نئجه دە گۇرونور .
كاشكلەگىن ايکىسىندىن بىرى يانىمدا اولسايدى ، بونجا حانىم سىخىلماز ، كدرلەنمزدىم . بىلەجكدىمكى ، آرخام وار ، داياغىم وار .
سانكى ايچىندىن آجى بىر سىزىلتنى گئجدى : اؤنلار بىن باشلارىنا نە گلەيش ، يازىلارى نئجه اولموش ، يىئنى دن توتولما مىشلاركى ، ياخالارى - ندان الچەكلرىنە اينانمىرام . منىم اۆجومو دە اؤنلاردان آلاچاقلار .
عباسقلو دا يانىقلى دىر ، تحمل ائدە بىلەر . محمدعلى ايسە بو سـفـر

حېس اولورنار سا... هئچ... اۆرهگی دایانا میاجاق زاواللیلار هر —
ایکیسی منیم بولومدا جوخ اضطراب چکمیش، اولومله اۆز- اۆزه گل —
میشلر. بۇر یا گلسهیدیلر... بیئنه اۆچ دوست، اۆچ قارداش بی —
لقمه چوره گیمیزی بولهرهک یا شار، اۆره گیمیزی، ذهنیمیزی، آرزولاریمیزی
بیر- بیرینه قاتاردیق، آند ایچمیشدیک، عهد ائتمیشدیک کی، — سون
نفسیمیزه دک، قلبیمیزین سون چیرپینتی سینا دک" مساوات"ین توتدوغو،
کئچدیگی بولدان دؤنمهیک. هر زامان غرورلا سؤیله دیک ویئنه ده
سؤیله جگیک .: " مساوات "بیزیمدیر، بیز ده " مساوات"ین بیزی بیر-
بیریمیزدن یالئیز اولوم آیرا بیلیر .

بیئنه دوستلار آندی، کئچن گؤنلرین خاطرینه گتیردی. ایچینده گاه
غم سئوینجی بوغدو، گاه دا سئوینج غمی. آخیب، گئتدی دؤشونه لری:
"جوخلاری" مساوات "ین قورولما سینی یالینز منیم آدیما باغلانیر.
اؤ اینسانلاردا گناه گؤرموره م. بۇ بلکه ده مباحثه دوستلاریمین
عقیده دوستلاریمین قلبینین گئنیشلی گیندن، تواضعکارلیغینین
ایره لی گلیر، داشما" منی ایره لی سؤرولر، آما کئچرگی ده اؤنوتماق
حقى حق سیزلیکن آییрмаق کرهک .

دوغرودور، باشیمیزدا بۇ فیکیر چۇخدان دولانیردی. بیز حزب قورماق،
آدینا دا " مساوات " دئمک... یعنی "برابریک" حزبی.

سونرا قدریم منی تهرانا آتدی. باکیدا قالسا دیدیم، یا خامی بوراخ-
ما یا جاقدیلار. پولیس بیئنه منی تعقیب ائدیر، اولاماق ایسته ییردی .
بۇنون اۆچون ایرانا کئچدیم. اورادا دا خلق قیام ائتمیشدی، شاه
رژیمینی دئویرمک ایسته ییردی. من بۇ قابینار قازانین ایچینده
دؤشدم. بیر ده گؤزمو آچدیغیمدا اؤزومی انقلابچیلار آراسیندا
مشروطه چیلرین اؤن صفالرینده تاپدیم. اورادا چوخ ساییدا دوست
تاپدیم. صادیق و دیانتلی دوستلار! اؤنلارا قلبیا" باغلانیدیم. بۇ گؤن
بئله هامیسی گؤز لریمین اؤنونده دیر... سیدحسن تقی زاده، حسینقلی خان
نواب، سلیمان میرزا، سیدمحمد رضا... ۱۹۱۵ ایلی اکتبر آبی عؤمروم
بویونجا خاطریمدن سیلینمز. نئجه سئوینیب، افتخار ائدیردیک. بۇ
طبیعی بیر شئیدی. بیز، ایران دموکراتیک جمهوریتینین تملینسی،
قوروب، تاریخ وجوده گتیریب، تاریخ یازیردیک.

اؤ زامان ۲۶ یاشیندا دیدیم. اولنمه میشدیم. بۇنا واختیم ده

یو خودو. گنججه می، گۆندوزومو بیر- بیریندن آییрма میردیم. قوردوغوموز
دموکرات حزبینین ایکی غزته سی وارایدی. "ایران نو" بیر ده "ایران
? Ahlat". هرا ایکسی نین باشیا زاری من ایدیم. چوخ آغیر بیر یوکون
آلتینا گیر میشدیم.

باکی ایله علاقه لریمی کسمه میشدیم. اؤزوم تهراندا اولسام دا قلبیم
اؤ اؤز یئرلرده، باخینلاریمین، قوهوم - اقربا مین یانیندا ایدی.

مکتوبلا ویا گنشدیب گلنلرین آراچیلیغیلا اولوب بیتنلری بیر- بیر-
بیمیزه خبر وئریردیک. محمدعلی- نین ده بیر آياغی تهراندا ایدی.
بیزیم قورماق ایسته دیگیمیز حزب- بیزیم " مساواتیمیز " قلبیمیزده
آرزولاریمیزدا هله یؤل گلیردی. جانیمیزی، قانیمیزی اسیرگه میردیک.
کله جه کیننی بیلیردیک، اینا نیردیک. صرتله گؤزله بیردیک یولونو.

و نهایت بیزیم ده اوشاغیمیز دؤنیا ایشیغینا قووشدو. ۱۹۱۱- جی
ایلی - " مساوات " نین دوغوم ایلی اولدو. اینسانلار دا، تاریمخ ده
بیلسین کی، اؤنون ایلك لایلا سینی منیم اوره ک دوستلاریم - محمدعلی
رسولزاده، عباسقلو کاظمزاده، بیرده تقی اوغلو نقی سؤیله میشلر.

قلبیم دایما " اؤنلارین قلبیله بیرلیکده چیرپین میشدی. بیر چوخ
حادثه لر یئر آلمیش، آغیر گؤنلر یا شامیشیق، ایتگی لر وئرمیشیق.
ایللر بیر- بیرینه ایزله دیگجه، زامان چالخالاندیقجا " مساوات " دا
بویؤدو، خلقدن گؤج آلدی، قانادلارینی گؤجلندیردی، ساواشلارا گیردی.
بیز غالب اولدوق. من اؤنون سیرا دان عضوی ایدیم، دؤنوب رهبری
اولدوم. بوشرفی منه، مسلک، عقیده دوستلاریم، بیر ده جانیمی، قانیمی
قَدْریمی قوربان ائتدیگیم خلقیم وئردی. هم ده قلبا، جان و کؤنول
دن."

بیر مدت دیلیندن قوپاراق اوره کلرده یووا قوران بۇ قانادلی
سؤزلر یثنی دن فیکیرینه ایشیق ساجدی: " آذربایجان دؤوری- استقلال-
لینه بولشویکلر " مساوات دؤوری " دئییرلر، اما خلق بۇ دؤره " آذر -
بایجان دوری " دئییر. خلقین دؤشونجه سینده آذربایجان آنلامی جوغرافی
بیر معنادان زیاده فیکیر و آرزو شکلیده تجسوم ائدیر. استقلال سیز
اؤنون اوچون بیر آذربایجان یوخدور."

خیالی اوچ ایلدن بری اوزاق دؤشدوگو اؤز یوردونو گزیب دؤلانیر،
اوزاق - یاخین چاغلارا باش وورور، بیر آن نئله اولسون اؤنوتدما -

دېغى دوستلارى ايله گۇرۇشوردو. سانكى اۇزۇنى اۇنلار يىن قارشىسىندا تقصيرلى بىلىردى. آنجا ق اۇنون نە گۇناھى، تقصيرى واردى؟ بۇغازى تۇتولدو سانكى: " ايندى هاردا سىنيز ھى محمدعلى، ھى عباسقو، ھى منىم عزيز قارداشلاريم! سىمە سى وئىرىن! بىلمەم " چكا " نىن قانلى جايناقلار يىندا نە تەر قورتولاجا ق سىنيز؟ متىن اۇلون، دايا نىقلى اۇلون! اينانيرام كى، خلق سىزى داردا بۇراخمايا جا ق! " درىندن كۇكسونو اۇتوردو. " نە اۇلور، بۇرادا، غرېتدە دە اۇلسا گۇرۇشە بىلسە يدىك، بىر - بىرىمىزى اۆرە كىمىزىن باشىنا سىخسا - يدىك "

خاطىرەلر دە چشمە كىمى دىر: گۇزۇنو آزا جىق آچىب يۇمۇنجا ھىن آخىب گلەجك، يا يىلاجا ق. ايندى دە بىللەدى: حادشەلر، گۇرۇشمەلر، اۇلوب بىتئلر بىر - بىر آخىب كىشىردى گۇزۇلرى نىن اۇنوندىن ... باكى ... ۱۹۲۵ - جى اىلى ... سۇن با هارىن عۇمرونە آزا قالمىش، چۇلدە قىش ھا واسى وار. شەر آغرى دان، عذابدان گۇزۇ يا شلار يىنسى ايجىنە آخىدان دردىلى الملى بىر اينسانا بنزە بىر. اۇرتالىق ھلە قارالمىشى. لامپان نىن ايشىغى جان وئەن اينسانا بنزە بىردى. ھا ايندى جانى چىخا جا ق، سۇنەجك و يىئنە دە قارانلىقدا قالا جا قلا ر.

" مخصوص شعبە " نىن " podval " نا آتلىدىقلا رى گۇندىن آخشا مىلارى بىللەجە قارانلىقدا كىچىردى. بۇنو سانكى قىدا " ائلە بىر، عىبلىرىلە اوينا بىردىلار.

... محمد امين بۇ زمينلىكە سىغما بىردى، چۇخ، چۇخ عىبلى اۇلوردو. عباسقو گۇزۇتچىنى جا غىرراق با با سىنى ياندىراجا غىمدان قۇر خوردو. دۇشونودو: فرضا ئدەك، گۇزۇتچىيە آغزىنا گلەنى سۇيلەدى. نە اۇلسون ايندى آت بۇلشويك لرىن آلتىندا دىر. ھاراي اىستە بىرلر، اۇرايا دا جاپىرلار. اعصابىنە حاكىم اۇلا بىلمىر:

نئجە دە قانسىزدىرلار - دىبىر. - آلاھىن ايشىغىنى دا قىيمىرلار. دوشمن اۇلاندا نە اۇلور؟ يعنى بىزىم دە اينسان اۇلدوغوموزو آنلا - مىرلارمى؟

- سىن اۇنلاردان اينسانلىق مى گۇزۇلە بىرسن؟ - دىئە محمد امين - سى سى ايتى قىلىنجا دۇندو. ايمكانلارى اۇلسا، ھا وامىزى دا كسەرلر.

ايشى نەدىركى...

- بىلىرەم، - دئىيە عباسقلو لامپانين ضعيف ايشيفيندا اونسون
اۆزونه زاوللى بىر طرزده باخير- بيزه كلک- فلان گلমে بىرکسى،
سنىن بۇ دوستون ؟

- هانسى دوستوم ؟

- كوبانى دئىيرەم .

- داها كوبا بوخدور، عباسقلو .

- بوخسا چىخىب گىتمىش، اۇ ظاليم اۇغلو؟ عباسقلو تالاشا دؤشور .

- بوخ گىتمەمىش، بورادا دىر .

- كوبا ايندى دۇنوب استالين اۆلموش- دئىيە محمدا مين ساكىسن-

ساكىن جاواب وئىرير- روسجا پولاد سۇزوندن آلىنمىش تخلصونسى .

استالين يعنى پولاد قدير محکم .

عباسقلو چىنلرىنى چكىر .

- بىزيم ايچين نه فرقى- ملا على، يا على ملا! يالينزجا سۇزوندن

قاچما سين، يالاما سين توپوردوگونو .

- منجه وعدينى بوژماز .

- منە دە بئله گلير. اما هاردان بىله جکسن ؟! اينسان چىي سؤت

اممىش .

قاپى قووتلى بىر ضربه ايله آچىلير، پىئىرلىندىن دىسكىنىرلر عباس -

قلونون سۇزو آغزىندا قالير، گۇزىتىچى اينسانين عىبالرىنى بىئرىندىن

اوينادان بىر سىله باغىرير :

- رسولزاده !

عباسقلو بىرک حرصلنمىشدى، اونا طرف گئدىر :

- ايوان، سىن اۇزه خوش گلير، گويا !

گۇزىتىچى بىر آياغى ايچرىده، بىر آياغى جۇلده ! يانكراتوو سىزى

چاغىرير . رسولزاده - دئىير .

هر گون ساغاتلارچا سۇرغويا چىكىلدىگى، روخونون، قىلبىنن، عىبالرىنن

چارمىخا چكىلدىگى، اۇ اطقا - پانكراتوون خارا باسنا - طرف تىك

آددىمىن بئله آتيلماسى اونا جهنمه گئدمكده بتردى، يئنى -

جانىنى دىشىنه سىخاراق قاپيدان ساكىن - ساكىن چىخىر . عباسقلو

بىشتيم اوشاق كىمى بوينونو بۆكەرەك اۇنون آرخاسىندا باخير : كاشكى

خثير اولسايدى - دئيه دؤشونور .

اۇندە محمدامىن ، آرخاسىندان دا الى سىلاھلى گۇزتچى قارائلىتىق
دا لاندان گئچرەك پانكراتوون "حضور- شرفينه گئدىرلر . "مخصوص
شعبەننن " رئيسى قوز آغا جىندان دۆزەللىمىش ، بۇيوك قديم ميزىن
باشىنا سربست جە اۇتورموش ، اۇنون بۇ دۇرومو ، ادعاسى ، باغىشلارى
آچىق - آيدىن دئىيردى : "رسولزادە سنىن دورانىندان گئچدى . ايندى
حاكىم مطلق منم . من نه سۇيله رسم او دا اولاجا قدير . بىلدىن مى ؟"
پانكراتو آجى خۇيلو بىركىشى ايدى . "مساوات " سۇزونون اشىدنجە
باباسىنىن مزارى سۇيولموشا دۇنوردو . قارشىسىنداكى اينسانا درىن
كىن بسلەدىكى ھمن آچىق - آيدىن حسائدىليردى . سانكى قانىنمى
ايچمگە بئلە حاضردير ، محمدامىن سىن كسكىن نظرلرى اۇنو قىلىج
كىمى كسىردى . پانكراتو كىننىنى ، اينتىقا مېنى بۇغا بىلمىر . ايسلان
كىمى قىيوريلاراق سىنەسىنى ميزە داييىر ، و رسولزادە - يە آلتىدان -
بوخارى نظر سالىر . ايچىنن تامام زھەرى گۇزلىرىنە سۇزولموش ، اورادا
تۇپلانمىشدير . ايمكان اولورسا ، بۇتون بۇ زھەرى بۇ مغرور "قوناغى -
نېن وجودونا سۇن دامجىسىنادك سوغار ، ھئج آخ دە دئمز .

آچىقلى - آچىقلى ، بىر آزدا اھمال ائدركىمى :

بىگ رسولزادە - يۇلداش استالين سىزدن اينجىمىشدير .

- آمانە ايچىن ؟ محمدامىن - يىن دۇداقلارى يا واشجا قىمىلدا نىر .
- اۇنون سۇزلىرىنە شېھە ائتىدىگىنيز ايچىن ... دئىيركى ، يۇلداش
رسولزادە بىزە نە ايچىن اينانمايىر . نەدن منىم وعدەمە شېھە ايلە
باخىر ؟

پانكراتو اونا سۇز دئمگە ايمكان وئرمەيىر . سۇزو اۇزاتماق
ايستەمەيىر . استالين - يىن سۇزلىرىنى حۆكم اۇخور كىمى نفس المادان
گوللە كىمى ياغديرىر :

- من بىر نئجە گۇن سۇنرا مسكووايا گئدىرەم . سىزدە منىم ايلە
براىر گئدە جگسىنيز ، اورادا سىزى سربست بوراخا جاقلار . ايستەرسىنيز
عائلەنىزى دە بزا بىرىنيزدە گۇتورە بىلرسىنيز . مسكووادا تامامسا
سربست ياشايا جاق ، گرەك منىم وگرەك سە سۇوتت حكومتىنىن حمايەسىنى
حساندە جگسىنيز . عائلەنىز بۇرادا قالاچاق اولورسا ، آذربايجان
حكومتىنىن حمايەسىندە اولاجاق . دوستلارىنيز محمدعلى ايلە عباسقو

دا سىزىنلە بىرلىككە گىشە جىكلەر .

اۋرتا يا بىرآن ايچىن سۆكوت چۆكۈر . پانكراتوۋ ايلان باخيشلار بىلە
محمد امين - ى سانكى پارچالاماق ايستەيىر : "رسولزادە ، يۇلداش
استالين يامانجا گىردى قانۇن آراسينا ، يۇخسا توپانچامدا سنە دە
بىر گۈللە پايى آيىرمىشىدەم . مسكوۋا يا گىتمىكلە جانينى قۇرتاراجا -
غىنى مى سانىرسان . ؟ خىير ! بۇ ايشين سۇنۇنۇن نە اۇلاجاغى اينىدى
دن سۇبلەنمىز ؟

محمد امين - ين باخيشلارى دا اۋنو جاۋابسىز بۇراخمايىر : پانكراتوۋ -
توۋ ، چوخ دا سئوينمە منىم دە خلقىم سىزىن باشىنىزا ال سۇرمەيە -
چك ، نوازىش گۇسترمەيەچك . بۇ توپراق آتاش اۋلوب ياخاچاق سىزى .
ظولۇملە آباد اۋلان ، گۇنۇن بىرىندە بىر باد اۋلاچاق ."
پانكراتوۋ استىھزائىلى بىر دىللە :

- بىگ رسولزادە ، سىزى تىبرىك ائدىرەم . استالين سىزە بۇيوك شىرف
گۇستىرىر . بۇنو هم آنلاماق ، هم دە دگرلندىرەمك گره كدىر .
محمد امين اۋنۇن سۇبلەدىكلرىنى ائشىتمەيىردى سانكى : اصليندە
ائشىدىر وحددتنى ايچىندە بۇغووردو . آنچاق قىغىلجىم ساچان
گۇزلىرىندە پانكراتوۋا جاۋابى آيدىن اۋخونوردو : " جاھىل سىن
اۋزون سن ، اخماق بۇينو يوغون ، آلاھىن آغىلسىز حيوانى !"
محمد امين - ين باخيشلارى پانكراتوۋ قۇرخودور . اۋ صحبتى بىىردن
كسەرەك :

- رسولزادە ، سىرەست سىنىز ، گىشە بىلرسىنىز ؟
محمد امين . سى سىز قاپىدان چىخىر . سىلاھلى عىكرىن اۋنۇندە نىچە
كلمىشىدە اۋ حالدا دا اۋزونون " يىر آلتى جەنمى نە " دۇنور .
آيا غىنى ايچەرى باسار باسماز عباسقۇلۇ اۋنۇن قارشى سىنا قاچىر :

- نە ايچىن چاغىرمىشىدىلار ؟

- گىشدىرىك . گىشتمەلىيىك .

- ھاراي ؟

- مسكوۋا يا .

آي جان ، آي جان ! عباسقۇلۇ اۋشاق سئوينجىلە الينى - الينى -
چىرپىر .

- داشما " بىللە مۇزدەچى اۋلاسان ، محمد امين ! ماراق ائدىر :

- بس نه زامان ؟

- ايكي اۆچ گۆنه .

- گئنده جه گيگ دشمك - عباسقلو داها راحت نفسالماغا باشلايپير ،

- بلى گئنده جيبيق - دئيه محمدامين ده اونون سئوينجينه قاندا

وئيرير . گئنده جه بيك قارداش !

- فورا" عباسقلو !

- اما بيردن حيله اولسا ؟

- خئير ، اولاي بيلمز - محمدامين اونو تسكين ائدير . عباسقلونون

قلمبينه چؤكن شهبه وقورغو دؤيغولارى يئنه ده قالخير .

- امين بيگ ، اورايا آپاريرلار ، باشيميزا بير ايش آچما زلاركى ؟

- محمد امين قىدا" ايكي آنلاملى جا واب وئيرير :

- او قالير استالين - ين وجدانينا ، وجدانينى الدن وئرمهسه ...

عباسقلو الينى اوره گى نين اوستونه قويا راق :- امين بيگ - دشبير -

سيزين دؤستونوز دا اولسا او چؤپوردان هئچ ده امين دگيلم .

- هانسي چؤپوردان - دئيه محمدامين اوزونى آنلاميان كيملى

كؤسترمگه چاليشير :- كيمي قصد ائديرسن ، عباسقلو ؟

- اوزونوز ياخچى بيليرسيز ، امين بيگ :- اونون دا دؤداقلارينا

بير تبسوم قونور . - اونو ايكي - اۆچ دفعه كؤردوم . اما نه دنسه

قانيم قاينا شامدى اونونلا . جوخ مكرلى كؤزلى وار ، باخاركن اينسا -

نين بو اوزوندهن گيره رك او بيرى اوزوندهن چيخير . كؤز ده قلمبين

آينا سيدير . . . نه ائله مهلى ، قارداش - محمدامين سيني آشاغى

كتيرير - ايندى قدر يمميز او چؤپورون اينده ، ايسترسه اولدورور ،

ايستهرسه يا شادير .

- امين بيگ ! كؤزوه قوربان ، اولوم سؤزون دانيشما ، بو دؤنيادا نه

كوردوكى ؟ سن هئچ سؤيله مه دين . بس محمد على - نين عاقبتي نئجه

اولاجاق ؟

- او دا بيزيمله گئده چك ؟

- بو چوخ ياخچى اولدو .

فورا" عباسقلو بيردن بيره زواللى بير دۇروما دۇشور . قاندا

قىريلميش قوشا دۇنور .

- نه اولدو سنه ؟ قانين نه دن قارالدى ؟ محمدامين سينا قلى نظر -

لرله اۇنو دقتلە ورا تىداز ائىدىر. محمدعلی - نىن بىزىملە بىرلىكده گىتمەسىنى اىستەمەيىرسن؟ آرانىزدان سۇيوق بىشل مى اسدى؟ - خىر .
امىن بىگ - خىر ، نەلر سۇيىلەيىرسن؟

- پس نه؟

- هئىج .

- عباسقلو ، اۇزون بىلىرسن ، دۇغروسونو سۇيىلەمەيىنجه سىندن ال چكىمىه جگم .

- اۇنجهلرى چوخ يۇخلادىم . دئىيه عباسقلو تىترەك سىلە قۇنوشور-
واختىندان اۇنجه سئوينمك منە خىر گىتىرمىر . سالىم مسكووايىسا
چاتمىانچاق ، اۇرادا سربىست جه گزىب دۇلانمايانچا ، بو سۇزلره اينا -
نابىلمەرم . بىلكە قىرمىزىلار بىزه تىلە قورموشلار . اۇنلار بىزى بىشلە
آسانچا سربىست بوراخا بىلە چكلىرىنە ، بىزىم دە سربىست جه مسكووايىسا
گىتدە بىلە جگىمىزه بىر جورە اينانا بىلمىرەم . عجبىا نه اۆچون
بىزى توتدولار ، ويا ايندى نه اۆچون سربىست بۇرا خىرلار؟ هئىج بىر
زامان اۇنلارلا اۇزلاشمايا جىمىزى . اۇزلرى دە يا خىجى بىلىرلر . بىز
بارىشمارىق اۇنلارلا ، دوشمىنك ، دوشمىن اۇلاراق دا قالا جىق . امىن -
بىگ ، اۇزونوز سۇيىلەيز ، دۇغرو دگىل مى منىم بو فىكىرىم؟

- عباسقلو ، سن باشقا تهر دوشونمىسن - محمدا مىن اۇنو قۇللىلارى
آراسىنا آلاراق اۇزونه طرف چكدى . - بونون اۆچون سنى بىشلە چۇخ
سئويرەم . سنە اۇزومه ايناندىغىم قدهر اينانىرام .

... دمىر يۇل اىستگاھى ... مسكووا ترىننىن حرىكت ائتمەسىنە آز
قالىر . اىستگاھىن سكوو آرى پتەگىنە بنزه بىر . محمدا مىن دە ، محمد
على دە مخصوص سالون واگونا مىنىرلر . بو - استالىن - ين واگونودور .
اشىاء لارىنى يىترلشدىرندن سۇنرا دالانا چىخىرلار . محمدعلى - نى -
پاخىندان تانىدىغى سرگو اورجونىكىتزه ، مىللى گۇرجوستان حكومتى -
نىن آنكارا بۇيوك ائلچىسى شىمىون مېدىانى - نىن قارداشى بۇدو
مېدىانى وبعضى دىگر مېدىرلر دە استالىن لە بىرلىكده گىدىرلر .
واگوندا سىره كلىك دىر . آز سۇنرا استالىن كوپەنىن اشىكىندە
گۇرونور :

- گلدىنىز دىمك - دئىهرەك الىنى محمدا مىن - نه اۇزادىر :

- سىزىنكىلر ، يىترلى كمونىستلر منظوروم دور - عباسقلو كاظم زاده -

نین بیزیمله گئتمه سینه مساعده ائتمه دیلر .
- پس نه اؤچون ؟- دئییه محمدامین مبهوت اولور .
- سؤیله دیکلرینه گؤره علتی جوخ دور . اونا قارشی بؤیوک حدتلی
ورا ، آنلاشیلان اونا قارشی دعوا آجاقلار .

- پس سیز ...

- من چوخ قاریشماق ایسته مه دیم سیزینکیلرین ایشینه اولسون
بیلدیکلری کیمی ائله سینلر . منیم باشلیجا قایغیم سیزایدینیز ...
- بؤهچ ده یاخچی اولمادی - محمدامین تأسف ائتدیگینی بیلدیر -
دی .

- حالینیزی پوزما یینیز - استالین اؤنو تسکین ائتمه گه چالیشدی .
- آه عباسقلونو بؤرادا بؤخ ائده چکلر . محمدامین باشینی آغیر - آغیر
سالیر . بئله اولاجا غینی بیلسه دیدیم ...

- استالین - یین گؤزلری قییلیر : سیزلرده بیر مثل وار : " یئوز
فیکیر بیر بؤرجو اؤده مز " . من سیزی یاخچی آنلاییرام ، بؤلدا ش رسول -
زاده ، دؤستدا صداقتینیزی ، اعتبارینیزی دا بیلیرم . آنجا ق صلاحیت -
یعدن سو استفاده ائتمه دیدیم ، یعنی اؤنو پیس استفاده ائتمه دیدیم ،
سیزینکیلرین خوشونا گلمزدی . آرایا ناراحتچیلیق دؤشه چک ، مرکزه
قارشی اینا مسیزلیق یارانا جاقدی " بؤ مسئله نی جمهوریتین رئیس
اولاراق نریمانوون جؤزمه سینسی ایسته دیدیم .

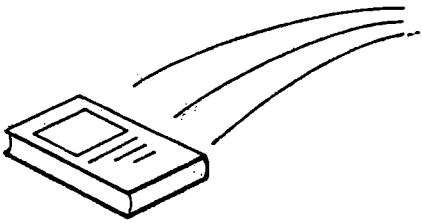
- سیزی یاخچی آنلاییرام ، بؤلدا ش استالین .
او ، استالین دن آیریلیر . بو آرادا آذربایجان خلق کمیسرل - سسری
سوویتینین رئیس نریمان نریمانوف گلیر . خوش - بئش ائدیملر .
- عباسقلو هاردا ؟ نریمانوف سؤرور .
- اونا اذن وئرمه میشلر .

- بئله می ، بیز اؤنون دا گئتمه سینسی سؤیله میشدیک ...
سیز سؤیله میش اولای بیلیردینیز ...

... -

محمدامین اؤنون فیکره دالیدیغینی گؤره رک - بئله گؤرولورکی ، سیزدن
آشاغیدا کیلار مانع اولورلار - دئییر . قورخورام اؤنون باشینا بیرایش
کتیر سینلر ، سیزین هئچ خبرینیزده اولماسین .

- من مطلقاً یاخیندان ایلگی له نیرم . نریمانوف اؤنو تسکین ائدیملر .
دوستلارین بیر - بیری نندن آیری دؤشمه سینیه میدان وئرمه مه گه جهدا شدرم .

■ يېنى چىخان كىتابلار: يازانى: عزيز محسنى

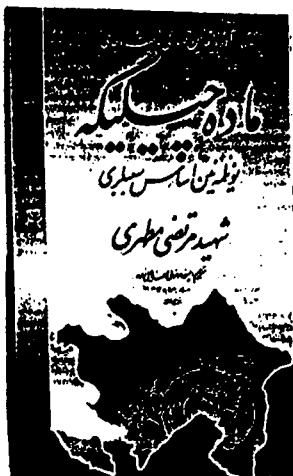

كىتابىن آدى : اىلاھيات علملىرى
و اسلام معارفى ، بېرىنچى جلد
مۇلىفى: اوستاد جعفر سبحانى
تېرىزى .
مترجم: ميرزه رسول اسماعيل زاده
تيراژى : ۵۰۰۰ نىسخه
قطع : رقعى
قىمىتى : ۱۵۰ تومن
نشر تارىخى: ۱۳۲۱
ناشر: آذربايجان نىن قومداكى مدنيت واجاى

يۇخارىدا آدىنى آپاردىغىم كىتاب ، كىرىل يازىسى و عرب حرفيله بىر
جىلدده فارس دىلىندىن آنا دىلىمىزه چئورىلىپ و ترجمه چىنىن اۇن
سۆز و ايله باشلانير: " بۇ كىتابدا اسلام دۇنيا گۇرو شو آيدىن
شكىلده ايضاح ائدىلمىشدير...

كىتاب آلتى فصيل دن عبارتدير و درس شكلينده يازىلىپ و كىتابدا
بۇ كىمى مبحث لردن : (تانرى حاققندا تدقيقات آپارما غىمىزىن
سببى ، استدلال يولو ايله آلاھى تانماق ، آلاھى كىم يارا تمىشدير؟)
سۆز گشدير . مترجم گۇزەل ، سلسى و آخىجى بىر دىلده ، دىنى و فلسفى
موضوعلارى آنا دىلىمىزه چئورىب دىر . كىتاب آغ كاغذ اؤستونده ، اؤخو -
ناقلى و تزه حرفلر ايله جاب ائدىلمىشدير . سۆز يۇخدوركى هم شمالدا
باشا يان و هم جنوبدا باشا يان آذربايجانلى باجى - قارداشلاريمىز
بۇ قىمتلى و فائىدالى كىتابدا ن بهره له نه چكلر . منجه ، كىتابدا كئسده ن
بعضى بين الخلق لغت و اصطلاحلار : پرنسب ، كونكرت ، بيوقرافيا ،

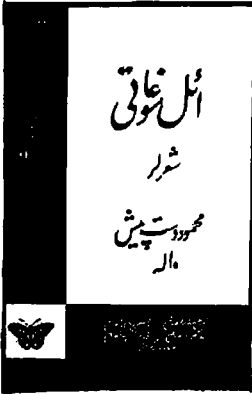
رتالیست، فورمال، پروبلتم، پسیکولوگیا و... بۇ تایدا کیمی
 آذربایجانلیلار اۆچون عرب حروفیلله چاپ اولان حیصهده ایضاح
 اشدیلیدی، بۇ تایللی باجی - قارداشلاریمیز اوندان داها یاخشیی
 فایدالاناجاق ایدیلار. بیز مترجم اۆچون اوز فرهنگیی ایشلرینه
 یثنیی - یثنیی نالیته لر آرزولاییریق .

- کتابین آدی : ماده جیلگه بونلمه نین
 اساس سبب لری،
 مؤلیفی : شهید مرتضی مطهری
 مترجم : میرزه رسول اسما عیل زاده
 تیرازی : ۵۰۰۰ نسخه ،
 قطع : رقعی
 نشر تاریخی : ۱۳۷۱
 صحیفه : ۲۰۴
 قیمتیی : ۱۱۵ تومن

ناشر : آذربایجانین قومداکی مدنیت اوجا غی.
 کتاب کیریل الفبا سیله اعلا کلاغیز اؤزره، اؤخوناقلی و آیدین حرفلر
 ایله چاپ ائدیلب، کتابدا ماتریالیزم اسلام دؤرونده، ماتریالیزم
 سون عصرلرده، ماتریالیزمه بونلمتمکده کلیسانین رولو، فلسفه
 آنلاشیشینین یئرسیزلیگی، تصادف، تانری و سببیت، سیاسی و اجتماعیی
 آنلاشیلارین یئرسیزلیگی، الله پرستلیک و یاشاماق، اخلاقیات و
 اجتماعییات باخیمیندان پوزغون اولان جمعیت، قهرمانلیق سنگری و
 عصیانچیلیق قالخانی و... بؤکیمی مبحثلر باره سینده سوز گئدییر
 و کتابین سونوندا بۇ مبحثلره یکون وورولوب، الله ائدیلمن نتیجه لر
 سؤیله نیلییر. مترجم بۇ کتابین ترجمه سینده چوخ امک صرفا ائدیپ و
 اؤنو چوخ سلیس و آخجیی بیر صورتده آنادیلیمیزه چئویرمیشدیر.
 بیز امینیک شالدا یاشایان آذربایجانلی باجی - قارداشلاریمیز بۇ
 دگرلی و دولغون ائردن فایدالاناجاقلار. تأسفلر اولسون کی، بۇ
 فایدالی و قیمتلی کتاب، ایلاهیات علملری و اسلام معارفی " کتابیی
 کیمی عرب الیفبا سیله نذر اولونما ییدییر. سوز بؤخدور ایکی الیفبادا
 چاپ اولسایدی، مترجم اوزو دئدیگی کیمی، " هم شمالی آذربایجانلی

با جی - قارداشلاریمیز، هم ده جنوبدا یا شایان با جی - قارداشلاریمیز
 اوندان استفاده ائده چک ایدیلر، عینی ز، ماندا بیونولا شمالدا
 یا شایان با جی - قارداشلاریمیز، اصل آذربایجان الیفباسی اولان اسلام
 الیفباسینی دا اؤیره نه چک ایدیلر...

- کتابین آدی : اشل سوغاتی
 مؤلیف : محمود دست پیش (واله)
 سایه : ۳۳۰۰ نسخه
 صحیفه : ۱۲۰
 قطع : وزیری
 نشر تاریخی : ۱۳۷۰ تهران
 قیمتی : ۸۰۰ ریال

بۇ کتابدا سئویملی و تواضعکار شاعریمیز "واله" ن سئچلمیش
 شعرلری توپلانیدیر. آقای بایرا مقلی فغفوری کتابین باشلانغیچیندا،
 شاعیرین حیاتی و ادبی یارادیجیلیغی حاققیندا قیسا آنجاق قیمتلی
 و دگرلی معلومات و ثریر، اؤ، شاعیرین باره سینده بئله یازیر: "واله
 حیاتا یالنیز مادی گؤزله باخمیر، اؤ انسانلیغی اؤخشیب، بزه یین
 انسان آدینا لایق بیر یا شایش تمل داشلارینی تشکیل ائده ن سا غلام
 و شرافتلی صفت لرین جدی طرفداری دیر" اوندان سونرا شاعیر یاریم
 بیر صحیفه ده اوزونو حورمتلی اؤخوجولارا توتور و اونلارا خطا با" بئله
 دئیر:

"... هامیمیز یا خشی بیلیریک ایلر بیویو باغلی قالان دیلیمیز
 تزه آچیلیب و بؤدره ک آددیملارلا ایره لی گئدیر. اونا گؤره منیمده
 یازدیقلاریم اشکالسیز و عیب سیز دئیلر..."

کتاب، مناجات، سرودلار و خاطیره لر ایله باشلاییر، غزلیر، اشل
 سوغاتی و سؤلوک ایله بیتیر. کتابین دشک اولار بؤتون صحیفه لرینده
 بۇ تواضعکار و احساسلی شاعیرین، اؤز دؤغما آنا یوردونا و آنا
 دیلینده سؤنمز محبتی و سئوگیسی گؤزه چارپیر، اؤنون دؤغولدوغو،
 بوی آتدیغی داغلار، یایلاقلار، اوبالار، اویماقلار، اونا همیشه ایلهام

قاينا غى دىر. او، "داغلار" ادلى شعرىندە يانئىق بىر اۆرەكلە، اۆزۈنۈ
بۇ عظمتلى و احتشاملى داغلارا تۇتوب بىئە سۈيلەيىر:

● "دەم داغلار، نەم داغلار !

سيزە حىيران مەم داغلار !

آبىرى دۇشەم غرىبەدەم

بۇردا دىر چۈن بىنەم داغلار."

شاعىر اۆزۈن ايللىر، اۆز دۇغما يۇردوندىن، مەربان خلقىندىن، قارىش
قارىش كزدىكى، تانىدىغى، بىلىدىكى و ايناندىغى بىرەردىن، قايالاردان
يا ماجلاردان آبىرى دۇشەمگۈنە، اۇنلارنى خايطىرلايىر و "دۇ گۇروم
عنوانلى شعرىندە اۆرەك ياندىرىجى سۇزىلر ايلە بىئە باشلايىر:

● "دۇ گۇروم سا والان يۇردو داغىلان !

سېنەن اۆستەن كاروان گلىب كىچىر ھىچ ؟

"آرخا جىندا (۱) يۆزمىن قويون ساغىلان

بۇلاقلاردان قۇزولار سۇ اىچىر ھىچ ؟

"بىئە قايالارنى قارلا دۇلودور ؟

بىئە آشىب داشىر آينا چايلارنى ؟

بىئە يايلاقلارنى اۆتلى، سۇلودور

يۇخسا باشىز كىچىر باھار آيلارنى ؟

شاعىرىن قىرخ ايل وطنىندىن، ائلىندىن آبىرى دۇشەمگىنە باخما يارق
اۇ'دائما" ائلى ايلە، خلقى ايلە، و اۇشا قلىق عالمىنىن شىرىسنى و
اۇنودولماز خايطىرلر ايلە ياشايىر. شاعىرە دۇغۇلدوغو و بۇيا -
بۇخونا چاتدىغى، تۇرپاغىن ھىر بىر بۇجاغى، گۇزەل و سۇيىملى دىر.
كىچىمىش گۇنلرىن ياددان چىخماز خايطىرلرى، اۇنۇن روھوندا، ذھىنە
درىن بىر ايز بۇراخىب و اۇنۇنلا دائما ياشايىر و بعضا بىر وولقان
آتشى كىمى بۇ خايطىرلر، اۇزۇنو دىشقارىيا تۇلايىر، "خايطىرلر -
يۇردوندا ! " عنوانلى شعرىندە، بۇ ائل سۇەر شاعىر، ايللر اۇزۇنو
آيرلىقدان سۇنرا، بۇ شىرىن آرزولار و رۇيالار يۇردوندا قايدىر و
بىئە دىلەگلىر:

● "طبىعت سا خلايىب كەنە صفا سىن

بلكە دە كىچىمىشەن حاللى - صفا لى !

"ائل - اۇبادا خۇرمەت، قدىمكى خۇرمەت

● آنجا ق دا غیلیب دیر، جا هی - جلالی،

" سۆرولر قجل ده تالاننیلار

اشرکک ات گۆرمه دیم، خام (۴)، قوروغدا

" ده وه نین ده نسلین ماشینلار کسب

یوللار گئنیشله نیب دره ده، دا غدا .

شاعیر، آد دیم - آد دیم اۆز دؤغما دیارینی گزیر، اۆنون خیال قوشو،
اۆزاقلارا، داها ال چاتماز زیروه لره قوزانیر، اۆ، بیر آن گزدیگی،
حساشتیگی فغانی بئله ایتیریر، انسا ن طالعی اۆنو دؤشوندورور. بۇ
انسان سئور شاعیر، باشقا انسانلاری چاغیریر و اۆنلارین یادینا
سالییر:

● " دونیا انسانلارا بیر دۆشگه دیر

بیر یاندا ن کۆچ گلیر، بیر یاندا ن گئدیر

" کیمی دۆنیا مالین ال چیرکی سانیر

کیمی بولدا ن اۆترو یا خاسین دیدیر

" ... انسان اولماق ائله آساندا دئییل

عالیملیک سئوای دیر انسا نلیق سئوا "

" انسا نلیقدان بهره گۆرمه یین عالیم

علمین دگرینی آخیدار سؤوا "

" ائل سوغاتی" بۇ کتاب هر بیر باخیمدان اؤخومالی وفا یدالانما -
لیدیر. کتاب علا کا غیذ اۆزره یا خشی و اؤخوناقلی بیر شکیلده چاپ
ا ئدیلب. کتابین سونوندا چتین و بیثرلی سۆزلر آچیقلا نیب و چاپدا
گئده ن یانلیشلارین چؤخو اصلاح اولونوب، بونونلا بئله شاعیرین
یوخاریدا سؤیله دیگی کیمی هله ده امکانلارین آزا اولدوغونا گؤره،
ایسترسه چاپ و ایسترسه یازیلیش باخیمیندا ن بعضی کیچیک یانلیشلار
نظره چارپیر. بیز امینیک کتابین گلن چا پلاریندا بۇسه و یانلیشلار
آرادان قالدیریلجا قدیر. بیز بۇ کتابین اؤخوما غینی اۆز عزیز
اؤخوجولاریمیرا تاپشیریریق .

- کتابین آدی: هجر

مؤلیفی: رحیم دقیق

سایى: ۲۷۰۰۰ نسخه

صحیفه : ۳۳۲

نشر تاریخی: ۱۹۹۰ میلادی

ناشری : باکی یازیچی نشریاتی

کیریل ایفبا سیله

۳۳۲ صحیفه دن عبارت اولان بو کتاب آقاي رحيم دقيق جنوبی آذربا-
يجان یازیچیسی طرفیندن تالیف ائدیلیب و کیریل ایفبا سیله شمالی
آذربایجاندا (باکیدا) ۲۷۰۰۰ نسخه ده چاپ ائدیلمیش دیر. —
بیلدیگیم اۆزره بیرینجی دفعه اولاراق بو تایدا آنا دیلیمیزده
جملی و اوزون بیر رومان تالیف اولونور و اوتایدا دورد فصیل
و بیر مقدمه ایله بو شکیلده چاپ ائدیلمیش. کتابین باشلانغیجیندا
(ص - امیروف) چتین گۆنلرین خاطیره سی " باشلیغی آلتیندا " مؤلیفین
سرگذشتی و یاراتدیغی اثرلری باره سینده ایضاح و ثرهدن سونرا بو
رومان حاققیندا بیله افاده کلام ائدیر: هجر رومانیندا ... ایرانین
جنوبونا سۆرگون ائدیلمیش عالییه منسوب عینی آدلی قیزی — و
اونون مختلف ملت لردن اولان دؤیوش دوستلارینین شاهلیق اصول
اداره سی علیهینه آپاردیقلاری مبارزه دن بحث ائدیر ... کتابین
کیریل ایفبا سیله یازیلدیغینا و اوتایدا چاپ اولوب نشر اولدو-
غونا گۆره سۆز بۆخدورکی، اوتایدکی باجی و قارداشلاریمیز بو
کتابدان فایدالانا جاقلار و کئچمیش شاه دؤرونده بیزیم اولکسه ده
یارانان بۇغونتو، سیخینتی، اشکنجه و خلقین آپاردیغی قانلی مبارزه-
سینین بیر گوشه سیله تانیش اولاجاقلار. بؤیوک بیر تیراژ ایله نشر
اولونان بۇ کتاب، اوتایدا یاشایان آذربایجانلیلارین، بۇ طرفه
گئدهن مبارزه لر، باش و ثرهن حادثه لر و یازیجیلارین تانیش اولسوب
ماراقلانما لارینی گۆستردیگی حالدا، عینی زاماندا اوز باجی قارداشلا
ریلا دردبیر اولما لاریندان پارلاق بیر نمونه دیر. بیز رحیم دقیق
اوجون جان ساغلیغی آرزو لاییریک و اومیدیمیز بۇدورکی اونون
یازیب یاراتدیغی اثرلر، بۇرادا بیزیم ایفبا میزایله ده چاپ
اولوب یاییلسین .

— کتابین آدی: ایکی بالاجا باجی

مؤلیفی: علیرقا حیمده خو

تیراژ: ۵۰۰۰ نسخه

ناشر: انشئارات دنیا

قیمتی: ۵۰۰۰ ریال

نشر تاریخی: ۱۳۷۲

ایکی بالاجا باجی آدیلا نشر اولونا بؤکتاب، مؤلیفین طرفیندن بؤتون دؤنیا اوشاقلارینین ساغلیغینی قورونماسی آرزو اولدوغو حالدا، آذربایجان اوشاقلاری اوچون بیر قیمتلی تحفه حساب ائدیله بیلر. بؤکتاب بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی، آلالهدان سونرا هئچ کیم یوخ ایدی جوملهسی ایله باشلانیر و آذربایجانلی آنالارین اوشاقلارینا ناغیل دشمه سینیی یادا سالیر. کتاب جوخ اعلا کاغیذ اوزره، گؤزه لرسم لرایلن و اوخونا قلی تزه حرفلر ایله چاپ ائدیلمه دیر. بؤکتاب بؤجمله لر ایله بیتیر:

● " یا غیش گشتدی یا غما غا

جو بان گشتدی قویونلارین ساغما غا ...

گۆنش گشتدی یا تما غا

طولاننان دا لاجین گشتدی یا تما غا "

۱- آرخاج = یاتاق ۲- وولقان = یانار داغ ۳- قجل = داغلارین آرز
گۆن دۆشن بئری همیشه یا شیل دیر. ۴- خام = اوتاریلما میش چمن
و اوتلاق .

- کتابین آدی : ندای حریت

مؤلف : تیمور داداشی (طهوری) -

ناشر : تیمور داداشی،

بیرینجی چاپ : ۱۳۲۱

حروفچینی : موسسه همراه

چاپ : خورشید

تیراژ : ۳۰۰۰ نسخه

صحیفه : ۳۸۲

کتابدا بیرنچجه نوحه شعرلری ائمه اطهار خصوصیلده مولا امام حسین "ع" قایندا دیر. قالانی و جوخو ائمه اطهارین تعریف و مدحینده خصوصیلده پیغمبریمیز و مولا علی (ع) منقبه و مدحینده یازیلیب، کتابدا دؤرد مقدمه و تقریظ یازیلیب. اؤ جومله دن حورمتلی شاعیر پورعلی (جاهد) بیر گؤزهل مقدمه و حجه لاسلام والمسلمین حاج آقا علی یزد - یان غروی ده بیر تقریظ یازیبیلار.

قارداشیمیز تیمور داداشی امام حسین علیه السلام، اولان عشقی و ذات لاریندا اولان استعداد و شعر قریحه سی نتیجه سینده جـوـخ گؤزهل شعر مجموعه سی یارادا بیلبلر. اوشا قلیقدان قرآن کریم ایله انس و الفتده اولدوقلاریندان اول اؤز آتاسی مرحوم شیخ محمد حسن - یین و باشقا قرائت اوستالارینین یانیندا قرآنین یاخشسی اؤخوماغینی اؤیره نیب و ایندی ۳۰ ایلدن چو خودرکی قرآنین یاخشسی اؤخوماق، تجوید و قواعدینده تانینمیش اوستا دلاردا ندیرلار، تیمور داداشی - یه اؤز آنادیلینده داها گؤزهل اثرلر یارتعا قـسـدا موفقیتلر آرزولاییریق .

۵ " داغلار آداغلار "

سئوديم سیزی ان ازلده اوره کدن گول جيچکلی آل لالهلی آداغلار
خاطیرلاییر خاطیراتی کونولده کؤکسونوزدهن آخان سرین بولاقلار
داغلار آداغلار ...

قوی اسسین درهلردن یئللریین تومارلاسین آغالاریین تئللریین
شنلیک ائتسین یایلاقلاردا ائللریین جيچکله نسین چؤل با بیردا زانباقلار
داغلار آداغلار ...

قیزیل گونش ئولمتیله ساواشسین تاحرین دان یئریبه بول آچسین
الوان گوللر قایالارا دولاشسین باریشسینلار گولومسه یین دوداقلار
داغلار آداغلار ...

خیال قوشوم داغا داشا دیرماتئیر ساوالانین آغ ساچینا دولاشیسیر
دالغا اولور گوی خزردها ویناشیر خیالیمدایا خینلاشیر اوزاقلار
داغلار آداغلار ...

آخشام چاغی اوفوق غمه بؤرونور داغ دوشوندهن آی منشه یه سؤرونور
ایس سیز^(۱) بولدان اوتن کپروان ائللر کؤچوب توستوله بییر اوجاقلار
کؤرونور

داغلار آداغلار ...
درهلردن قوجاق قوجاق اسن یئل غالیملره باشایمه یین بیزیم ائل
ساز سؤزیله پیچیلداشان چنلی بئل هر گون سحر کور اوغلونو سؤراغلار
داغلار آداغلار ...

وطن سئوگیلیمدیر وطن مله ییم وطنه باغلیدیر جوشغون اوره ییم
وطن شنلیگیدیر آرزوم، دیله ییم وطنی ساخلا ییب ایتگین قوجاقلار
داغلار آداغلار ...

حسرتیزده چاریبان غملی اوره کلر قیشدان پیخان آل گئیبملی چیچکلر
چالیشماقدان بؤرولمایان بیلکلر باغرین آچیب سیزی برکدهن قوجاقلار
داغلار آداغلار ...

کلین دوستلار حق بولوندا چالیشاق انسانلیغین آل شامیندان آلیشاق^(۲)
بالدان شیرین آنادیلده دانیشاق قوپوز چالیسین عاشیق سلنه نسین
داغلار آداغلار ...

■ محمدرضا مقدسی دن

۱- ایس سیز: متروک، ۲- شمعیندن

○ گتيرميشم

بۇ ساحيله بىر گۆل آچىر
اۇ ساحيله عطير ساچىر
دۆزه بىلمز غم ده قاچىر
بۇنا ايما ن گتيرميشم
گۆله بۆلبول ھوسىندن
اىلىن دۇغما نغسىندن
قارداشا- قارداش سىنىدىن
جانلى نىشان گتيرميشم
باخما گۆلوم صۇلا - ماغا
ايگىدلىكله قالخ آياغا
قىلام سىنىچىن ما داغا
داماردا قان گتيرميشم
سنگولندە گۆلەرم من
گۆز ياشىمى سىلەرەم من
حىياتىمى بۆلەرەم من
سنلە، اينان گتيرميشم
اىلىمىز بىر- بىرىن آنىر
آنىردا كۆورەلىر يانىر
اشكىم اۆزە يۇوارلانير
آشكار عيان گتيرميشم
بۇردا بىرى شھيد اولور
اۇردا آنام ساچىن يۇلور
فخر اشدىرسە غملە سۇلور
بۇنو اۇردان گتيرميشم

دۇلانميشام اىل اۇبانى
اىلدىن داستان گتيرميشم
اۇزوملە بۇ شىرىن جاني
سىزە قوربان گتيرميشم
اۆرەك اۆلوب سىزە باغلى
بۇ وضعىدن اۇدا داغلى
قارداش سىلى اىل صوراغلى
ھارالاردان گتيرميشم
اىل سئومەين اىلى گزمز
يادلار بۇ مطلبى سئزمز
بۇ گۆنۈنە اۆرەك دۆزمز
اۇنو شانسان گتيرميشم
بىز قارداشلىق اۇلساق ھاردا
باغلى يىق بىز اىلە- يۇردا
آمان وئرمە قۇدۇز قۇردا
تۇتاق دىوان گتيرميشم
جان نە دىركى اسىرگەنە
كىچىك بىر ھدىد بىر سەنە
تۇتولسا دا گۇنۈل يىئنە
اۇلسا ويران گتيرميشم
قارداش منىم جانىم سىنەن
اينامىم ايما نىم سىنەن
اۆرەكدىن يانانىم سىنەن
بۇنو جاندا ن گتيرميشم

من اثلجیم اثل قوشویام
مانما سئوگیلیم ناشیام
اثلین دؤغما قارداشیام
جانی برهان گتیرمیشم

شاعیرم آدیم ساوالان
اؤز عهدینه وفا قیلان
عزیز کتابیمیز قرآن
ایلهام اوندان گتیرمیشم

باکی شهری ۱۹ مارت ۱۹۹۳

■ بۇ شعر ساوالانین ۱۳۷۱ نجی ایلین اسفند
آییندا آذربایجان جمهوریسینین قاراباغ
ساواشیندا یارالانمیش مسلمان قارداشلاریمیزا
طبی یاردیم آپاردیغی گۆنلرده باکی
اؤخودوغو شعرلریندن دیر.

اثللرین هر گرهیی بیر
هرنه حلال چۆرهیی بیر
قانی بیر دیر اۆرهیی بیر
بۇدو داستان گتیرمیشم

داریخما هر ایش دۆزهلی
آغامیزدیر حضرت علی
رهبریمیزدن دئمهلی
گۆلجو توان گتیرمیشم

سوئددن بیر مکتوب :

جناب دوقتور هیئت

هر شئی دن اول سیزه ساغلیق، خلقیمیزه یاخشی گونلر آرزو ائدیرم.
دوقتور بیگ سیزه بو مکتوبو یازماق دان نیتیم بودورکی بیرینجی سی
سیزه اؤز حؤرمت و مینتددارلیغیمی بیلدیریب، سونرا استکهلم
شهرینده گئچیریلن " اولف پالمه " باریش جایزه سی و قره باغ صلح
کنفرانسی حقینده بیر راپورت (گزارش) وئرمکدی. صلح جایزه سی
حقینده بیر آز ایضاح لازیم دیرکی، بو جایزه گئجمیش ایللرده
بیر جوخ دونیا جا تانینمیش شخص لره او جمله دن بیرلشمیش ملت لر
تشکیلاتینین صدری جناب پرز دکوئرا و چکسلواکیا پرزیدنئی " تانینمیش
بازار " و اسلاو حاول صلح یولوندا آپاردیقلازی فعالیت اوجسون
وئریلمیش، آما بو ایلکی جایزه بیر ارمنی و آذربایجانلی خانیم
مشترک اولراق وئریلدی، جایزه نین اولارلا وئریلمه سینین علتی، بو
ایکی خانیمین اسیرلرین دئیشمه سی (مبادلہ سی) یولوندا آپاردیقلازی
فعالیت لر گۆسته ریلیمشدیر. بو جایزه شنبه ۳۰/۱/۹۳ ده استکهلم
شهرینین جوخ گۆزهل سالونلارینین بیرینده جوخ رسمی و مجلل شکیلده

مرحوم اولف پالمه - نین خانیمی الیزابت پالمه طرفیندن وئریلدی. بو مراسیمده بیر جوخ دیپلومات و دونیا جا تانینمیش یازار و شاعیر ده اشتراک ائتمیشدیلر.

ارمنی خانیمی نین آدی آنا هیت بایان دیر و ابشی مترجم لیگ ایدی. آذربایجان خانیمینین آدی آرزو عبداللهه و ابشی تاریخچی دی. و آذربایجان سوسیال دمکرات پارتیاسینین عضوددی.

آقای دوكتور بیر هفته ده بو مراسیم دن سونرا ۹۳/۲/۸ ده ایسویچ سوسیال دموکرات پارتیاسی طرفیندن قره باغ حقیقنده بیر صلح کنفرانسی ترتیب وئرلمیشدی کی بو کنفرانس دا آذربایجانلیلار، ارمنیلر و ایسویچ لیلر اشتراک ائتمیشدیلر او جمله دن آذربایجان سوسیال دموکرات پارتیاسی نین صدری معا ونی زردشت علیزاده.

بو کنفرانس دا صلح یوللاری حقیقنده جوخلی سوز دانیشیلدی کی من بو دانیشیق لارین ها میسی حقیقنده یا زما غیم موسکون دگییل. فقط بونو سیزه جاتیرا بیلیرم کی داها آذربایجان باش سیز و صاحب سیسز دگییل، یعنی آذربایجانین قیزلاری و اوغلانلاری اؤز یوردلارینا صاحب چیخما غی یا خشی اویره نیبلر. بو کنفرانس دا او قدهر متانت و منطق له ارمنیلره جاواب وئریلدی کی، کاشکی دئییرم بو کنفرانس دونیا تلویزیونلاری طرفیندن یا بینلانتئیدی و ارمنیلرین نه قدهر منطق سیز اولدوقلارینی دونیا گورایدی. کینه دئییرم کاشکی ایران اسلام جمهوریسینین مسئولاری دا بو کنفرانس دا اولسایدیلر و اؤز کؤزلریله گورسه ایدیلر کی ارمنیلر نه قدهر جالیشیلر، اوروپا انسانلارینا دئسینلر کی بو ساواش "حرب" یعنی قره باغ مسئله سی، اسلام و مسیحیت ساواشی دیر و سیز اوروپالیلار گرهک بیز ارمنیلری "مسیحیلری" مسلمانلارا قارشى حمایه ائتمه لیسیز.

آقای دوكتور اورادا عقلیمه گلن تک بیر شئی وارایدی، گوره سن بیز آذربایجانلیلار مسلمان اولماق بیئرینه مسیحی اولسایدیق، او زمان بو ارمنیلر هانسی اتها ملا بیزلری بو اورپالیلارا شکایت ائده جک - ایدیلر، چونکی ارمنیلر مسلمانلیغی عفو ائدیلمز گناه کیمسی گؤسته ریدیلر. آقای دوكتور بیگ ده بیرلی واختیزی داها جوخ آلماق ایسته میرم. و مکتوبومون سونوندا الله دان سیزه ساغلیق و ناسازی آرزو ائدیرم.

اسد صادقی

جناب آقای هاشمی مدیرعامل محترم صدا و سیما

با سلام، اینجانب یک هموطن آذربایجانی شما احتمالاً روز جمعه ۲/۱۰- ۷۲ ساعت حوالی ۹/۵ صبح بود که به برنامه صبح جمعه رادیو گُوش میدادم با کمال تأسف باز هم آقای نوذری بی پروا با زبان و ملیت و فرهنگ میلیونها هموطن آذربایجانی خود زیرکانه بازی میکردند. اگر واقعاً شرایط موجود در سازمان و یا جامعه طوری است که تهیه برنامه‌های متنوع و شاد و سرگرم کننده در کنار برنامه‌های فعلی برای مسئولین میسر نیست لااقل به مردم بگوئید که چگونه با این برنامه خشک و یکدست به ویدئو و ماهواره و رادیوهای بیگانه رغبت نشان ندهند؟

با این اوضاع و احوال هموطنان آذربایجانی شما با شنیدن دُرافشا- تیهای آقای نوذری که خیلی ساده فارسی حرف زدن یک دهاتی بی‌سواد آذربایجانی را تقلید و به آذری زبانان توهین میکردند و مقایسه آن با برنامه‌های نوروزی صدای آمریکا که خانم مجری چگونه جواب تلفن کنندگان آذربایجانی را با تلفظ زبان آذری جواب میدادند به چه نتیجه‌ای میرسند؟

مگر نه اینست که صدای آمریکا صدای رادیو دشمن و صدای تهرانی صدای رادیو میهن من است؟ تازه اگر ملاحظه فرمائید آقای نوذری در برنامه مبتذل و بی‌خصل مسابقه شبهای جمعه نیز معمولاً از تحقیر اغلب شرکت کنندگان لذت میبرد.

حق اینست که مدیرعامل محترم صدا و سیما بخاطر حفظ پرستیژ و رسالت صدا و سیما شخصاً از اجرای این مأموریت‌ها؟ که با تقلید لهجه‌ها بطور زننده‌ای ملیت اقوام مختلف را تحقیر می‌کنند جلوگیری فرمایند چون احتمال برانگیختن حس نفرت و بی‌زاری حساب شده‌ای از تفاله‌های نظام گذشته بعید بنظر نمی‌رسد.

با احترام: ن - الف

یک شهروند تبریزی

تبریز در نهضت تنباکو (۱)

واقعۀ رژی، یکی از رویدادهای مهم و نقطه تحولی در تاریخ کشورماست زیرا نخستین خیزش ملت ایران، علیه استعمار غرب می‌باشد. این حرکت تاریخ ساز که به نهضت تنباکو معروف گردیده، دارای ابعاد مختلف است. از جمله اتحاد و یکپارچگی ملت ایران، علیه استبداد و استعمار که منجر به شکل‌گیری افکار عمومی می‌گردد، به طوری که بعد از آن، اتحاد ملت، در امور مربوط به خود دخالت و اظهار وجود کرده و با شناخت حقوق خویش، می‌خواهند خود سرنوشت خویش را به دست گیرند و در نتیجه، مسئله حاکمیت قانون و آزادی‌های سیاسی - اجتماعی مطرح می‌گردد و بالاخره منجر به وقوع انقلاب مشروطیت و جایگزینی نظام پارلمانی، به جای حکومت فردی و استبدادی می‌گردد.

در این جنبش، ملت ایران، قدرت لایزال خویش و پوشالی بودن رژیم واپسگرای قاجار و شگردهای کثیف استعمار را شناخته و - - - - - ارزیابی قرار می‌دهد. و پس از آن، با آگاهی و توانمندی، با رویدادها برخورد می‌کند و در این راستا، پیشگامان جامعه، مبارزه خود را با استبداد و استعمار، در زمینه‌های مختلف سرعت می‌بخشند.

از جمله نتایج این نهضت مردمی، شکل‌گیری رهبری قدرتمند آیت‌الله میرزای شیرازی و عملکرد قاطع و تعیین‌کننده وی در پیروزی ملت ایران بود. در این جنبش تاریخی، دو رکن مردم و رهبری، در مقابل استعمار و استبداد ایستاده و با فداکاری و هوشمندی، دشمنان ایران را عقب می‌نشانند و آن‌ها را در رسیدن به اهداف نامشروعشان، ناکام می‌گذارند. لکن نقش مردم قهرمان تبریز، در تمام مراحل جنبش بسی تعیین‌کننده و سرنوشت‌ساز است.

برای نخستین بار، تبریزی‌های هجرت‌کرده از وطن که در استانبول روزنامه اختر را منتشر می‌کردند، امتیازنامه توتون و تنباکورا که ناصرالدین شاه به شمن بخش، به کارگزاران استعمار بریتانیا واگذار کرده، افشاء و مضرات آن را به ملت ایران روشن می‌سازند. پس - - - - - بخشی از کتاب آماده چاپ با همین عنوان.

از علنی شدن امتیازنامه، تبریز نخستین شهری است که بر علیه آن، دست به یک خیزش قهرآمیز می‌زند و مثل همیشه با یک حرکت حماسه‌آفرین و دشمن برانداز، ابتکار عمل را به دست گرفته و استبداد و استعمار را چنان غافلگیر می‌سازد که راهی جز پذیرفتن خواست‌های مشروع ملت و لغو امتیازنامه، باقی نمی‌ماند.

پس از آغاز جنبش مردم تبریز، اهالی دیگر شهرهای بزرگ ایران، با تاسی به مردم به پا خاسته این شهر، در عین حال که نهضت را ادامه می‌دهند، چشم امیدشان به تبریز است. چنان که پاتون سرکنسول انگلیس در تبریز، در ۱۵ اوت ۱۸۹۱ به کندی، وزیرمختار آن کشور در تهران می‌نویسد:

" چیز دیگری که آتش را بیشتر دامن می‌زند، نامه‌هایی است که از تهران و جنوب ایران، از طرف مجتهدان بزرگ، به اینجا رسیده و در آنها گفته شده است که برای محو رژی، همه امیدها به مردم آذربایجان، بسته شده است."

با اوج گیری نهضت در تبریز، عوامل استبداد و کارگزاران استعمار در وحشت و اضطراب فرو می‌روند. مظفرالدین میرزا ولیعهد و امیرنظام گروسی پیشکار مقتدر وی، روزگارشان سیاه گشته و خواب راحت ندارند. ناصرالدین شاه قاجار که تا آن روز، متجاوز از چهل سال، در اوج خودکامگی، سلطنت کرده بود و مردم ایران را رعایای خود می‌دانست، نه تنها برای آحاد ملت، کوچک‌ترین امکان حق شرکت در سرنوشت خود قائل نبود، بلکه آن‌ها را جزو آدمیان نمی‌دانست، در برابر سیل حرکت قهرآمیز و ظلم‌ستیز مردم انقلابی تبریز، چنان خود را زبون و حقیر می‌بیند که وحشت و اضطراب، لحظه‌ای او را راحت نمی‌گذارد و به قول دکتر فوریه، پزشک مخصوص دربار: " حال روحی را دارد که به عذابی گرفتار آمده باشد." و عجز و ناتوانی آن سلطان خودکامه در مقابل عظمت جنبش مردم تبریز، به حدی می‌رسد که به امپراطور روس متوسل شده و از وی می‌خواهد که او را از این وضع ناگوار نجات دهد، چرا که او خود و رژیمش را در سراسیمگی سقوط و نابودی می‌بیند. و از زبان مستر کندی وزیرمختار بریتانیا کبیر می‌شنود که خطاب به خاقان بن خاقان می‌گوید: اینک دیگر مسئله توتون و تنباکو مطرح نیست، تاج و تخت تو به خطر افتاده، چون تبریز به پا خاسته است.

شاخص‌ترین ویژگی قیام مردم تبریز، مردمی بودن آن است، به طوری که توده‌های زحمتکش بودند که در این جنبش تاریخی، پا به پیوسته گذاشته و سینه سپر کردند و از بین آنان، بیست هزار مرد مسلح، آماده جانفشانی گردیدند. علاوه بر مردان لایه‌های پائین اجتماع، شرکت‌گسترده زنان تبریز به رهبری زینب پاشا، به این جنبش عمق و اصالت مضاعفی بخشید. سرکنسول انگلیس در تبریز، در گزارشی می‌نویسد: "طومار اعتراضی که به شاه فرستاده شد، به امضای چهار هزار نفر رسیده بود که اکثرشان افراد پائین‌ترین طبقات بودند. از جمله حملان، قهوه‌چیان و خرده‌کاسبان." و این اعتراض نامه چهار هزار نفری که از تبریز به دربار رسید، در دستگاه دولت هراس‌انداخت و فکر الفای انحصارنامه دغانیات نخستین بار مطرح گشت.

قیام کنندگان تبریزی، اکثراً از پائین‌ترین طبقات بودند و این افراد زحمتکش، از آگاهی سیاسی عمیقی برخوردار بودند، چنان‌که عملکرد و اظهارنظرشان نشان می‌دهد، به سیاست بین‌المللی و رویدادهای جهانی، معرفت داشتند و چون ماهیت خطرناک و ترفندهای شیطان‌ی استعمار را خوب می‌شناختند، از آغاز تا پایان مبارزه، با آگاهی و دوراندیشی توانستند، توطئه مشترک استعمار و استبداد را نقش بر آب سازند. برای این که طرز تفکر آن روزی مردم کوچه و بازار تبریز را بشناسیم، به گزارش‌های سرکنسول بریتانیا در تبریز، توجه کنیم، او در گزارشی می‌نویسد:

"مردم تبریز می‌گویند اگر رژیم سر بگیرد... نتیجه این خواهد بود که انگلستان، همان‌گونه که در مصر، فعال‌مآی‌شاء است، در اینجا هم خواهد بود."

در گزارش دیگری از این دست، از قول یکی از بزرگانان تبریز آمده است: "این حضرات صاحب‌امتیازنامه، خیالشان این است رگ و ریشه در ایران کرده، رعیت را مقروض خودشان نموده، مثل هندوستان، یک مرتبه گرفته باشند."

تبریزی‌ها نه تنها در خود تبریز، بلکه در بیرون از زادگاهشان نیز، با روحیه مقاوم و انقلابی، در پیشبرد نهضت، نقش‌آرزنده‌ای ایفاء کردند. علاوه بر دست‌اندرکاران روزنامه اختر در استانبول، حاج محسن‌خان معین‌الملک تبریزی، سفیر ایران در عثمانی، در افشای

امتیازنامه و آگاهی دادن به مردم تلاش فراوان نمود و سمت اش را از دست داد. حاج محمدکاظم ملکالتجار تبریزی که شخص اول بازار تهران بود، در مبارزه با امتیازنامه و همکاری با مرحوم میرزای شیرازی مجاهدت ها کرد و به قزوین تبعید شد. و بالاخره، عدم اجرای دستورات شاه از سوی سربازان ترک تبریزی، مبنی بر تیراندازی به سوی مردم معترض که در اطراف کاخ گلستان تهران گرد هم آمده بودند سبب هراس هرچه بیشتر مستبدان می گردد و نهضت به پیروزی نهائی می رسد.

گفتنی است که سربازان ترک وطن دوست و با غیرت، هنگامی از فرمان دیکتاتور، سرپیچی کردند و جنبش را این گونه نیرو بخشیدند که فتوای تاریخی آیت الله میرزای شیرازی در تحریم استعمال دخانیات صادر گردیده بود، ولی ناصرالدین شاه تصمیم گرفته بود که در برابر مردم و حکم مرجع تقلید شیعیان بایستد و با توسل به قوه قهریه، مانع از لغو امتیازنامه گردد.

قیام مردم تبریز، از ورای مسئله توتون و تنباکو فراتر رفته و به یک نهضت تمام عیار ضد استعماری تبدیل می گردد. به طوری که این حرکت، بعد از لغو امتیازنامه نیز فروکش نکرده و بالاخره منجر به انقلاب مشروطیت و نظام پارلمانی در ایران می شود.

اینک بجاست که بر نوشته های مورخین، درباره قیام مردم تبریز، نظری افکنده و اهمیت این حرکت تاریخی را از اظهار نظر آن ها دریابیم.

عباس میرزا ملک آرا، برادر ناصرالدین شاه که خود شاهد و ناظر قضایا بود می نویسد:

" قبل از قضیه شیراز، ابتدا شهر تبریز، شورش نموده، مأمورین کمپانی رادر کمال سختی جواب دادند و به تهران تلگراف کردند که محال است اهل آذربایجان، تمکین به این فقره نماید." (۱)

کسروی نیز نوشته است: " پیش از همه، تبریز، به کار برخواست و مردم آگهی های کمپانی را که به دیوار چسبانده بود پاره کردند و به جای آن، نوشته های شورآمییزی چسبانیدند." (۲)

۱- شرح حال عباس میرزا ملک آرا - ص ۲۰۸۳ - احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۱۵ .

همچنین دکتر محمداسماعیل رضوانی معتقد است: "شعله انقلاب، نخست از تبریز زبانه کشید." (۳)

در مورد بسط دامنه جنبش از تبریز، به سایر شهرهای ایران، ادوارد - براون می‌نویسد:

"این داعیه [جنبش تبریز] طبعاً به سایر شهرهای ایران، به ویژه اصفهان و شیراز سرایت و تأسی بدان نموده، همان شیوه تبریز را در پیش گرفته و نهضت دسته‌جمعی، با اقدام جاج میرزا محمدحسن شیرازی (مقیم سامره) تقویت و تشجیع می‌شد. چه او به شاه نوشته بود که امتیاز انحصار تنباکو که از طرف شاه به اجانب داده شده، منافسی حکم قرآن و مخالف روح آئین مقدس اسلام است." (۴)

نیکی ر. کدی، در زمینه الهام گرفتن مردم اصفهان از جنبش مردم تبریز می‌نویسد:

"در ماه سپتامبر، جنبش ضد رژی به اصفهان سرایت کرد... و تجار که نمونه آذربایجان، آنان را تشویق کرده بود، عریضه‌ای در مخالفت با رژی به ظل السلطان تقدیم کردند."

وی در بخش دیگری از کتابش نیز عقیده دارد که: "اعتراض پشتوانه - داری که تقریباً تمام شهرهای بزرگ را فرا گرفته و نخست در تبریز و سپس در تهران، ابعادی انقلابی یافته بود، توفیق یافته بود که پیروزی بزرگ و قاطعی در برابر ناصرالدین شاه و دولت او به دست آورد." (۵)

همان گونه که در تمام نهضت‌های مردمی و مقاومت‌های ضداجنبشی، خیزش مردم تبریز، دارای اصالت بود و از غیرت، همت و ملت‌خواهی مردمان این شهر نشأت می‌گرفت و به همین علت هم قیامشان، سرنوشت - ساز بود، در این جنبش ضداستعماری نیز حرکت تاریخیشان کارساز گردید، چنان که میرزا علی امین‌الدوله، در خاطرات سیاسی خود از قیام مردم تبریز، این چنین یاد می‌کند:

"گفتگوی تجار و کسبه در تهران، چون به صورت تظلم بود، اثر نکرد در تبریز، جوش خون‌آهالی و غلبه غیرت و تعصب خلق، پرده برداشت و شورش انگیخت. علماء ترک جوامع و مدارس گفتند، کسبه از بیع و شری

۳- دکتر رضوانی - انقلاب مشروطیت ایران - ص ۵۳، ۴- ادوارد براون - انقلاب ایران - ص ۵۲، ۵- نیکی ر. کدی - تحریم تنباکو در ایران ص ۱۱۸، ۳۶

ممنوع شدند، حکومت در اسکات مردم و تسکین فتنه عاجز ماند و از در
مداهنه برآمد." (۱)

دکتر فووریه فرانسوی، پزشک مخصوص ناصرالدین شاه کوه در آن
روزگار، در ایران حضور داشت و خاطراتش را تحت عنوان "سه سال در
دربار ایران" به رشته تحریر در آورده، درباره موقعیت تبریز
می‌نویسد:

"تبریز، شهر وسیعی است که ۱۵۰ هزار نفر جمعیت دارد. به روایات
مردم، سابقاً خلی بسیار از این سکنه داشته. به من گفتند که برای
پیمودن وسعت تبریز، از یک طرف به طرف دیگر، پیاده سه ساعت وقت
لازم است و اگر فاصله اقل بین دو طرف آن را بگیرند، کمتر از دو ساعت
طی آن ممکن نیست.

اگر پیچ و خم کوه‌ها و وسعت باغ‌های شهر را در نظر بیاوریم، این
نکته چندان بعید نیست. من این مطلب را به حقیقت، مقرون تر از عده
جمعیت تبریز می‌دانم، زیرا که تحقیق این امر، به خوبی ممکن است. در
صورتی که چون تا کنون، هیچ گونه سرشماری صحیحی از شهر، به عمل
نیامده، عده جمعیتی را که برای تبریز معین می‌کنند نمی‌توان یقینی
دانست.

تبریز مرکز مهم‌ترین ایالات ایران است و به همین علت، اداره آن
را به ولیعهد مملکت می‌سپارند و ولیعهد تا وقتی که به کرسی سلطنت
بنشینند حکمران آنجا است. غیر از این، تبریز، اهمیت دیگری دارد و آن
وقوع آن است در محل تقاطع راه‌هایی که متوجه روسیه و عثمانی‌اند.
قوافلی که از ایران، از طریق قفقازیه تا بندر طرابوزان و بحرسیه
به اروپا می‌روند و ایران را با این قطعه مرتبط می‌سازند، از آن
می‌گذرند... (۲)

در چنین شرایطی و با توجه به زمینه فرهنگی و آگاهی سیاسی و سابقه
مبارزاتی مردم این شهر در طول تاریخ، در مقابل ستمگران و بیگانه-
گان، طبیعی بود که نهضت را مردم این شهر آغاز کنند و الهام‌بخش
سایر شهرهای ایران گردند.

۱- خاطرات سیاسی امین الدوله - ص ۱۵۲ . ۲- دکتر فووریه - سه سال
در دربار ایران - ص ۱۲۶.

مستر پاتون سرکنسول بریتانیا در تبریز، در ۶ مه سال ۱۸۹۱ میلادی در گزارشی به کندهی وزیر مختار انگلیس در تهران می‌نویسد:

" من دریافته‌ام که تنها دلیل مخالفت روشنفکران [تبریز] با شرکت رژی، از مسائل زیرآب‌خورده است. آن‌ها می‌گویند که رژی البته سعی خواهد کرد که در هر سال، از یک نفر یک تومان هم شده سود ببرد. آن‌ها سپس جمعیت ایران را پنج میلیون نفر تخمین می‌زنند (در ایران مصرف تنباکو، تقریباً به اندازه مصرف فرانسه است) و حد متوسط مصرف کنندگان تنباکو را دو و نیم میلیون نفر می‌گیرند. و این می‌رساند که رژی در هر سال ۲/۵ میلیون تومان یا تقریباً ۲۸۰ هزار پوند سود خواهد برد، درحالی که شاه، سالانه فقط ۱۵ هزار پوند و بیست و پنج یا ۲۰٪ سود (و می‌گویند که رژی، میزان سود واقعی را به شاه نخواهد گفت) را دریافت خواهد کرد. آن‌ها سپس این مسئله را با شرکت رژی عثمانی، مقایسه می‌کنند و می‌گویند که دولت عثمانی سالانه ۸۰۰ هزار پوند دریافت می‌کند. البته علاوه بر درصد قطعی سودها و بالاخره نتیجه می‌گیرند که اگر ایران، تنباکوی بیشتر از ترکیه تولید می‌کند و از لحاظ کیفیت هم بسیار بالاتر از تنباکوی ترکیه است. پس ممکن نیست که اجازه تحمیل یک چنین بی‌عدالتی آشکاری به رژی داده شود." (۱)

علاوه بر این گزارش، اظهار نظر یک بازرگان تبریزی و تحلیل و برداشت وی از این قرارنامه، نشانگر طرز تفکر مترقی، هوشمندی و آگاهی مردم تبریز از اوضاع بین‌المللی آن روزگار است:

" تاجر روشن بین، حاج محمد رحیم اصفهانی، قرارنامه دخانیات را از نظر اقتصادی زیان‌آور و از نظر اجتماعی و سیاسی، مصیبت‌بار شمرده، خواهان برهم زدن آن بود. از تبریز به امین‌الضرب نوشت: گرچه به ظاهر، سالی پنجاه هزار تومان، از بابت امتیازنامه، به خزانه دولت می‌رسد، لکن وقتی که اقدام در این کار نمودند، آن وقت ملتفت خواهند شد که برای دولت و ملت، ضرر کلی دارد. میزان زیان ما دولت را با محاسبه دقیق و ذکر ارقام به دست می‌دهد. بعد می‌نویسد: اضرار ملت، این تجارت که دست رعیت و تجار ایران بود، او را هم

۱- س. لمبتون - سیزی در تاریخ ایران بعد از اسلام - ترجمه یعقوب آژند
ص ۲۶۲.

فرنگی‌ها بردند. بعد از این مردم بیکار، یا این است که باید فعلگی نمایند، یا این است که راهزنی و دزدی بکنند، دیگر کاری که ندارند. فردا فلان آدم هم خواهد آمد، تریاک، پشم، کتیرا، گندم و برنج را منحصر خواهد کرد. چنانچه ممکن باشد رفع این فقره [دخانیات] را بفرمائید، خدمتی به دولت و ملت و اسباب دعاگوئی مردم است. جای دیگر گفت: این حضرات صاحب امتیازنامه، خیالشان این است رگ و ریشه در ایران کرده، رعیت را مقروض خودشان نموده، مثل هندوستان یک مرتبه گرفته باشند. همانجا راجع به قضیه رژی هشدار داد: مردم تبریز، خیلی از این فقره در گفتگو هستند، خیلی احتمال بلند شدن صدای آن هاست. " (۲)

"البته آذربایجان، از تولیدکنندگان عمده محصول دخانیات نبود و در آنجا مختصر توتونی، آن هم در حوالی کردستان به دست می‌آمد که چندان قابل توجه نبود. ولی صدور توتون و تنباکوی شیراز، کاشان اصفهان و سایر بلاد ایران، به خارج کشور، مخصوصاً مملکت عثمانی، توسط تجار آذربایجان به عمل می‌آمد. " (۳)

با آنکه توده‌های آذربایجانی، به ویژه مردم تبریز، دست‌اندرکار کشت توتون و تنباکو نبودند و از این رهگذر منافع شخصیشان، به خطر نمی‌افتاد، لکن با احساس خطر استعمار، به مقابله با آن برخاستند. درحالی که عده‌ای از تجار که در فکر منافع خود بودند، هرآن، آماده برای سازش بودند. چنانکه مستر پاتون سرکنسول بریتانیا در تبریز، در گزارشی به کندی می‌نویسد.

"بامستر ایوانز [نماینده رژی در تبریز] از بانک سلطنتی عثمانی که هنوز تنظیم مسائل مربوط به شرکت تنباکوی رژی به عهده اوست و دیروز صبح وارد تبریز گردید. در بعد از ظهر همان روز، صحبت زیادی، در مورد امور شرکت رژی داشتم. وی وقتی که تبریز را ترک میکرد، گفت امیدوار است آنچه را که او به عنوان یک نفر معتمد به من گفته است به کسی ابراز ندارم، ولی اجازه داد که شما را از این قضیه آگاه سازم که وی با چند تن از رهبران تجار تنباکوی تبریز،

۲- فریدون آدمیت - شورش بر امتیازنامه رژی - ص ۱۶

۳- ابراهیم تیموری - تحریم تنباکو - ص ۷۳.

نشستی داشته و نتیجه هم رضایت بخش بوده است. وی با آن‌ها هیچ نوع ترتیبات قطعی به هم نزنده است، ولی به آن‌ها فهمانده که شرکت رژی قصد ندارد، برعلاقی آن‌ها نظارت کند و یا این که نان را از دهن آن‌ها بقاپد، بلکه قصدش این است که با آن‌ها معاملات منصفانه داشته باشد و سعی خواهد کرد که به ترتیبات رضایت بخشی با آن‌ها نایل گردد. او عقیده داشت که تجار از توصیه‌های مسالمت آمیز او راضی شده‌اند، چرا که با رضایت کامل، از مجلس آن‌ها بیرون آمده است.

"همچنین در ۱۳ ماه، مستر پاتون گزارش داد که شایعه‌ای در جریان است که امیرنظام و ولیعهد، نامه‌هایی دریافت کرده‌اند که علناً در تبریز، نوشته شده و در آن‌ها سخت‌بر شرکت تنباکوی رژی تاخته‌اند. وی عقیده‌اش را بدین نحو بیان داشت که هرچند، مستر ایوانز، در به دست آوردن موافقت تجار، موفق بوده است، ولی با این همه، قسمتی معتنا بهی از مردم، مخالف شرکت رژی می‌باشند. او گوشزد نمود که انتظار می‌رود که این احساس مردم، بالاخره شدت یافته و به طور گسترده‌ای ظاهر گردد." (۱)

بدین ترتیب، خیزش توده‌های مردم تبریز، صرفاً جنبه اقتصادی نداشت و آن‌ها به خاطر به خطر افتادن منافع شخصی خود به پا نخواستند. چنان که از نامه تاجر تبریزی برمی‌آید، آن‌ها همانند هندوستان، دورنمای مستعمره شدن ایران به دست بریتانیا را می‌دیدند و برای مبارزه با این روند خطرناک، نخستین جنبش ضد استعماری را آغاز کردند. چنان که نیکی ر. کدی می‌نویسد:

"در همین ماه، یعنی ژانویه ۱۸۹۱ بود که نخستین نشانه‌های یک مبارزه سازمان یافته به مخالفت با دولت، به ظهور رسید. این جنبش به مانند مقاله اختر... منحصراً متوجه امتیاز تنباکو نبود، بلکه نسبتاً نقطه ضعف‌های بیشتری را آماج می‌ساخت. این یکی از نشانه‌های متعددی است که ثابت می‌کند جنبش‌دارای خصلت کلی و علل و غایاتسی و رای مسئله امتیاز تنباکو بوده است...." (۲)

۱- میلبتون - پیشین - ص ۲۶۵ - ۲۶۳ - ۲ - نیکی ر. کدی - پیشین ص ۵۶.

عزیز و محترم آیلیق و ارلیق درگیسی

چوخلو سلام و دودعا دان سوئرا ایراندان بیر وطندانش منه بیردانه مجله وارلیق یولاییب، اوخودوم و عنوانیزی اورا دا کؤروب بویازینی سیزه یازدیم لطفاً کؤد پوستونی (کد پستی) قلمدن سالماین.

امکان اولورسا منه آیدا بیر نسخه وارلیق دان کؤنده رین نا اشتراک یولونی بانکی حسابا یاتیردیم.

اوجور کی بیلیر سیز برلن شهر-رینده اؤتن ایلمیدن بری، تلویزیونون آچیق کانالیندان هر هفته شنبه صابا حلااری ساعت ۱۴ - ده بیر ساعت اولاراق آذربایجان دیلمنده و تریلیش اولور و همان برنامه ائله جه ده چهارشنبه آخشا ملاری ساعت ۲۱- ده نکرار اولونور. اوجهندن خواهیش اولور رضایت وئره سیز اؤز برنامه لریمیزده سیزین وارلیق درگیسیندن بعضی مطلب لری اوخوباق یا سند اولاراق فایدالاناق.

اون ایلده وارلیق مجله سینه چوخ، چوخ تلفون ائله دیک آما هیچ کیمی دانشماغا ناپمادیق.

برلن شهرینده ده ماشا الله جمهوری اسلامی ایرانین باش کنسولی بیزیم اوشاقلارا سیجیل دؤرمیر.

زیمان بئله کدیبرسه یاراش - یاراش بیزیم بالالاریمیز اؤز آذربایجانلی اولدوقلارینی اثبات ائده ایلمدیه چکلم.

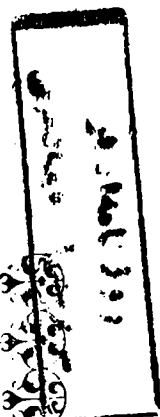
منیم فیزیمین آدی ساوالان- سارا ولاراق بو گونه قدهر کنسولوه ووزون فارسچیلیق تعصبونه کؤره سیجیلیسی یو خودور. شاد اولون - اسماعیل هیتافک

اطلاعیه

ازمشرکین محترم مجله که حق آبونمان سال ۱۳۷۲ را نپر داخته اند خواهشمند است مبلغ ۳۰۰۰ ریال حق آبونمان یکساله را به آدرس: بانک ملی ایران شعبه داریوش خیابان بهار حساب شماره ۲۱۶۳۱۶۳ دکتر جواد هیتاف واریز و فتوکپی قبض آنرا به آدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله وقفه ای پیدا نشود. وارلیق

کنگره بزرگداشت استاد محمد حسین شهريار

۱۲ - ۷ فروردین ۱۳۷۲ - باکو

VARLIQ
PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

15-th. Year No. 88-1
1993 April May June
Add : 151, Nord Felestin Ave
Dr. Javad Heyet
Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری
به زبانهای فارسی و ترکی
صاحب امتیاز و مدیر مسئول :
دکتر جواد هیئت

تهران : خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱
عصرهای زوج تلفن : ۶۴۶۶۳۶۶

شرکت چاپ خواجه ، خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان شماره ۱۴